

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Ústav medzinárodného práva a európskeho práva

ZBORNÍK PRÍSPEVKOV Z X. ROČNÍKA ŠTUDENTSKÉHO SYMPÓZIA Z MEDZINÁRODNÉHO A EURÓPSKEHO PRÁVA

Zborník príspevkov študentského Sympózia z medzinárodného práva a európskeho práva
konaného dňa 28. apríla 2017 v Košiciach

Adam Giertl (ed.)

KOŠICE 2017

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Právnická fakulta
Ústav medzinárodného práva a európskeho práva

**ZBORNÍK PRÍSPEVKOV Z X. ROČNÍKA
ŠTUDENTSKÉHO SYMPÓZIA
Z MEDZINÁRODNÉHO A EURÓPSKEHO
PRÁVA**

Zborník príspevkov študentského Sympózia z
medzinárodného práva a európskeho práva
konaného dňa 28. apríla 2017
na pôde Právnickej fakulty UPJŠ Košiciach

Košice 2017

Zborník príspevkov z X. ročníka študentského sympózia z medzinárodného a európskeho práva

Zborník príspevkov zo študentského sympózia konaného dňa 28. apríla 2017 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Zostavil: JUDr. Adam Giertl

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto štúdie zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

ISBN 978 -80-8152-517-9

Úvodné slovo

Pri príležitosti 10 rokov sympózia z medzinárodného práva možno pripomenúť, že celkovo sa tohto podujatia zúčastnilo viac ako 140 účastníkov, ktorým bolo umožnené vystúpiť k viacerým aktuálnym témam z medzinárodného práva. Hoci celkový doterajší počet frekventantov sympózia je zaiste potešujúci, organizátori by pri tejto príležitosti radi podčiarkli jeho iný aspekt, a to pretrvávajúci živý záujem študentov o medzinárodné právo, ktorý sa prejavil v tom, že sa rozhodli venovať čas a námahu pre prípravu a prednesenie vlastných príspevkov. V dôsledku takto vytvoreného „*svojpomocného*“ programu každého sympózia mohla prebehnúť diskusia nielen nad prednesenými príspevkami, ale aj v širšom kontexte medzinárodného práva a politiky. Aktívnu účasť frekventantov v diskusnej časti sympózií spolu so snahou o formulovanie vlastných, buď jednotlivých alebo aj kolektívnych stanovísk, preto organizátori spolu s pretrvávajúcim záujmom študentov považujú za mimoriadne významný prínos doterajších sympózií.

Pri dnešnom malom jubileu organizátori vyslovujú pranie, aby študentské sympóziá ako z medzinárodného, tak už aj z európskeho práva naďalej úspešne pokračovali a všetkým zúčastneným okrem zaujímavých informácií naďalej poskytovali príležitosť na podnetné a inšpirujúce výmeny názorov k aktuálnym problémom súčasného medzinárodného a európskeho právneho poriadku. Záverom tohto zborníka približujeme ústredné témy sympózií a ich spracovanie prostredníctvom jednotlivých príspevkov účastníkov sympózií v rokoch 2008 – 2017.

Rovnako je jubileum možnosťou poďakovať doc. JUDr. Kristiánovi Csachovi, PhD., LL.M. a Mgr. Ľubici Gregovej Širicovej, PhD., ktorí tradíciu organizovania študentských sympózií založili.

prof. JUDr. Ján Klučka, CSc.
odborný garant sympózia

Predhovor

Študentské sympóziu je pravidelne poriadané Ústavom medzinárodného práva a európskeho práva a v roku 2017 je konané už jubilejná desiatu edícia študentského sympózia, ktoré postupom času záber záujmu rozšírilo aj do oblasti európskeho práva. S tradíciou konania študentských sympózií je spojený aj dobrý zvyk prípravy zborníka príspevkov z každého podujatia. Desiaty ročník pochopiteľne nie je výnimkou a tak sa čitateľom dostáva „do rúk“ desiatu edícia zborníka príspevkov študentského sympózia. Po minulé roky bolo sympóziu vždy zamerané na konkrétnu oblasť právnej úpravy medzinárodného a európskeho práva. Tak sa predmetom skúmania účastníkov sympózií stali otázky migrácie (2016), ochrany kultúrnych hodnôt (2015) alebo problematike kyberpriestoru (2013). Tento rok sa vzhľadom na to, že ide o jubilejný desiaty ročník organizátori sympózia poňať zameranie sympózia prierezovo a pripomenúť si niektoré významné míľniky vývoja medzinárodného práva, ktoré sa udiali v rokoch ukončených číslom sedem.

Čitateľovi sú predstavené príspevky zamerané na medzinárodné právo ozbrojených konfliktov (Haagska mierová konferencia – 1907), medzinárodné humanitárne právo (Dodatkové Protokoly k Ženevským dohovorom z roku 1977). Autori sa venovali aj nanajvýš aktuálnym témam akými sú otázky postavenia utečencov (Dohovor o právnom postavení utečencov – 1957) a environmentálne témy (Biela kniha o obnoviteľných zdrojoch energie z roku 1997). Osobitne zaujímavé sú príspevky venované jednému z kľúčových rozhodnutí vo veci Gabčíkovo-Nagymaros (Zmluva o výstavbe vodného diela – 1977, Rozsudok MSD – 1997) alebo medzinárodnému kozmickému právu (Kozmická zmluva – 1967). Priestor je venovaný aj ochrane jednotlivca pred zločinmi či už v rovine materiálnej (napr. Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu – 1987) alebo procesnej prostredníctvom zriaďovania medzinárodných súdnych tribunálov ako bol napríklad Špeciálny tribunál pre Libanon zriadený v roku 2007. V závere zborníka prinášame aj prehľad doteraz spracovaných príspevkov, ktoré boli publikované v priebehu dekády konania študentských sympózií na pôde Ústavu medzinárodného práva a európskeho práva Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

JUDr. Adam Giertl

Obsah

Úvodné slovo	i
Predhovor	ii
Obsah.....	iii
Poriadok pozemnej vojny z roku 1907: Uplatniteľný v súčasných konfliktoch? ..	1
<i>Stanislav Marcák</i>	
Úvod.....	1
1. Charakteristika a predmet úpravy Poriadku pozemnej vojny	1
2. Význam poriadku v súčasnosti	5
3. Porušenie ustanovení poriadku v moderných konfliktoch.....	8
Záver	12
Postavenie povstaleckého hnutia vo svetle udalostí Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v r. 1917.....	14
<i>Jakub Kozák</i>	
Úvod.....	14
1. Postavenie povstaleckého hnutia v modernom medzinárodnom práve .	14
1.1 Postavenie povstaleckých skupín v revolučnom Rusku	18
1.2 Výsledok VOSR	23
2. Vtedajšia medzinárodnoprávna úprava povstaleckých skupín	24
2.1 Komparácia haagskeho práva a ženevského práva.....	25
2.2 Haagske právo.....	25
2.3 Ženevské právo.....	28

Záver	32
-------------	----

Ženevská konferencia uskutočnená v roku 1977: Stav, výsledky, perspektíva do budúcnosti 35

Luboslav Sisák

Úvod.....	35
1. Ženevská diplomatická konferencia z rokov 1974-1977.....	36
2. Prológ	37
3. Ciele Medzinárodného výboru Červeného kríža	38
4. Ciele štátov	39
5. Dodatočné protokoly k Ženevským dohovorom z roku 1949	40
5.1 Dodatkový protokol I a ochrana civilných osôb	40
5.2 Dodatkový protokol II.....	44
5.3 Dodatkový protokol II a ochrana civilných osôb	45
5.4 Medzinárodné obyčajové humanitárne právo	46
6. Občianska vojna v Sýrii z pohľadu medzinárodného humanitárneho práva.....	47
6.1 Aplikovateľný právny režim.....	48
6.2 Doterajší vývoj - (ne)rešpektovanie humanitárneho práva.....	50
6.3 Koniec bitky o Aleppo a dohoda o evakuácii	51
6.4 Aktuálny stav	55
Záver	56

Otázky postavenia utečencov, právo na azyl a určenie štátu zodpovedného za preskúmanie žiadosti o azyl s prihladnutím na Protokol k dohovoru o právnom postavení utečencov..... 58

Lucia Bódišova

Úvod.....	58
1. Postavenie utečenca v medzinárodnom utečeneckom práve	59

1.1	Úloha UNHCR pri riešení postavenia utečencov.....	64
2.	Právo na azyl vzťahujúce sa k určitému územiu	65
2.1	Deklarácia o územnom azyle	66
2.2	Konferencie OSN o územnom azyle.....	67
3.	Dohovor určujúci štát zodpovedný za preskúmanie žiadostí o azyl podaných v jednom z členských štátov Európskeho spoločenstva – Dublin I69	
	Záver	73

Ochrana jednotlivcov pred zločinmi podľa medzinárodného práva s prihliadnutím na Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu

Oliver Göndör

	Úvod.....	75
1.	Historický exkurz.....	76
2.	Zločiny podľa medzinárodného práva v kontexte dohovorov	78
3.	Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu	80
4.	Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu	84
	Záver	89

Zriaďovanie špecializovaných súdnych orgánov na podklade rezolúcií Bezpečnostnej rady OSN, na príklade Špeciálneho tribunálu pre Libanon

Milan Šimkovič

	Úvod.....	93
1.	Hybridné tribunály	94
2.	Špeciálny tribunál pre Libanon	95
2.1	Obdobie pred vznikom tribunálu	95
2.2	Dohoda medzi Organizáciou Spojených národov a Libanonskou republikou o zriadení osobitného tribunálu pre Libanon	98

2.3	Obdobie po vzniku tribunálu.....	101
	Záver	104

Aplikovateľnosť Kozmickej zmluvy a Dohody o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru106

Michal Sokol

	Úvod.....	106
1.	Stručná charakteristika vývoja kozmického práva v období rokov 1952-1958.....	107
2.	Vývoj právnej úpravy kozmického priestoru v 60. rokoch.....	108
2.1	Zmluva o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných telies (Kozmická zmluva – <i>Outer space treaty</i>).....	110
3.	Vývoj právnej úpravy kozmického priestoru po prijatí Kozmickej zmluvy 113	
3.1	Dohoda o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru	113
3.2	Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi	115
3.3	Dohovor o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru.....	116
3.4	Dohoda o činnosti štátov na Mesiaci a iných nebeských telesách 117	
3.5	Súhrn.....	118
4.	Právny režim <i>International Space Station</i> (ISS) – Medzinárodnej vesmírnej stanice	119
4.1	Aplikovateľnosť niektorých dohôd OSN.....	120
5.	Súčasnosť a budúcnosť kozmického práva	123
5.1	<i>Space debris</i>	124
5.2	<i>Space resources</i>	124
	Záver	125

Okolnosti vylučujúce protiprávnosť: Prípadová štúdia Gabčíkovo – Nagymaros127

Lukáš Tomáš

Úvod.....	127
1. Situácia pred rokom 1977	128
2. Zmluva o výstavbe a prevádzke vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros z roku 1977	129
3. Stručný náčrt vývoja situácie v čase od uzavretia Zmluvy po predloženie sporu Medzinárodnému súdному dvoru	132
3.1 Vývoj situácie v rokoch 1977 – 1989.....	132
3.2 Vývoj situácie v rokoch 1989 – 1993.....	134
4. Osobitná dohoda o predložení sporu medzi Maďarskou republikou a Slovenskou republikou o projekte Gabčíkovo – Nagymaros Medzinárodnému súdnému dvoru (ďalej aj „ <i>Osobitná dohoda</i> “).....	137
5. Návrhy Maďarskej republiky a Slovenskej republiky	139
6. Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora z 25. septembra 1997 a jeho dopad na medzinárodnoprávne inštitúty	140
6.1 Prvá otázka	140
6.2 Druhá otázka.....	143
6.3 Tretia otázka	146
7. „ <i>Status</i> “ medzinárodných obyčají pred a po ich kodifikácii	150
8. Sukcesia do Zmluvy z roku 1977.....	151
9. Základné právne následky rozsudku.....	153
Záver	154

Biela kniha o obnoviteľných zdrojoch energie z roku 1997156

Martin Rusnák

Úvod.....	156
1. Spoločensko-právne dobové východiská pri vytváraní Bielej knihy.....	157
2. Cieľ definovaný v Bielej knihe.....	158

3. Právne záväzné akty Európskej únie vychádzajúce zo záverov Bielej knihy	160
4. Právne záväzné akty Slovenskej republiky v oblasti obnoviteľnej energie 163	
5. Efektivita prijatých opatrení vychádzajúcich z Bielej knihy	164
6. Energetické výzvy Európskej únie súčasnosti	167
Záver	169

Prehľad príspevkov publikovaných na študentských sympóziách v rokoch 2008 až 2016.....	171
---	------------

Poriadok pozemnej vojny z roku 1907: Uplatniteľný v súčasných konfliktoch?

Stanislav Marcák

Úvod

„Tak dlho, ako tu bude ľudstvo, tu budú aj vojny.“

Albert Einstein

V posledných troch desaťročiach postihlo obyvateľstvo v určitých nepokojných častiach sveta množstvo ozbrojených konfliktov. Vojnové konflikty zo začiatku 21. storočia, ako aj aktuálne svetové dianie potvrdzujú to, že vojna je a aj naďalej bude súčasťou dejín tak, ako to povedal už Albert Einstein. Charta OSN v článku 2 stanovuje, že všetci členovia Organizácie Spojených národov sa vystríhajú v rámci svojich medzinárodných stykov hrozby silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti každého štátu, ako aj každého iného spôsobu nezlučiteľného s cieľmi Organizácie Spojených národov. Napriek tomu jednotlivé štáty medzinárodného spoločenstva, respektíve určité záujmové kruhy, však potrebujú bezpochyby na naplnenie svojich cieľov nevyhnutne vojnu. Je však dôležité, aby bojujúce strany dodržiavali isté formálne pravidlá medzinárodného práva, ktoré, vychádzajúc zo zásady humanity, zakazujú viesť pozemné boje barbarským a neľudským spôsobom. Tieto pravidlá tvoria *ius in bello* a sú záväzné nielen pre agresora porušujúceho *ius ad bellum*, ale aj bojujúcu stranu, ktorá sa bráni neoprávnenému útoku. Medzi takéto pravidlá patria Haagske dohovory z rokov 1899 a 1907, ako multilaterálne zmluvy, ktoré upravujú vedenie vojny. Medzi tieto dohovory môžeme zaradiť aj Poriadok pozemnej vojny z roku 1899, ako aj jeho verziu z roku 1907.

1. Charakteristika a predmet úpravy Poriadku pozemnej vojny

Poriadok pozemnej vojny bol prijatý na konferencii v Haagu ako príloha k štvrtému Haagskemu dohovoru, a to Dohovoru o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny. Na tomto dohovore sa podľa jeho preambuly hlavy zúčastnených štátov

uzniesli s ohľadom na prípady, kde dovolanie sa zbraní je privodené udalosťami, ktoré nemožno odvrátiť. Norimberský, ako aj Tokijský vojenský tribunál potvrdili, že pravidlá obsiahnuté v tomto dohovore sú písomným vyjadrením obyčajových pravidiel a zvyklostí uznávaných civilizovanými národmi počas ozbrojených konfliktov.¹ Celkovo bolo na II. Haagskej konferencii roku 1907, zvolanej na podnet prezidenta USA Theodora Roosevelta, podpísaných trinásť dohovorov, jedna deklarácia a niekoľko doporučení.²

Na to, aby sme mohli pojednávať o uplatnení pravidiel Poriadku pozemnej vojny v súčasných bojových konfliktoch, je nevyhnutné charakterizovať predmet jeho úpravy. V článku 1 poriadok definuje podmienky, za ktorých možno istý zbor či skupinu považovať za bojujúcu stranu, za tzv. *belligerent*. Na jej čele musí stáť osoba zodpovedná za činy podriadených a príslušníci musia mať stály, z diaľky viditeľný odznak, musia nosiť otvorene zbraň a riadiť sa vojnovými zákonmi a obyčajami. V prípade zorganizovania civilného obyvateľstva na odpor proti invázii cudzieho vojska sa bude takáto skupina považovať za bojujúcu stranu, ak jej príslušníci z radov obyvateľov budú nosiť verejne zbraň a dodržiavať pravidlá medzinárodného vojnového práva. Vo francúzskej terminológii sa toto spontánne povstanie obyvateľstva nazýva *levée en masse*, teda hromadné povstanie.³ Podľa článku 3 Poriadku pozemnej vojny sa ozbrojená moc vojnových strán môže skladať z kombatanov a nekombatanov. Kombatanti sú príslušníci ozbrojených síl pripravení plniť bojové úlohy, kým nekombatanti sú napr. zdravotníci, duchovní, či lekári.⁴ V prípade zajatia majú obidve skupiny nárok na to, aby s nimi bolo zaobchádzané ako s vojnovými zajatcami. Osobitosťou Poriadku pozemnej vojny je to, že nerozlišuje medzi bojujúcou stranou – agresorom a stranou, ktorá sa bráni agresii, a teda jeho ustanovenia sa vzťahujú na všetky bojujúce zbory, pokiaľ spĺňajú vyššie uvedené predpokladané podmienky.

¹ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 470.

² POTOČNÝ, M.: *Medzinárodné právo verejné*. Praha: Orbis, 1973. str. 391

³ POTOČNÝ, M.: *Medzinárodné právo verejné*, Praha: Orbis, 1973. str. 396.

⁴ Tamtiež, str. 397.

Podstatnú súčasť poriadku predstavujú ustanovenia týkajúce sa vojnových zajatcov, teda *prisoners of war*. V zmysle článku 4 sú podrobení moci nepriateľskej vlády, avšak nie moci osôb, resp. oddielov, ktoré ich zajali. So zajatcami sa musí zaobchádzať ľudsky, a ich veci zostanú v ich vlastníctve, okrem zbraní, koní a vojenských písomností. Zajatci môžu byť internovaní v mestách, pevnostiach, táboroch alebo na iných miestach, so zákazom vzdialiť sa za určitú hranicu. Poriadok upravuje aj právo štátu zamestnávať vojnových zajatcov, s výnimkou zajatých dôstojníkov. Prácu môžu vykonávať na účet verejných správ, súkromníkov, ako aj na vlastný účet. Zárobok zajatcov za vykonanú prácu má byť vynaložený k zlepšeniu ich pomerov. Vláda, v ktorej moci zajatci sú, sa má starať o ich výživu. Zajatci pritom podliehajú zákonom, predpisom a rozkazom, ktoré platia v armáde štátu, v ktorého moci sú. Každá neposlušnosť zajatcov môže byť potrestaná s náležitou prísnosťou. Na základe skúseností z prvej svetovej vojny boli pravidlá, týkajúce sa vojnových zajatcov, doplnené v roku 1928 Ženevským dohovorom o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami⁵.

Druhý oddiel s názvom *O nepriateľstve* upravuje prostriedky na poškodenie nepriateľa, obliehanie a bombardovanie. Článok 22 stanovuje, že bojujúce strany nemajú neobmedzené právo pri výbere prostriedkov, ktorými má byť nepriateľ poškodený. Je zakázané využívanie jedov alebo otravných látok, zradné zabitie alebo poranenie nepriateľa, zabitie alebo poranenie nepriateľa, ktorý zložil zbrane, prehlásenia, že nebude udelená žiadna milosť, ako aj užívanie zbraní, striel alebo látok, ktoré by spôsobili zbytočné útrapy. Rovnako je zakázané zneužívanie parlamentárskej vlajky, národnej vlajky, vojenských odznakov alebo uniformy nepriateľa, a taktiež aj osobitných odznakov Ženevského dohovoru. Ďalej poriadok zakazuje ničenie alebo zabavenie nepriateľského majetku okrem prípadov, kedy to vojnová nutnosť nevyhnutne vyžaduje, zrušenie alebo dočasné suspendovanie práv a pohľadávok príslušníkov druhej strany alebo vylúčenie ich žalovateľnosti a nútenie príslušníkov nepriateľskej strany k účasti na vojnových akciách proti svojej krajine. Dovoľené sú vojnové listy s cieľom zistiť informácie o nepriateľovi a teréne. Poriadok stanovuje zákaz napádať či bombardovať nechrá-

⁵ Tamtiež, str. 401.

nené mestá, dediny a obydlia. Pri bombardovaní majú byť učinené všetky opatrenia, ktoré sú potrebné, aby boli v čo najväčšej možnej miere ušetrené všetky budovy venované bohoslužbám, umeniu, vede a dobročinnosti, historické pamiatky, nemocnice a budovy zhromažďujúce chorých a ranených, predpokladajúc, že sa súčasne nevyužívajú k vojenskému účelu. Na tento účel musia byť tieto budovy opatrené zreteľnými zvláštnymi znameniami.

Druhý oddiel ďalej definuje postavenie vyzvedačov a parlamentárov, veľmi stručne stanovuje aj podmienky týkajúce sa kapitulácie a prímeria. Podmienky kapitulácie dojednané medzi zmluvnými stranami majú prihliadať k požiadavkám vojenskej cti. Ak boli dohodnuté, tak musia byť oboma stranami svedomite zachovávané. Prímerie prerušuje vojenské operácie vzájomnou dohodou bojujúcich strán, pričom poriadok rozlišuje medzi všeobecným a miestnym prímerím. Všeobecné prerušuje vojnové operácie vojnových strán všade, miestne len pre určitú časť bojujúcich armád a len pre určitý obvod. Prímerie musí byť oznámené úradne a včas príslušným úradom a zborom, nepriateľstvo bude pritom zastavené ihneď po notifikácii alebo v ustanovenom čase. Každé ťažké porušenie prímeria niektorou zo strán udeľuje druhej strane právo vypovedať ho a v naliehavých prípadoch aj obnoviť nepriateľstvo. V dôsledku porušenia podmienok prímeria súkromnými osobami, ktoré jednájú z vlastnej iniciatívy, poriadok stanovuje právo žiadať potrestanie vinníkov, prípadne náhradu za spôsobenú škodu. Za vyzvedača považuje poriadok toho, kto tajne alebo pod falošným predstieraním v operačnom území niektorej bojujúcej strany zbiera alebo sa snaží zbierať správy v úmysle oznámiť ich protivníkovi. Vyzvedač pristihnutý pri čine nemôže byť potrestaný bez predchádzajúceho rozsudku. Za parlamentára sa v zmysle Poriadku pozemnej vojny považuje ten, kto je bojujúcou stranou poverený, aby s druhou stranou vstúpil do vyjednávania, a na ten účel sa objaví s bielou vlajkou. Poriadok mu priznáva právo na nedotknuteľnosť. Veliteľ, ku ktorému je parlamentár vyslaný, pritom nie je povinný ho za všetkých okolností prijať. Môže urobiť všetky potrebné opatrenia, aby parlamentár nemohol zneužiť svoje poslanie pre zbieranie údajov. Má právo, v prípade zneužitia parlamentárovho postavenia, dočasne zadržať parlamentára.

Tretí oddiel poriadku má názov *Vojenská moc na obsadenom nepriateľskom území*. Územie je podľa článku 42 obsadené, ak je skutočne v moci nepriateľskej armády. Obsadenie sa vzťahuje na územie, kde je táto moc zriadená a kde môže byť vykonávaná. V prípade, že zákonná moc fakticky prejde do rúk okupanta, ten má urobiť všetky opatrenia, ktoré sú v jeho moci, aby bol podľa možnosti stanovený a zaistený verejný poriadok a život, a to so zachovaním zákonov v obsadenej zemi. Poriadok zakazuje nútenie obyvateľstva obsadeného územia, aby podávalo správy o armáde druhej bojujúcej strany, a rovnako je zakázané nútiť civilistov ku skladaniu prísahy vernosti nepriateľskej armáde. V rámci obsadeného územia sa zakazuje konfiškovanie súkromného vlastníctva a plienenie. Okupant v obsadenom území však môže vyberať v prospech štátu platné dávky, cla a poplatky. Kontribúcie môžu byť vyberané na základe písomného rozkazu a za zodpovednosti niektorého veliaceho generála, o každej kontribúcii pritom bude kontribučníkom vydaná potvrdenka. Naturálne rekvizície a služby pre potreby okupačnej armády môžu byť požadované od obcí alebo obyvateľov. Okupačný štát sa má podľa poriadku považovať za správcu a používateľa verejných budov, nehnuteľností, lesov a poľnohospodárskych závodov, ktoré náležia nepriateľskému štátu a sú na obsadenom území.

2. Význam poriadku v súčasnosti

Pri úvahách o význame poriadku v súčasnosti môžeme naraziť na zhodný predmet úpravy v jednotlivých ustanoveniach vnútroštátnych trestnoprávných kódexov, čo dokazuje ich vecné prepojenie s Haagskym právom, teda aj s Poriadkom pozemnej vojny. Za porušenie týchto ustanovení sa vyvodzuje trestnoprávna zodpovednosť voči jednotlivcovi pred vnútroštátnymi súdmi. Napríklad dôvodová správa k slovenskému Trestnému zákonu č. 300/2005 Z. z. uvádza, že trestnoprávna úprava v ustanovení § 434 vychádza z viacerých medzinárodných dohôd, a aj z Poriadku pozemnej vojny z II. Haagskej konferencie z r. 1907. V konkrétnom ustanovení ide o trestný čin ohrozenia kultúrnych hodnôt. Inú reflexiu pravidiel Haagskeho práva do právneho poriadku Slovenskej republiky predstavuje napríklad ich aplikácia v Návrhu zákona NR SR o vojnových hrobách z roku 2002, ktorý v prílohe 1 pri vymedzení kombatantov a nekombatantov vy-

chádza z Poriadku pozemnej vojny. Ústavný súd Českej republiky vo svojom náleze č. 8/1995 o zrušení Benešových dekrétov vychádzal z ustanovení článkov 42 až 56 Poriadku pozemnej vojny, pričom uviedol, že tieto vymedzili presné hranice, v ktorých okupant mohol uplatňovať štátnu moc na území obsadeného štátu.⁶

Pokiaľ ide o medzinárodné právo, tak na Poriadok pozemnej vojny nadväzujú viaceré medzinárodné dohovory, reagujúce na vývoj pozemných bojov, ako aj na skúsenosti z minulých vojen. Ide o už spomínaný Dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami z roku 1928, ďalej Dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli, Dohovor o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancov ozbrojených síl na mori, Dohovor o ochrane civilných osôb za vojny a Dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami z roku 1949⁷. Ako ďalšie medzinárodné dokumenty, súvisiace s predmetom úpravy poriadku, možno spomenúť Haagsky dohovor o ochrane kultúrnych statkov za ozbrojeného konfliktu z roku 1954, Deklaráciu o zákaze použitia nukleárnych a termonukleárnych zbraní z roku 1961, či dodatkové protokoly k ženevským dohovorom o ochrane obetí vojny z roku 1977.

Pri otázke medzinárodných súdov, ktoré sú príslušné na rozhodovanie o porušení ustanovení poriadku, ako aj pravidiel práva ozbrojených konfliktov všeobecne, treba spomenúť stály Medzinárodný trestný súd, zriadený v Haagu roku 1998 Rímskym štatútom Medzinárodného trestného súdu. Tento orgán má podľa Rímskeho štatútu právomoc pri trestných činoch genocídy, zločinoch proti ľudskosti, vojnových zločinoch a trestných činoch agresie.⁸ Za genocídu štatút považuje

⁶ *Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 30. listopadu 1994 ve věci návrhu na zrušení § 9 a § 9a zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění zákona č. 294/1993 Sb., a bodu 198 zákona č. 292/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), uverejnený v Zbierke zákonov pod číslom č. 8/1995 Sb.*

⁷ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 65/1954 Zb. o Ženevských dohovoroch zo dňa 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny.

⁸ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR č. 333/2002 Z. z. o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu.

činy smerujúce proti príslušníkom národnostnej, etnickej, rasovej alebo náboženskej skupiny, a to konkrétne: spôsobenie smrti, spôsobenie vážneho telesného alebo duševného ublíženia, cieľavedomé privodenie takých životných podmienok skupine, ktorých cieľom je spôsobiť jej úplné alebo čiastočné fyzické zničenie, prijatie opatrení, ktorých cieľom je zabrániť rodeniu detí v rámci skupiny a násilné preloženie detí jednej skupiny do inej skupiny. Medzi zločiny proti ľudskosti štatút zaraďuje obdobné činy ako štatút tribunálu v Norimbergu, rozpracovanému v nasledujúcom priestore. Medzinárodný trestný súd vykonáva svoju jurisdikciu nad fyzickými osobami staršími ako 18 rokov, ktoré individuálne zodpovedajú za spáchané trestné činy spadajúce pod jeho pôsobnosť.

Pod pôsobnosť vojenského tribunálu v Norimbergu podľa jeho štatútu spadali zločiny proti mieru, vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti. Za vojnové zločiny štatút považoval porušenie zákonov vojny alebo vojnových zvyklostí. Také porušenie v sebe zahrňovalo vraždu, zlé nakladanie alebo deportáciu civilného obyvateľstva z obsadeného územia alebo v ňom k otrockej práci, alebo na iný účel, vraždu vojnových zajatcov alebo osôb na mori, alebo zlé zaobchádzanie s nimi, zabíjanie rukojemníkov, plienenie verejného alebo súkromného majetku, svojvoľné ničenie miest a dedín, alebo pustošenie neodôvodnené vojenskou nutnosťou. Za zločiny proti ľudskosti Štatút medzinárodného vojenského súdneho dvora stanovil vraždy, vyhladzovania, zotročovania, deportácie alebo iné neľudské činy spáchané proti akémukoľvek civilnému obyvateľstvu pred vojnou alebo za vojny, alebo prenasledovanie z príčin politických, rasových či náboženských pri uskutočňovaní akéhokoľvek zločinu spadajúceho pod právomoc Súdneho dvora alebo v spojení s takým zločinom, bez ohľadu na to, či bolo porušené miestne právo krajiny, kde došlo k spáchaniu zločinov.

Ďalším *ad hoc* orgánom, oprávneným rozhodovať o porušení pravidiel práva ozbrojených konfliktov a o trestaní páchatel'ov vojnových zločinov, je Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu. Pod jeho právomoc patrí rozhodovanie o trestaní závažných porušení Ženevských dohovorov z roku 1949, porušení zákonov alebo obyčajov vojny, genocídy a zločinov proti ľudskosti. Ostatnými tribunálmi, zriadenými *ad hoc*, sú napríklad Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu, Špeciálny súd pre Sierra Leone, či Špeciálny tribunál pre Libanon.

Pod vecnú pôsobnosť Medzinárodného trestného tribunálu pre Rwandu (*International Criminal Tribunal for Rwanda*) patrí stíhanie genocídy, zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov. Pod vecnú pôsobnosť Špeciálneho súdu pre Sierra Leone (*Special court for Sierra Leone*) patrí podľa jeho štatútu stíhanie zločinov proti ľudskosti, ako aj závažných porušení ženevskej konvencie o ochrane obetí vojny z roku 1949 a Dodatkového protokolu II z roku 1977. Medzi zločiny proti ľudskosti radí jeho štatút vraždy, vyhladzovanie, zotročovanie, deportácie, uväznenie, mučenie, znásilnenie, sexuálne otroctvo, nútenú prostitúciu, nútené tehotenstvo a akékoľvek iné formy sexuálneho násillia, prenasledovanie z politických, rasových, etnických alebo náboženských dôvodov a iné neľudské činy.

3. Porušenie ustanovení poriadku v moderných konfliktoch

Vo vojnách druhej polovice 20. a začiatku 21. storočia dochádzalo často k porušeniu ustanovení Poriadku pozemnej vojny, pričom len v niektorých prípadoch došlo aj k vyvodu zodpovednosti. V nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať takým porušeniam, ktoré sú najlepšie zdokumentované, a ktoré sú pomerne notoricky známe.

Podľa článku 50 Poriadku pozemnej vojny:

„Žiadny hromadný trest na peniazoch alebo iného spôsobu nesmie byť uložený obyvateľstvu pre činy jednotlivcov, za ktoré toto obyvateľstvo nemôže byť považované za solidárne zodpovedné.“

Ako príklad na porušenie tohto ustanovenia treba spomenúť nemecký masaker v Lidiciach, odplatu za atentát Reinharda Heydricha, realizovaný príslušníkmi partizánskeho odboja. V rámci novších konfliktov by sme ako porušenie článku 50 mohli vnímať napríklad masaker v My Lai vo Vietnamskej vojne roku 1968, ktorého sa dopustili americkí vojaci na civilných obyvateľoch tejto dediny.

Poriadok ďalej zakazuje využitie zbraní, projektilov, či materiálov, ktoré by spôsobovali zbytočné útrapy. V tomto prípade je namieste polemizovať o bojových akciách, podnikaných pri americkej invázii v Iraku od roku 2003. Americké vojsko pri bombardovaní využívalo bojové prostriedky s ochudobneným uránom, o

ktorom použitie sa autori domnievajú, že ide o vojnový zločin, pretože u viacerých obetí vyvolal ako následok rakovinu⁹. Iní skôr hovoria o nepreukázateľnosti priameho vplyvu radiácie munície s ochudobneným uránom na zdravie vojakov¹⁰. Ďalším, bezpochyby zákerným bojovým prostriedkom, využívaným nielen v Iraku, ale napríklad aj v konfliktoch v krajinách bývalej Juhoslávie, je tzv. *cluster bomb*, teda guľôčková, či kazetová munícia. Bomba po výbuchu roztriešti malé guľôčky, ktoré po výbuchu rozsievajú kovové črepy. Sú pritom jasne žlté a deťom pripomínajú hračky¹¹. Na konferencii v Dubline v roku 2008 bol schválený Dohovor o zákaze kazetovej munície, ktorý sa k 2. januáru 2015 zaviazalo rešpektovať 116 štátov.

Článok 4 stanovuje, že s vojnovými zajatcami musí byť zaobchádzané ľudsky. Môžeme tu hovoriť napr. o vojne v Kórei, kde americká armáda využívala na upokojenie vzbúr kórejských vojnových zajatcov dráždivé látky,¹² čo možno len problematicky považovať za ľudské zaobchádzanie. Neľudského zaobchádzania s vojnovými zajatcami sa počas 2. svetovej vojny dopúšťali nielen príslušníci nemeckých jednotiek a japonskí vojaci, ale aj americkí či ruskí vojaci. Ako príklad tohto barbarského správania počas 2. svetovej vojny treba spomenúť masaker britských a francúzskych zajatcov vo Wormhoudte, kde boli príslušníkmi SS nahnaní do stodoly a následne na nich boli hodené ručné granáty, ktoré spôsobili zajatcom neľudské utrpenie.

Podľa článku 23 písm. a) a b) Poriadku pozemnej vojny:

- a) *„Bez ohľadu na zákazy osobitných zmlúv sa zakazuje predovšetkým: užívanie jedu alebo otrávených zbraní,*

⁹ ANDERSON, J. WILLIAMS, A. HEAD, V.: *Nejkrutejší váleční zločiny v dějinách*, Frýdek-Místek: ALPRESS, 2009, str. 349.

¹⁰ SVOBODA, R.: *Použití ochuzeného uranu v podkaliberní munici*. www.valka.cz, 29.3.2003. Dostupné online: <https://www.valka.cz/883-Pouziti-ochuzeného-uranu-v-podkaliberní-munici>.

¹¹ ANDERSON, J. WILLIAMS, A. HEAD, V.: *Nejkrutejší váleční zločiny v dějinách*, Frýdek-Místek: ALPRESS, 2009, str. 350.

¹² FILIPEC, O.: *Úvod do problematiky zbraní hromadného ničení*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. str. 43.

b) *zradné zabitie alebo poranenie nepriateľského národa alebo nepriateľskej armády.*“

V súvislosti s porušením zákazu užívania jedu alebo otravných látok je treba spomenúť vojnu v Jemene, kde boli správy u využívaní yperitu a nervových látok.¹³ Ďalšie konflikty, kde preukázateľne došlo k využívaniu jedov alebo otravných látok, sú aj vojna vo Vietname, iránsko–irácká vojna, vojna ZSSR proti mudžaheďinom v Afganistane, či vojna v Perzskom zálive. Správy o využití bieleho fosforu Američanmi sa objavili pri americkej invázii do Iraku pri útoku na Falúdžu, čo dokladali aj výpovede svedkov, ktorí opisovali spálené tela a oheň, ktorý nebolo možné uhasiť vodou¹⁴. Využívanie chemických zbraní bolo zakázané Zmluvou o zákaze vývoja, výroby, hromadenia a použitia chemických zbraní a o ich zničení z roku 1993, ktorá vstúpila do platnosti roku 1997. Je možné spomenúť aj Dohovor o zákaze vývoja, výroby a hromadenia zásob bakteriologických, biologických a toxických zbraní a o ich zničení z roku 1972, ktorý do platnosti vstúpil v roku 1975.

Ako zvláštny prípad porušenia článku 23 písm. a) a písm. b) Poriadku pozemnej vojny by sme mohli posudzovať známu, rozsiahlo medializovanú, tzv. krízu v moskovskom divadle, a to napriek tomu, že nešlo tu o typickú vojenskú bojovú akciu, ale z istého uhla pohľadu by sme ju mohli považovať za využitie neproporcionálneho prostriedku na boj s terorizmom, a teda nemožno s určitosťou povedať, že sa na túto akciu vzťahujú ustanovenia Poriadku pozemnej vojny. V októbri 2002 skupina čečenských povstalcov zajala v divadle viac než 700 rukojemníkov a požadovala ukončenie ruskej prítomnosti v Čečensku. Ruská armáda vtedy vypustila do priestorov divadla otravný paralyzujúci plyn, pričom zomreli nielen povstalci, ale aj mnohí rukojemníci. Išlo teda o také využitie jedu, ktoré spôsobilo zradné zabitie či poranenie nielen príslušníkov bojujúcej strany, ale aj svojich vlastných civilistov.

¹³ Tamtiež.

¹⁴ ANDERSON, J., WILLIAMS, A., HEAD, V.: *Nejkrutejší váleční zločiny v dejinách*, Frýdek-Místek: ALPRESS, 2009. str. 351.

Podľa článku 23 písm. c) Poriadku pozemnej vojny je zakázané zabitie alebo poranenie nepriateľa, ktorý zložil zbrane alebo takého, ktorý, nemajúc už prostriedky k obrane, sa vzdal na milosť alebo nemilosť. K porušeniu došlo v Čečenskej vojne vo februári 2000, kedy ruské vojsko bombardovalo dedinu Katyr-Jurt, a to napriek tomu, že tam civilisti vyvesili bielu vlajku¹⁵.

Podľa článku 27 Poriadku pozemnej vojny:

„Pri obliehaní a bombardovaní majú byť účinené všetky opatrenia, ktorých je treba, aby bolo čo možno ušetrených všetkých budov venovaných bohoslužbe, umení, vede a dobročinnosti, historických pamiatok, nemocníc a zhromaždišť chorých a ranených, predpokladajúc, že sa ich neupotrebuje súčasne k niektorému vojenskému účelu.“

V otázke porušenia článku 27 možno hovoriť opäť o Čečenskej vojne, kde došlo k porušeniu medzinárodného vojnového práva zo strany ruských jednotiek, ktoré bombardovali hlavné mesto Čečenska Groznyj. Jedna zo striel vybuchla na dvore jedinej fungujúcej pôrodnice v Groznom¹⁶. V dôsledku nedostatočného označenia bol aj pri leteckom útoku štátov NATO proti Juhoslávii v prvej polovici roku 1999 zasiahnutý rad civilných objektov ako nemocnice či domov dôchodcov¹⁷.

V súvislosti s konfliktom na východe Ukrajiny niektorí autori hovoria o nelegálnych kombatanoch, pričom označujú viacero skupín, a to najmä Národnú gardu Ukrajiny, private armády financované oligarchami, lokálne milície, bývalých príslušníkov špeciálnych síl BERKUT, ako aj žoldnierov zo zahraničia¹⁸. Namieste

¹⁵ ANDERSON, J., WILLIAMS, A., HEAD, V.: *Nejkrutejší váleční zločiny v dejinách*, Frýdek-Místek: ALPRESS, 2009, str. 393.

¹⁶ Tamtiež, str. 392.

¹⁷ ONDŘEJ, J.: Právo ozbrojených konfliktů na přelomu tisíciletí. In: *Mezinárodní vztahy*, č. 4, ročník 39, 1999, str. 8. Dostupné online: <https://mv.iir.cz/article/view/1228>.

¹⁸ KELEMEN, M.: Bezpečnostné a právne aspekty Bezpečnostné a právne aspekty "protiteroristickej operácie" na východe Ukrajiny - vnútroštátny alebo medzinárodný konflikt? In: *Spoločnosť proti terorizmu*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, str. 94.

je uvažovanie, či všetky tieto vojenské alebo polovojenské jednotky spĺňajú podmienky vyžadované Poriadkom pozemnej vojny na to, aby boli označené za bojujúce strany.

Polemizovať možno ďalej aj o dodržiavanie jednotlivých ustanovení poriadku pri tzv. *peacekeeping*-ových misiách OSN, s ktorými sú späté sprievodné javy vo forme sexuálneho obťažovania, obchodovania s ľuďmi, či šírenia pohlavných chorôb.¹⁹ Členovia misie UNPROFOR v Bosne boli obvinení z účasti na nútenej prostitúcii a obchode so ženami, a podobné prípady boli zaznamenané aj v Kosove.²⁰ Môžeme tu vidieť porušenie napr. článku 46 Poriadku pozemnej vojny, ktorý chráni cti a práva rodiny a život civilistov na obsadenom území.

Záver

Z nie právneho, ale skôr historického pohľadu môžeme polemizovať nad tým, aký veľký má v súčasnosti Poriadok pozemnej vojny význam. Za 110 rokov sa zásadne zmenil spôsob vedenia boja, nehovoríme tu pritom len o technologickom vývoji prostriedkov využívaných v bojových akciách v pozemných vojnách, ale aj o tom, že pozemná vojna už v súčasnosti nepredstavuje nástroj, vďaka ktorému by štáty mohli výraznejšie rozšíriť svoj vplyv. Ďalším faktorom, ovplyvňujúcim význam Poriadku pozemnej vojny, je bezpochyby aj masívne rozšírenie internetu na počiatku 21. storočia a s tým súvisiace nové možnosti vedenia vojny, ako napríklad napadnutie webových stránok nepriateľskej strany. Niektorí autori už dnes hovoria o internete ako o štvrtom bojisku popri vode, zemi a vzduchu, a aj to viac zdôrazňuje menší význam poriadku dnes ako v minulosti.

Z právneho hľadiska sme zistili, že pravidlá poriadku sú v súčasnosti stanovené, resp. bližšie definované a rozvedené, v rámci medzinárodného práva ozbrojených

¹⁹ MENŠÍKOVÁ, J.: Mírotvůrci, nebo pachatelé? Analýza negativních doprovodných jevů misí OSN na udržení míru. In: *Mezinárodní vztahy*, č. 1, ročník 46, 2011, str. 5. Dostupné online: <https://mv.iir.cz/article/view/393>.

²⁰ Tamtiež, str. 7.

konfliktov, ale aj na úrovni vnútroštátneho práva, podľa ktorého je možné vyvodiť zodpovednosť voči jednotlivcovi pred vnútroštátnymi súdmi. V mnohých vojnách 20. a 21. storočia došlo k takým bojovým akciám, na ktoré môžeme nazerať ako na porušenie jednotlivých ustanovení poriadku. V mnohých prípadoch nedošlo k vyvodu zodpovednosti voči štátu, v iných prípadoch, ako napr. spomínaný masaker v My Lai, bola zodpovednosť vyvodená len voči jednotlivcovi, ako voči pomyselnému „*obetnému baránkovi*“. Je vhodné si položiť otázku, či je systém trestania alebo sankcií za porušenie pravidiel medzinárodného práva ozbrojených konfliktov dostatočne efektívny a funkčný, a či nie je v súvislosti s trestaním uplatňovaný na páchatel'ov dvojaký meter.

Postavenie povstaleckého hnutia vo svetle udalostí Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie v r. 1917

Jakub Kozák

Úvod

Pred sto rokmi sa Rusko zmietalo v politických, v hospodárskych a sociálnych nepokojoch. Krajina sa zmietala v prvej svetovej vojne, v ekonomických problémoch a stala na pokraji občianskej vojny, v ktorej moc v krajine chcelo uchopiť množstvo individuálnych ozbrojených politických skupín. Z hľadiska medzinárodného práva nás zaujíma charakter povstaleckých skupín vystupujúcich vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcií (ďalej „*VOSR*“) a otázka pravidiel vtedajšieho medzinárodného práva na postavenie povstaleckých skupín. Zároveň si v otázke postavenie povstaleckých skupín dovoľíme spraviť komparáciu vtedajšieho medzinárodného práva s dnešnou medzinárodnou úpravou.

1. Postavenie povstaleckého hnutia v modernom medzinárodnom práve

Z hľadiska moderného medzinárodného práva verejného je povstalecké hnutie považované za dočasný subjekt medzinárodného práva, ktorým sa priznáva štatút bojujúcej strany a ktoré sú de facto orgánmi vykonávajúcimi kontrolu nad príslušným územím.¹ Dočasný subjekt jednak preto, že z hľadiska medzinárodného práva majú obmedzenú medzinárodnoprávnu subjektivitu, a jednak ich vznik a postavenie na medzinárodnej scéne nie je cieľom, ale len prostriedkom na dosiahnutie a po jeho dosiahnutí zanikajú (teda jeden zo spôsobov zániku povstaleckého hnutia). Týmto cieľom v prípade povstaleckého hnutia je zriadiť nezá-

¹ BROWNLIE, I.: *Princípy medzinárodného práva verejného*, Bratislava: Eurokódex, 2013, str. 73.

vislú vládnú moc a zvrhnúť predchádzajúcu (ústrednú) vládu, resp. režim a nastoliť novú vládu, pričom zmena štátnej formy (vlády) či zmena typu štátu nie je právne rozhodujúce.²

Moderné povstalecké hnutia majú svoju históriu, počínajúc občianskou vojnou v Severnej Amerike v rokoch 1774 až 1783, španielskou občianskou vojnou v rokoch 1936 až 1939, až po súčasné povstalecké hnutia v Mexiku, Srí Lanke, Kolumbii, Malajzii, Peru a v iných štátoch. Vo všeobecnosti platí, že vlády štátov, na území ktorých povstalecké hnutia pôsobia (takto to budeme sledovať aj v prípade Ruska), sa usilujú o ich najrýchlejšie potlačenie a prísne potrestanie ich vodcov, a to nielen z dôvodu zabezpečenia vnútorného poriadku a stability na štátnom území, ale aj z medzinárodných dôvodov (napr. kvôli investíciám zo zahraničia, diplomatické právo a pod.).³

Pre povstalecké skupiny, ktoré sa opierajú o vojenskú organizáciu je príznačné, že bojujú proti legitímite a legalite centrálnej, aktuálnej vlády, ktorú chcú zvrhnúť a nahradiť spôsobom použitia ozbrojenej sily. Naopak, pre štát, na území ktorého povstalecké hnutie pôsobí, ide o neželaný jav, ktorý sa snaží vojensky potlačiť čo má za následok občiansku vojnu. Z toho vyplýva, že štát – ako v analyzovanom prípade Rusko – má navonok akoby dve vlády: centrálnu a povstaleckú, pričom takýto stav signalizuje, že centrálna vláda nie je schopná efektívne zabezpečiť výkon štátnej, resp. verejnej moci na celom štátnom území, a tým ani plnenie prijatých medzinárodných záväzkov (napr. garantovať nedotknuteľnosť štátnych hraníc, ochranu zahraničných investícií, ochrana cudzincov a pod.). V krajinách, kde pôsobí povstalecké hnutie, pravidelne dochádza k tomu, že povstalcovia efektívne ovládajú určitú časť štátneho územia s obyvateľstvom na ňom žijúcim, pričom na tomto území pôsobia ich vlastné orgány. Práve výkon verejnej moci na určitom území zo strany povstaleckého hnutia je významným kritériom pre jeho odlišenie od občianskych nepokojov a masových demonštrácií, ktoré ako prejavy občianskej neposlušnosti predstavujú akcie súkromných osôb.⁴ Aparát

² TOMKO, J.: *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: Obzor, 1988. str. 115.

³ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 68-69.

⁴ VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná časť)*, Bratislava: Eurokódex, 2012, str. 210.

povstaleckého hnutia predstavuje organizačná štruktúra skladajúca sa z rôznych orgánov pôsobiacich na nimi ovládanom území nezávisle a proti vôli štátnych orgánov štátu, na území, ktorého pôsobia, pričom tieto orgány sú spôsobilé nielen na konanie, ktoré je v súlade s medzinárodným právom, ale aj na medzinárodné protiprávne konanie, z ktorých vyplýva ich medzinárodnoprávna zodpovednosť.⁵ Medzinárodná zodpovednosť vzniká aj v prípade ak povstalecké hnutie bolo víťazné. V takomto prípade víťazné povstalecké hnutia sú zodpovedné za protiprávne konanie alebo opomenutie, ktorých sa dopustili ich ozbrojená zložka počas priebehu konfliktu (zodpovednosť *ex tunc*, t. j. spätne d okamihu ustanovenia povstaleckej moci). Taktiež sa stávajú zodpovednými za protiprávne správanie predchádzajúcej vlády. Naopak, medzinárodná zodpovednosť absentuje ak sa povstanie zvrhne do občianskej vojny (prípady októbrovej revolúcie v Rusku). Všeobecné pravidlo nezodpovednosti (*non-responsibility*) spočíva na predpoklade, že existuje obvyklá schopnosť konať, pričom veľké vnútroštátne prevraty majú povahu *vis maior*. Odvolanie sa na vyššiu moc je možné pri vojnových činoch a za určitých podmienok aj v prípadoch (majetkovej) škody spôsobenej v dôsledku povstania, rebélie alebo občianskej vojny.⁶

Keďže povstalecké skupiny majú svoje vlastné dočasné orgány, táto skutočnosť býva hlavným dôvodom, aby štáty, ktoré na tom majú záujem, povstalcov uznali, keďže centrálna vláda nie je schopná garantovať a chrániť ich záujmy na území ovládanom povstaleckým hnutím. Forma možného uznania povstalcov zo strany cudzieho štátu sa uskutoční výslovne alebo mlčky. Mlčky urobeným uznaním sú najmä všetky prípady, keď cudzí štát vyhlási voči danému vnútornému konfliktu svoju neutralitu.⁷ V prípade uznania povstaleckého hnutia zainteresovaným štátom (t. j. primárnym a plnoprávnym subjektom medzinárodného práva) a efektívnym vykonávaním moci nad časťou štátneho územia zo strany povstaleckých skupín, povstalci sa stávajú partikulárnym subjektom medzinárodného práva. V

⁵ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, op. cit., str. 64.

⁶ BROWNLIE, I.: *Princípy medzinárodného práva verejného*, op. cit. str. 492-494.

⁷ TOMKO, J.: *Medzinárodné verejné právo*, op. cit. str. 115.

dôsledku uznania sa orgánom povstaleckého hnutia priznáva oprávnenie vstupovať do obmedzených zmluvných vzťahov s uznávajúcim štátom (napr. zmluvy za účelom starostlivosti o ranených, obchodné vzťahy), pričom uznávajúci štát priznáva aktom orgánov povstaleckého hnutia povahu aktov verejnej moci, zástupcov povstaleckého hnutia na svojom území považuje za oficiálnych predstaviteľov, a nie za súkromné osoby, priznáva im jurisdikčnú a súdnu imunitu a pod. Pre povstalcov uznanie zo strany štátov, ktoré mali na tom záujem vyplýva napríklad požadovanie ochrany v podobe exilu ak povstalecké územie bude obsadené vojskami centrálnej vlády a samotní povstalci budú porazení, čím sa z nich stanú súkromné osoby, ktoré môžu byť stíhané pred vnútroštátnymi orgánmi. Pričom je potrebné poznamenať, že štáty, ktoré povstalecké hnutie uznali, ale aj tretie štáty, sú (na rozdiel od národnooslobodzovacích hnutí) povinné zdržať sa poskytovania pomoci povstalcom (s výnimkou humanitárnej), hoci takúto pomoc môžu poskytovať zákonnej vláde. Čiže povstalecké hnutia nie sú spôsobilé uplatňovať práva (nároky) a byť subjektom medzinárodných povinností (záväzkov). Uznanie povstaleckého hnutia centrálnou vládou na jednej strane bráni centrálnej vláde v tom, aby povstalcov považovala za zradcov, na strane druhej ale chráni vojakov vládnych vojsk, ktorí boli zajatí povstalcami. Obe strany taktó získavajú práva bojujúcej moci voči tretím štátom, tzv. intervenčným vojskám. Centrálna vláda sa tiež zjavuje zodpovednosti za konanie v rozpore s medzinárodným právom, ktoré bolo páchané povstalcami voči tretím štátom. Následne tak nemôže brať tretí štát centrálnu vládu za zodpovednú s odôvodnením, že nevykonala dostatočné opatrenia na ochranu cudzincov.

Ak si to zhrnieme, povstalci vo forme povstaleckého hnutia alebo povstaleckej skupiny sú dočasným subjektom medzinárodného práva a javom prechodným, existencia ktorého zaniká dvojakým spôsobom, a to buď porážkou povstaleckého hnutia (v dôsledku ktorej sa z povstalcov stávajú súkromné osoby) alebo v prípade víťazstva povstaleckého hnutia, čo má za následok vytvorenie, či spoluvytváranie novej vlády pri zachovaní kontinuity doterajšieho územného suverénna, alebo vytvorenie nového štátu secesiou.

Pôsobením povstaleckého hnutia býva najviac dotknutá vláda štátu, na území ktorého povstalci pôsobia a ktorá ich tiež môže uznať. V takomto prípade sa na ozbrojený konflikt medzi povstalcami a ústrednou vládou aplikuje Protokol II k

Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter, z roku 1977 (uverejnený pod č. 168/1991 Zb.), pričom uznanie za povstalcov ústrednej vláde bráni v tom, aby ich považovala za zradcov, ale súčasne chráni aj vojakov vládnych vojsk, ktorí upadli do zajatia povstalcov.⁸

1.1 Postavenie povstaleckých skupín v revolučnom Rusku

Povstalecké skupiny sa v rozsiahlom v Ruskom impériu objavili už za doby cárskoho absolutizmu (napr. Pugačovovo povstanie za vlády Kataríny Veľkej v rokoch 1773-1775, povstanie dekabristov v decembri 1825 za vlády cára Alexandra II.). Nezastaviteľné revolučne nálady v cárskom Rusku vyvrcholili za vlády cára Mikuláša II. Jej hlavným dôvodom bola vojenská zaostalosť krajiny, ktorá sa ukázala počas rusko-japonskej vojny z roku 1905, v ktorej Rusko vyšlo ako porazená mocnosť. Tzv. prvá ruská revolúcia otriasla pozíciou cára a panovník bol nútený prisľúbiť vytvorenie ústavy a vzniku Štátnej dумы, t. j. parlamentu. O desať rokov nato už krajina bojovala vo veľkej vojne po boku spojencov – Veľkej Británie a Francúzska – proti centrálnym mocnostiam (t. j. Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, Bulharsku a Osmanskej ríši). V krajine sa prehlbovala nespokojnosť obyvateľstva, ktorá čoraz viac podkopávala nadšenie z vojny. Rôzne povstalecké živly, ktoré mali záujem zvrhnúť absolutistický cársky režim boli dotované z prostriedkov najmä nemeckej, švédskej a britskej vlády⁹. Revolúcia v Rusku tak prebiehala nielen z vnútra – zdola ruského ľudu, ale aj z vonku zo zahraničia.

Vo februári 1917 sa k petrohradským demonštráciám pripojila aj armáda, čím došlo k vytvoreniu Dočasnej vlády v Rusku pod vedením G. Lvova. Politickú moc prevzali v krajine eseri, teda socialistickí revolucionári, a kadeti ako konštituční de-

⁸ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, op. cit., str. 69-70; VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná časť)*, op. cit., str. 210-212.

⁹ Podobné stratégie boli počas prvej svetovej vojny bežnou náplňou tajných politik a špiónážnou (rozvedkovou) praxou všetkých bojujúcich strán.

mokrati. Vojenskú moc v jednotlivých mestách však prevzali menševici (umierenaá frakcia ruských sociálnych demokratov), ktorí tu vytvárali tzv. Soviet¹⁰ zložený z náhodne vybraných roľníckych, robotníckych a vojenských zástupcov. Dočasná vláda 15. marca 1917 prinútila cára Mikuláša II. abdikovať. Cárizmus v Rusku padol (od 1. septembra 1917 Rusko oficiálne figuruje ako republika) a krajina sa ocitla na križovatke dejín.¹¹

V tom čase sa už späť do Petrohradu v tzv. „zaplombovanom vagóne“ zo švajčiarskeho exilu cez nepriateľské nemecké územie chystal vrátiť V. I. Lenin, ktorý za nemecký kapitál¹² s poverením nemeckého cisára Wilhelma II. mal prevziať moc v Rusku. Nemecký cisár Wilhelm II. očakával, že Lenin svojou revolúciou paralyzuje bojaschopnosť ruskej armády a ukončí vojnu na východnom fronte. V Leninovi videl len bezvýznamnú osobu, ktorá časom stratí moc.¹³ V Apríli Lenin predkladá Dočasnej vláde programový profil boľševikov, tzv. Aprílové tézy, ktoré vládnucu triedu šokujú. Lenin sa stáva hlavou boľševických skupín (radikálna politická frakcia sociálno-demokratických skupín, ktorá sa neskôr premenuje na komunistickú stranu), ktoré sa od júna 1917 dostávajú do ozbrojenej konfrontácie¹⁴ s predstaviteľmi Štátnej dумы, čo má za následok ilegality boľševikov v Rusku. V júli sa predsedom Štátnej dумы stáva A. F. Kerenskij (ako jediný bol členom Dočasnej vlády a Ispolkomu), s ktorým však nesympatizuje Petrohradský soviet, čím dochádza k Dvojvládniu. Zároveň sa v Rusku, ktoré ešte stále bojuje v

¹⁰ Išlo skôr o aklamačné zhromaždenia bez pevnej štruktúry a pravidiel. Z toho dôvodu sa rozhodujúce právomoci presunuli na výkonný výbor soviету, tzv. Ispolkom, ktorý zároveň predstavoval aj koordinačný orgán vtedajších ruských socialistických strán (vrátane menševikov, boľševikov a eserov).

¹¹ JUDINCEVOVÁ, A. A. a kol.: *Dejiny ZSSR (2. časť)*, Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1977, str. 27 a nasl.

¹² Peniaze v obrovských sumách (odhadom 50 miliónov ríšskych mariek, čo bolo zrovnateľné s hodnotou 9 – 10 ton zlata) boli posielané na súkromné účty cez spojku Parvus – Ganeckij.

¹³ HERESCHOVÁ, E.: *Cárovražda: Kriminálny prípad Jekaterinburgu 1918 a zmiznuté klenoty Romanovovcov*, Bratislava: Ikar, 2009, str. 53 a nasl.

¹⁴ Na prelome júna a júla 1917 sa konala neúspešná ruská letná ofenzíva proti armádam Centrálnych mocností. Tieto vojenské nezdary Dočasnej vlády využili boľševici, ktorí v júli 1917 v Petrohrade zorganizovali puč, ktorý však pre nich skončil fiaskom. Na Lenina bol vydaný zatykač, pred ktorým bol nútený na istú dobu ujsť do Fínska.

prvej svetovej vojne na strane Dohody, vytvára nedôvera občanov a armády¹⁵ v rozdrobenú a rozhádanú politickú situáciu v Rusku. Tento stav využili bolševici pod vedením Lenina. Dňa 23. októbra 1917 sa konalo ilegálne zasadanie ústredného výboru bolševikov, kde sa prerokovával ďalší postup. Členovia strany boli po neúspešnom júlovom pokuse o puč ostrážitejší. Lenin však zaniietenosť pre okamžitú revolúciu našiel podporu u tých, ktorí sa zoskupovali okolo Trockého, Stalina a Dzeržinského. Lenin vypracoval plán prevratu, ktorý sa mal kryť ohlasovaným II. všeruským zjazdom sovietskych, čo by postavilo členov ostatných socialistických strán pred hotovú vec. Paradoxom je, že Kerenského kontrarozviedka vedela o plánovanom prevrate bolševikov, ale pre nedostatočnú vojenskú silu sa Kerenskij nezmohol na veľký odpor. Preto celá socialistická revolúcia v Rusku mala prevažne pokojný priebeh.¹⁶

Jediným slepým výstrelom z krížnika *Auróra* kotviaceho v Petrohrade s heslom „*všetka moc Sovietom*“ o deviatej hodine večer 25. októbra (podľa gregoriánskeho kalendára 7. novembra) 1917 podnikli bolševici vedený Leninom úspešný ozbrojený útok na Zimný palác v Petrohrade, čím sa začala VOSR,¹⁷ ktorá nakoniec vyústila do dlhotrvajúcej občianskej vojny v Rusku (od októbra 1917 do roku 1922/3).¹⁸

Moc v Petrohrade a v Moskve prevzali bolševici, ktorí ako tvrdili nastolili diktatúru proletariátu v Rusku, lenže ich revolučným prevratom ešte len ozajstná revolúcia začala. Od okamihu prevzatia moci bolševici nastolili krehký režim,

¹⁵ Ruská armáda v čase Veľkej Októbrovej socialistickej revolúcie bola pod vedením generála Kornilova, odporcu bolševikov, ale predovšetkým Kerenského vlády.

¹⁶ VALENT, J., VALENT, P.: Októbrový puč – Bolševický nástup k moci v roku 1917. In: *Historická revue*, r. XVIII, 2007, str. 22-28.

¹⁷ Prívlastok „*veľká*“ je odvodený od Veľkej francúzskej revolúcie z r. 1789 a nesúvisí s veľkým počtom účastníkov. K označeniu „*veľká*“ sa skôr približovala jej predchodkyňa – Februárová revolúcia z marca 1917. Väčšia bola i čo do počtu účastníkov. Bližšie pozri: VALENT, J., VALENT, P.: Októbrový puč – Bolševický nástup k moci v roku 1917. In: *Historická revue*, r. XVIII, 2007, str. 22-28.

¹⁸ ŠTENPIEN, E.: *Svetové dejiny štátu a práva*, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2005, str. 209.

ktorý sa musel vysporiadať s politicko-hospodárskymi problémami krajiny. Bolševici nemali dostatočné prostriedky nato, aby prevzatím moci v Petrohrade prevzali moc v celom ruskom impériu, ktoré sa tak začalo rozpadávať. Postupne sa vytvára protibolševická kontrarevolúcia¹⁹ pre vznik monarchistických prúdov (napr. Kolčakova Biela armáda), separatistické a nacionalistické prúdy (napr. ukrajinská Zelená armáda, menševici, národné vlády Fínska, Estónska, Litvy, Lotyšska, Poľska, musavatisti a dašnaci na Kaukaze), sociálno-etnické povstania (kozácke povstania, roľnícke povstania), anarchistické smery ako napr. Čierna armáda a ďalšie frakcie, ktoré sa od októbrovej revolúcie usilovali v Rusku prevziať moc, zvrhnúť vládu bolševizmu, resp., ktoré sa od Ruska chceli odčleniť.

Každá povstalecká skupina pôsobiaca v Rusku, ktorá sa začala zapájať do občianskej vojny v Rusku mala určitý cieľ. Napríklad menševici ako členovia Dočasnej vlády sa po zvrhnutí cára usilovali doviest Rusko do víťaznej vojny nad Nemeckom a nastoliť demokratickú formu vlády. Potom čo boli zvrhnutí bolševikmi sa presunuli do Gruzínska, kde vytvorili nezávislú gruzínsku vládu. V závere občianskej vojny sa nakoniec pridali k bolševikom. Ukrajinské anarchistické a separatistické kontrarevolučné krídlo – Zelená armáda zase bojovala za separáciu Ukrajiny od Ruského impéria, pričom na území dnešnej Ukrajiny a Krymu bojovala proti bielogvardejcom, Červenej armáde alebo v spojení s Bielou armádou proti bolševikom a naopak. Na isté obdobie došlo na Ukrajine vytvoreniu Koropadského vlády podporovanej Nemcami. Ďalšia anarchistická povstalecká skupina bola Čierna armáda, ktorá mala charakter ultraľavicovej, resp. anarchistickej strany bojujúcej proti bolševikom v Moskve a v niektorých častiach Ukrajiny. Kozácke povstania a roľnícke (kulacké²⁰) povstania boli zamerané prevažne proti bolševizmu a ich Červenej armáde²¹ (tzv. červenoarmejci). Kozákom a roľníkom sa priedčila bolševická agrárna politika v podobe vyvlastnenia (úradné zhabanie

¹⁹ Protibolševickú kontrarevolúciu komunistická propaganda označila za imperialistickú buržoázno-statkársku kontrarevolúciu, ktorej cieľom bolo zničiť sovietsku republiku, uhasiť fakľu medzinárodného socializmu a ubrániť svoje hospodárske záujmy v Rusku, obnoviť jej závislosť od zahraničného kapitálu. Pozri napr. JUDINCEVOVÁ, A. A. a kol.: *Dejiny ZSSR (2. časť)*, Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1977, str. 78.

²⁰ Kulak je ruské označenie pre strednú až bohatú vrstvu roľníctva.

²¹ Oficiálne pomenovanie Červená armáda sa objavuje začiatkom roka 1918, kedy sa sformovala z Červených brigád pod vedením L. D. Trockého (1879-1940).

poľnohospodárskych výrobkov, čo malo za následok hladomor) a dekozakizácia (po rus. *razkazačivanie*) t. j. zrušenie kozáckych samospráv.²²

Najvýznamnejšiu protiváhu k boľševickej Červenej armáde bolo Biele hnutie zvané bielogvardejci, ktorú tvorilo zmes nacionalistov, konzervatívcov, monarchistov, demokratov a republikánov, ktorých cieľom bolo zvrhnúť boľševický režim a nastoliť v Rusku demokratickú vládu, prípadne reštaurovať monarchiu a trhové hospodárstvo. Hlavnú vojenskú silu predstavovali bývalí vojaci cárskej armády, ktorí vytvorili Dobrovoľnícku armádu a neskôr aj Donskú armádu, ktorú prevažne tvorili donskí kozáci. Snažili sa vytvoriť jednotné protiboľševické hnutie spoluprácou s rôznymi separátnymi, politickými, vojenskými frakciami a skupinami, ktoré boli v opozícii s boľševikmi. Najvýznamnejším reprezentantom bol bývalý cársky veľkoadmirál A. V. Kolčak²³, ktorého vláda v Omsku bola uznaná aj na medzinárodnej scéne. Na rozdiel od ostatných povstaleckých hnutí sa bielogvardejcom podarilo získať aj istú zahraničnú vojenskú podporu hlavne zo strany Francúzska, Spojeného kráľovstva, USA, Japonska a Nemecka. Zahraničná pomoc mala charakter poskytovania finančných prostriedkov, dodávky zbraní a munície, ale aj príslušníkov ozbrojených síl.²⁴ Napríklad v bojoch sa vyznamenali aj anglo-francúzske jednotky, ktoré vojensky podporovali Poliakov a Estóncov (v rokoch 1918–1920) a Denikinovu dobrovoľnícku armádu bielogvardejcov v severnom Kaukaze, či Japonci, ktorí vojensky podporovali protiboľševické sily na Ďalekom východe. Po začatí vojenskej intervencie a pod jej rúškom sa na zabranom území začali objavovať prozápadné vlády: v Archangeľsku bola utvorená Najvyššia správa Severnej oblasti na čele s M. Čajkovským. V Baku Diktatúra Centrokaspická, v Aščabade eserská vláda Funtikova a v Samare – Výbor členov

²² COURTOIS, S., WERTH, N., PANNÉ, J. L. a kol.: *Čierna kniha komunizmu. Zločiny, teror, represálie*. Agora, Bratislava, str. 65–66

²³ Kolčakova vláda v Omsku padla v roku 1919. V snahe vytvoriť dočasnú vládu v Irkutsku bol zadržaný československými légiami, ktoré ho výmenou za bezpečný odchod z Ruska vydali ľavicovej vláde v Irkutsku, ktorá ho na základe rozhodnutia zo dňa 7. februára 1920 popravila.

²⁴ JUDINCEVOVÁ, A. A. a kol.: *Dejiny ZSSR (2. časť)*, op. cit., str. 89 a nasl.

Zákonodarného zhromaždenia. Všetky tieto dočasné vlády trvali najviac do roku 1922.²⁵

V občianskej vojne v Rusku sa angažovali aj príslušníci česko-slovenských légií. Išlo o jednotky vytvorené zo zajatých Čechov a Slovákov počas prvej svetovej vojny, ktorí boli ochotní bojovať proti Ústredným mocnostiam. Prakticky išlo o dobrovoľný vojenský zahraničný odboj vznikajúceho Československa. Vlády štátov Dohody plánovali vojakov československých légií nechať v Rusku a vytvoriť z nich jadro intervenčných síl, ktoré by zasiahli proti Červenej armáde. Dôvodom na takýto čin bol fakt, že česko-slovenské légie kontrolovali veľkú časť Sibíri a väčšinu železníc Transsibírskej magistrály. V Rusku sa angažovali v boji proti Červenej armáde až do začiatku roku 1919, potom v dôsledku obrany ČSR pred jej maďarskými a poľskými susedmi uzavreli s boľševikmi prímerie výmenou za bezpečný odchod domov.²⁶

Ako sme už nižšie v článku spomínali, boľševici zorganizovali revolúciu v Rusku za nemecké financie. Po uchopení moci v Rusku boľševikmi, paradoxne nemecká armáda vojensky začala podporovať separátne snahy pobaltských národov, ktoré sa usilovali získať nezávislosť od Ruska a boľševickej vlády. Dôvodom bol odklad sľubovaného mieru s Centrálnymi mocnosťami zo strany boľševikov. Výsledkom rokovaní bola nakoniec separátna brest-litovská mierová zmluva medzi štátmi Centrálnych mocností a Sovietskym Ruskom (RSFSR).²⁷ Napriek tomu v máji 1918 nemecké vojska zabrali časť severného Kaukazu a Zakaukazska, ktoré kontrolovali až do začiatku roku 1920.²⁸

1.2 Výsledok VOSR

VOSR a krvavú občiansku vojnu v Rusku nakoniec vyhrali boľševici, ktorým sa podarilo udržať sa pri moci od októbra 1917 vďaka odhodlanej obrane, rozštiepenosti opozície a pragmatizmu vo vnútornej a v zahraničnej politike spojenej s

²⁵ JUDINCEVOVÁ, A. A. a kol.: *Dejiny ZSSR (2. časť)*, op. cit., str. 79 a nasl.

²⁶ Anonym: *Česko-slovenské légie v Rusku* (brož.).

²⁷ HĀNISCH, W. a kol.: *Slovník mezinárodných vztahov*, Bratislava: Nakladateľstvo PRAVDA, 1986, str. 26 a nasl.

²⁸ JUDINCEVOVÁ, A. A. a kol.: *Dejiny ZSSR (2. časť)*, op. cit., str. 79.

terorom (napr. perzekúcie, zatýkania, mučenia, popravy, rekvirácie, konfiškácia cirkevného a cárskeho majetku...) a úskokmi (podpísanie a dodatočne anulovanie brest-litovského mieru, vznik voleného Ústavodarného zhromaždenia a jej neskoršie rozpustenie, rozdelenie pôdy medzi proletariát a potom jej kolektivizácia v kolchozoch a pod.). Rusko, ktoré však komunisti prevzali už bolo iné Rusko. Prvá svetová vojna a občianska vojna spojená s hladomorom si vyžiadali milióny mŕtvych. V dôsledku nastolenia komunizmu v Rusku z krajiny emigrovalo približne 2 milióny ľudí, prevažne inteligencie. Priemysel a ekonomika boli v troskách ako aj značné územné straty pôvodnej cárskej ríše.²⁹ Idea zjednotenia bývalého imperiálneho Ruska do federatívneho sovietskeho štátu dostala vážne trhliny počas občianskej vojny, kedy bolo na mnohých miestach znemožnené vytvoriť národné sovietske republiky. Preto bolo potrebné uvažovať o novej forme štátnosti. Takto vznikla idea Zväzu slobodných republík národov Ruska, ktorý sa mal stať zmluvnou federáciou. Výsledkom bol Zväz sovietskych socialistických republík (v skratke ZSSR, ktorý oficiálne vznikol 30. decembra 1922), ktorý sa pôvodne skladal z 11 zväzových republík (od roku 1940 do roku 1991 to už bolo 15 sovietskych republík).³⁰

2. Vtedajšia medzinárodnoprávna úprava povstaleckých skupín

V rokoch 1899 a 1907 prebehli v Haagu dve medzinárodné mierové konferencie, ktoré sa spoločne snažili nájsť východisko v systéme riešenia medzinárodných sporov³¹. Výsledkom bolo tzv. haagske právo upravujúce otázky medzinárodného práva ozbrojených konfliktov ako napríklad pravidlá pozemnej vojny, neutralitu, námorná vojna, stála arbitráž atď.³² Načrtáva sa nám otázka, či môžeme tzv. haagske právo uplatniť aj v prípade VOSR a občianskej vojny v Rusku.

²⁹ JAKOVLEV, N.A.: *Storočie násilia v Sovietskom Rusku*, Bratislava: SLOVART, 2008, str. 201 a naśl.

³⁰ ŠTENPIEN, E.: *Svetové dejiny štátu a práva*, op. cit., str. 211.

³¹ Hlavným cieľom haagskych konferencií bolo upraviť pravidlá vedenia ozbrojených konfliktov na zemi a na mori a zaviesť právne rámce pre odzbrojenie ako aj zaistiť mierový vývoj vo svete.

³² KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, op. cit., str. 140.

Cárske Rusko bolo jedným z hlavných iniciátorom haagskeho práva a teda prevzalo na seba záväzky vyplývajúce z medzinárodných zmlúv. Podľa doktríny socialistického medzinárodného práva, keď boľševici v krajine prevzali moc vyhlásili, že nie sú viazanými žiadnymi medzinárodnými zmluvami z obdobia cárizmu a dočasnej vlády, pretože jednak vtedajšie medzinárodne vzťahy prirovnali k buržoáznej diplomacii a jednak vznikol nový subjekt medzinárodného práva, ktorý s predchádzajúcimi vládami nemal nič spoločné.³³

2.1 Komparácia haagskeho práva a ženevského práva

Občianska vojna je nežiadúci stav akejkol'vek vlády, pretože jednak spôsobuje vnútropolitické problémy krajiny, ktoré sa odzrkadlia v hospodárstve a v ekonomike krajiny, jednak štát zmietaný občianskou vojnou nie je dôveryhodný partner na medzinárodnej scéne, a jednak to ma negatívny dopad na domáce obyvateľstvo a cudzincov. V prípade občianskej vojny, ktorá plní charakter vnútroštátneho konfliktu je negatívny dôsledok takéhoto konfliktu, kde sa požíva násilie spáchaného na civilnom obyvateľstve či na zajatcoch. Názorne zhodnotíme právne postavenie povstalcov v čase VOSR a postavíme to do kontrastu s postavením povstaleckých hnutí v súčasnosti. Základné poznatky oprieme o haagske právo z roku 1899 a 1907 a ženevské právo (t. j. spoločný čl. 3 Ženevských konvencií z roku 1949 a II. Dodatkový protokol z roku 1977).

2.2 Haagske právo

Haagske právo je súbor vojnových obyčajových pravidiel, kedy počas dvoch spomínaných haagskych konferencií bolo prijatých celkovo 14 medzinárodných do-

³³ JUDINCEVOVÁ, A. A. a kol.: *Dejiny ZSSR (2. časť)*, op. cit., str. 51.

hovorov upravujúcich jednotlivé otázky pozemnej a námornej vojny, ako aj neútralitu.³⁴ Tieto multilaterálne zmluvy taktiež vychádzali aj z tzv. Lieberovho kódexu³⁵ (angl. *The Lieber Code/Lieber Instructions*³⁶), ktorý 24. apríla 1863 podpísal A. Lincoln ako prezident USA počas americkej občianskej vojny. *Lieber code* sa v čl. 149-157 zaoberá aj úpravou vojnových zvyklostí v otázke povstaní, občianskej vojny a rebélie (vzbura). *Lieber code* v tejto časti definuje povstanie, občiansku vojnu a vzburu, prípady vlastizrady z radov nelojálnych občanov ako aj rozdelenie účastníkov vojny na civilistov a kombatantov.

Ak na VOSR chceme aplikovať haagske právo, môžeme tak urobiť iba v prípade medzinárodných intervenčných vojsk angažujúcich sa v občianskej vojne v Rusku. Haagske právo totiž nezakotvuje právnu úpravu vnútroštátnych ozbrojených konfliktov zmluvnou formou, keďže problém ich postavenia nebol predmetom úpravy medzinárodného práva – teda každá mocnosť si tento problém ako aj ich potlačenie vyhradzovala sama pre seba v rámci svojho vnútroštátneho práva. Občianska vojna v Rusku je však tým jedinečná, že sa v nej angažovali nielen vnútorné povstalecké frakcie, ale aj vojenská intervencia zo zahraničia, čo by mohlo v takomto prípade vnútroštátny konflikt kvalifikovať na medzinárodný. V takomto prípade je možné uplatniť napríklad III. Haagsky dohovor o počiatku nepriateľstva³⁷, IV. Haagsky dohovor o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny, ku ktorému bol pripojený aj Poriadok pozemnej vojny³⁸. Ďalej to môže byť V. Dohovor o právach a povinnostiach neutrálnych mocností a osôb v pozemnej vojny z roku 1907 (ďalej „*Poriadok*“)³⁹. No už samotný čl. 2 II. Haagskeho

³⁴ KLUČKA, J.: Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Op. cit., str. 470

³⁵ Autorom bol americký politický filozof nemeckého pôvodu Franz Lieber, ktorý sa zúčastnil záverečnej etapy napoleonských vojen ako aj americkej občianskej vojny.

³⁶ *General Orders No. 100 : The Lieber Code: Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field. Promulgated as General Orders No. 100 by President Lincoln, 24 April 1863.* Dostupné online: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/lieber.asp.

³⁷ Angl.: *Convention relative to the Opening of Hostilities* z roku 1907 a *Regulations respecting the laws and customs of war on land*.

³⁸ Angl.: *Convention respecting the Laws and Customs of War on Land* z roku 1907.

³⁹ Angl.: *Convention relative to the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in case of War on Land*.

dohovoru hovorí, že sa vzťahuje iba na tie mocnosti, ktoré sú ňou viazané. Keďže sa do občianskej vojny v Rusku zapojili aj iné skupiny, ktoré neboli dohovorom viazané je otázne, či môžeme IV. Haagsky dohovor uplatniť aj na prípad VOSR a následne na občiansku vojnu v Rusku. Na analyzovaný prípad už však môžeme použiť Poriadok pozemnej vojny, pretože prvý článok tohto poriadku informuje zmluvne strany, že sa zákony, práva a povinnosti v prípade vojny uplatnia nielen na ozbrojené sily, ale aj milície a dobrovoľné zbory ak sú splnené následné podmienky: velenie, znak rozoznateľnosti, kombatant disponujúci so zbraňou a poslednou podmienkou je vykonávanie vojenských operácií v súlade so zvyklosťou vojny. Článok 4 a nasledujúce sa venujú problematike humánneho zaobchádzania s vojnovými zajatcami. Články povoľujú internáciu (nútený pobyt) zajatcov na bezpečné miesto mimo bojovej línie ako aj prácu vojenských zajatcov s národom na odmenu. V prípade, že vojnový zajatec bol prichytený pri úteku, mocnosť ho môže potrestať maximálne disciplinárnym konaním. Tento poriadok upravuje aj repatriáciu vojnových zajatcov v prípade ukončenia ozbrojeného konfliktu (čl. 20). Článok 23 Poriadku pozemnej vojny zahrňuje zákazy napríklad používať v boji zbrane, ktoré sú medzinárodným spoločenstvom zakázané, likvidácia zajatcov, zhabanie osobného majetku zajatcov. Ďalšie články sa týkajú špionáže (rozvedky). S osobami prichytených pri špionáži sa má nakladať ako s vojnovými zajatcami a špión nesmie byť potrestaný bez predchádzajúceho súdneho konania. Poriadok upravuje aj problematiku parlamentárov, prímeria a okupáciu. Zaujímavý je čl. 44, ktorý zakazuje agresiu voči obyvateľstvu, aby poskytl informácie o armáde druhej strany, alebo o jeho prostriedkoch obrany. Čl. 45 a čl. 46 sú zamerané na ochranu vlastníckeho práva civilného obyvateľstva a zákazu plienenia. Možno tieto články aplikovať aj na situáciu občianskej vojny v Rusku? Na strane boľševikov aj kontrarevolúcie často dochádzalo k plieneniu, zatýkaniu, zhabaniu majetku či k popravám bez rozsudku nezávislého súdu. Občiansku vojnu v Rusku vyhrala Červená armáda ako ozbrojená zložka ústrednej boľševickej vlády v Moskve. Medzinárodné spoločenstvo pod záštitou Spoločnosti národov (ďalej „SN“) však voči ZSSR nemohlo uplatniť zodpovednosť za protiprávne správanie boľševickej vlády, aj keď sa v dvadsiatych rokoch 20. storočia vykryštalizoval Medzinárodný dvor spravodlivosti v Haagu. Medzinárodné spoločenstvo na politiku ruských komunistov reagovalo absenciou vzťahov so sovietskym

štátom. Ako dôkaz môžeme spomenúť skutočnosť, že Sovietsky zväz sa stal členom Spoločnosti národov až v roku 1934⁴⁰ ako reakcia SN za vystúpenie nacistického Nemecka z tohto medzinárodného spoločenstva.

2.3 Ženevské právo

Ženevské právo tvoria v súčasnosti štyri konvencie a tri dodatkové protokoly, ktoré upravujú podmienky a pravidlá medzinárodného práva na ochranu obetí ozbrojeného konfliktu. Základné pravidlo pre určenie existencie ozbrojeného konfliktu sú spoločné články 2 a 3 Ženevských dohovorov z roku 1949. Ženevské konvencie ako celok nie sú použiteľné v situácii vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu. Možno aplikovať len obmedzené podmienky ustanovenia spoločného článku 2 a 3 a ďalej Dodatkový protokol II.⁴¹ Dôvodom obmedzenia by bol konflikt s vnútroštátnou úpravou zvrchovaného štátu. Ustanovenie článku 3 stanovuje, že isté minimálne pravidlá vojnového práva sa tiež použijú v ozbrojenom konflikte, ktorý nemá medzinárodný charakter, ale prebieha v rámci hraníc jedného štátu, čiže občianskej vojny a nie v prípade vnútorných nepokojov a napätia ako sú vzbury, či sporadické násilnosti. Aplikácia tohto ustanovenia vyžaduje interpretáciu pojmu ozbrojený konflikt. Ustanovenie by sa použilo v prípade konfliktu medzi vládnymi a povstaleckými silami alebo medzi dvoma povstaleckými skupinami alebo inými konfliktmi vojnového charakteru vo vnútri jedného štátu. Útok napríklad skupiny osôb na policajnú stanicu nebude považovaný za ozbrojený konflikt podľa článku 3, ale len ako protiprávna činnosť podľa práva daného štátu.⁴²

⁴⁰ Členstvo Sovietskeho zväzu v Spoločnosti národov netrvalo dlho. Ako jediná členská krajina bol so Spoločnosti národov vylúčený z dôvodu agresie voči susednému Fínsku.

⁴¹ Vybrané aktuálne výzvy práva ozbrojených konfliktov a práva humanitárneho. Dostupné online: <https://www.upjs.sk/public/media/2712/Vybran%C3%A9%20aktu%C3%A1lne%20v%C3%BDzvy%20pr%C3%A1va%20ozbrojen%C3%BDch%20konfliktov%20a%20pr%C3%A1va%20humanit%C3%A1rneho.pdf>.

⁴² PICTET, J. S.: *The Geneva Conventions of 12 August 1949, Commentary*, 16th. July 2010. Dostupné online: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/Geneva_conventions-1949.html.

Spoločný článok 2 sa vzťahuje na charakter ozbrojeného konfliktu (medzinárodné a vnútorné ozbrojené konflikty) ako aj na prípady čiastočnej alebo úplnej okupácie, pričom faktory ako sú trvanie alebo intenzita ozbrojeného násillia v zá- sade nehrajú pri posudzovaní rolu, t. j. činy, ktoré možno popísať ako prestrelky, prípadne drobné strety, či zajatie príslušníkov ozbrojených síl druhou stranou.⁴³

Spoločný článok 3 ods. 1 popisuje, na ktoré osoby sú zakázané určité situácie v každom čase a na každom mieste. Tento spomínaný článok hovorí, že ide o osoby, ktoré sa „*priamo nezúčastnili na nepriateľstve* (t. j. civilisti), *včítane príslušníkov ozbrojených síl, ktorí zložili zbrane, a osôb, ktoré boli vyradené z boja nemocou, zranením, zadržaním alebo akoukoľvek inou príčinou.*“ S takýmito osobami sa bude zaobchádzať ľudsky a na princípe rovnosti a nediskriminácie bez rozdielu rasy, náboženstvá, pohlaví, majetku alebo na akomkoľvek inom obdobnom znaku. Odsek 1 však pokračuje ďalej a spomína, ktoré situácie „*...sú a zostávajú zakázané v každom čase a na každom mieste, pokiaľ ide o osoby hore spomenuté:*

- a) *útoky na život a zdravie, najmä vražda vo všetkých formách, zmrzačenie, kruté zaobchádzanie, trýznenie a mučenie,*
- b) *branie rukojemníkov,*
- c) *útoky proti osobnej dôstojnosti, najmä ponižujúce a pokorujúce zaobchádzanie,*
- d) *odsúdenie a vykonanie popravy bez predchádzajúceho rozsudku vyneseného riadne ustanoveným súdom, poskytujúcim súdnu záruku uznanú civilizovanými národmi za nevyhnutnú.*“

Odsek 2 toho istého článku rozširuje osobnú pôsobnosť aj na ranených a nemocných, pri ktorých článok považuje, aby boli pozbieraní a ošetrovaní, pričom sa v týchto prípadoch môže zapažiť aj Medzinárodný komitét Červeného kríža.⁴⁴

Otázka ukončenia konfliktu, ktorý nemá medzinárodnú povahu je komplikovanejšia než pri medzinárodných konfliktoch čo je dané množstvom faktických scenárov, ktoré sa v tomto druhu konfliktov v súčasnosti vyskytujú. Článok 3

⁴³ Vybrané aktuálne výzvy práva ozbrojených konfliktov a práva humanitárneho, op. cit.

⁴⁴ Spoločný čl. 3 Ženevských dohovorov, ktoré sú v Zbierke zákonov uverejnené ako príloha Vyhlášky ministra zahraničných vecí zo dňa 15. decembra 1954, č. 65/1954 Zb., o Ženevských dohovoroch zo dňa 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny.

písm. b) ustanovuje: „*Bez ujmy na ustanoveniach, ktoré sa aplikujú v akomkoľvek čase: ... b) Aplikácia dohovorov a tohto Protokolu sa skončí na území strán v konflikte pri všeobecnom ukončení vojenských operácií a na okupovaných územiach pri ukončení okupácie. Výnimku tvoria v oboch prípadoch tie osoby, ku ktorých definitívnemu prepusteniu, repatriácii alebo znovu usídleniu dôjde neskoršie. Tieto osoby budú naďalej požívať výhody príslušných ustanovení týchto dohovorov a tohto Protokolu až do svojho definitívneho prepustenia, repatriácie alebo znovu usídlenia.*“ V kontexte vnútorných konfliktov je nevyhnutné upozorniť na špecifickú nestabilnú povahu týchto ozbrojených konfliktov, pričom dochádza k častým zmenám situácie, prestávkam v bojoch, pričom kvalita organizácie jednotlivých bojujúcich skupín môže tiež podliehať zásadným zmenám a je v podstate nestabilná. Preto je v zásade nevyhnutné konštatovať, že aplikácia humanitárneho práva končí v momente, kedy je ukončené ozbrojené násilie, pričom riziko obnovenia bojov pominulo.⁴⁵

V r. 1977 bol súčasne s Dodatkovým protokolom I., ktorý sa vzťahuje na medzinárodné konflikty, prijatý aj Dodatkový protokol II. (ďalej „*Protokol II.*“) vzťahujúci sa na konflikty nemedzinárodnej (vnútroštátnej) povahy (*non-international armed conflicts, NIAC*). Ten výrazne doplnil a rozšíril minimálne garancie obsiahnuté v spoločnom článku 3 Ženevských dohovorov o ochranu osôb a objektov ohrozených vojnovým konfliktom predovšetkým vo vzťahu k civilnému obyvateľstvu a osôb *hors de combat* (vyradených z boja) v dôsledku zranenia, choroby, stroskotania alebo obmedzenia či zbavenia slobody.⁴⁶

Tento Protokol II. „*rozvíja spoločný článok 3 Ženevských zmlúv z 12. augusta 1949 a nemení existujúce podmienky jeho aplikácie, pričom sa bude vzťahovať na všetky ozbrojené konflikty, ktoré nie sú obsiahnuté v čl. 1 Dodatkového protokolu I. k Ženevským zmlúv, a ktorým dochádza na území Vysokej zmluvnej strany medzi jej ozbrojenými silami a disidentskými ozbrojenými silami alebo*

⁴⁵ Vybrané aktuálne výzvy práva ozbrojených konfliktov a práva humanitárneho, op. cit.

⁴⁶ MAČÁK, J.: *Analýza aplikovateľnosti medzinárodného humanitárneho práva* (diplomová práca), Praha: Karlová Univerzita, 2007, str. 24.

*inými organizovanými ozbrojenými skupinami vykonávajúcich pod zodpovedným velením takú kontrolu nad časťou jej územia, ktorá im umožňuje viesť trvalé a koordinované vojenské operácie a aplikovať tento protokol.*⁴⁷ Protokol II. nie je však aplikovateľný v prípade vnútorných nepokojov ako sú vzbury, izolované a sporadické násilné činy a ostatné činy, ktoré sa nepovažujú za ozbrojené konflikty. Na základe vyššie uvedeného pod ozbrojeným konfliktom vnútroštátnej povahy rozumieme:

- ozbrojený konflikt na území jedného štátu medzi vládnymi ozbrojenými silami a jednou skupinou, alebo viacerými skupinami mimovládnych (neštátnych) ozbrojených skupín (napríklad povstalcov);
- ozbrojený konflikt na území jedného štátu medzi dvomi, alebo viacerými skupinami mimovládnych (neštátnych) ozbrojených skupín;
- ozbrojený konflikt na území jedného štátu medzi vládnymi ozbrojenými silami a disidentskými ozbrojenými silami, alebo inými organizovanými ozbrojenými skupinami vykonávajúcimi pod zodpovedným velením takú kontrolu nad časťou jej územia, ktorá im umožňuje viesť trvalé a koordinované vojenské operácie a aplikovať druhý protokol k Ženevským dohovorom, s výnimkou vnútorných nepokojov a napätí nepovažovaných za ozbrojené konflikty.⁴⁸

Ustanovenia Protokolu II. sa týkajú otázky nezasahovania do suverenity štátu, obsahuje záruky humánneho zaobchádzania s osobami, ktoré sa priamo nezúčastňujú alebo prestali sa zúčastňovať nepriateľských akcií. Ďalej čl. 4 ods. 2 Protokolu II. vymedzuje, ktoré akcie sú striktné zakázané: ohrozovanie života formou mučenia, mrzачenia, vraždy, telesné tresty. Nasledujú zakázané činnosti ako kolektívne tresty, branie rukojemníkov, teroristické činy, akýkoľvek druh otroctva,

⁴⁷ Dodatokový protokol k Ženevským zmluvám z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter (Protokol II), čl. 1, ktorý je v Zbierke zákonov uverejnený oznámením Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb.

⁴⁸ ROSPUTINSKÝ, P.: Vojna a ozbrojený konflikt v súčasnom medzinárodnom práve. In: *Politické vedy*. Roč. 14, č. 3, 2011, str. 56 – 78. Dostupné online: [http://www.fpvmv.umb.sk/user-files/file/4_2011/rosputinsky\(1\).pdf](http://www.fpvmv.umb.sk/user-files/file/4_2011/rosputinsky(1).pdf).

plienenie, urážky osobnej dôstojnosti (napr. znásilnenie, nútená prostitúcia, ponižujúce a urážajúce zaobchádzanie). Humánne zaobchádzanie sa vzťahuje aj na osoby, ktorých sloboda bola obmedzená. Protokol II. im garantuje právo na lekárske prehliadky, právo na korešpondenciu, právo na evakuáciu v prípade ak je ohrozený ich život, právo na ochranu telesnej a duševnej integrity. Osobitnú mieru ochrany má zdravotnícky a duchovný personál ako aj ranení, nemocní a stroskotanci. K problematike trestného stíhania nad osobami, ktoré boli uznané za vinné zo spáchania trestného činu sa výkon trestu takýchto osôb vykoná iba v prípade, že ich odsúdil nezávislý a nestranný súd (čl. 6 ods. 1 a 2 Protokolu II.). Ustanovenia čl.13 až 19 sa vzťahuje na ochranu civilného obyvateľstva, ktorým Protokol II. zaručuje používanie všeobecnej ochrany proti nebezpečenstvám vznikajúcich v dôsledku vojenských operácií. Je zakázané, aby sa civilné obyvateľstvo stalo predmetom útokov, hladomor civilného obyvateľstva ako spôsob vedenia vojny, rekvirácie, zákaz vysídlenia. Ochrana civilného obyvateľstva sa vzťahuje aj na ochranu civilných objektov ako sú stavby a zariadenia obsahujúce nebezpečné sily (napr. jadrové elektrárne, priehrady a hrádze), ochrana kultúrnych statkov a miest pre konanie bohoslužieb (t. j. historické pamiatky, umelecké diela, sakrálné stavby a miesta).

Záver

Veźmeme si charakter boľševickej vlády a bielogvardejcov počas občianskej vojny v Rusku. Boľševici pod vedením Lenina podobne ako aj bielogvardejci na čele s Kolčakom vytvorili akúsi vojenskú diktatúru. Cieľom boľševikov ako ústrednej vládnej moci v Rusku bolo potlačiť akúkoľvek kontrarevolúciu a získať kontrolou nad celým územím bývalého ruského impéria. Cieľom bielogvardejcov zase bolo zvrhnúť sovietsku boľševickú vládu v Rusku a obnoviť monarchiu alebo republiku (v tomto bode sa protiboľševické hnutie nevedelo zhodnúť) na celom území ruského impéria. Obe bojujúce skupiny sa snažili svoj cieľ dosiahnuť aj bezohľadným spôsobom na úkor civilného obyvateľstva a osôb, ktoré zložili zbrane. V oboch táboroch bolo drancovanie, zatýkanie, perzekúcia, zastráňovanie, rekvirácia a popravy na dennom poriadku. V prípade, žeby sa VOSR odohrala po roku 1977 malo by to za následok porušenia medzinárodných záväzkov vyplývajúcich

z čl. 4 a 5 Dodatkového protokolu II. ženevských zmlúv. Aj samotná cárska rodina sa stala brutálnou obeťou revolúcie a občianskej vojny v dôsledku bolševického teroru a to bez akéhokoľvek rozsudku vyneseného riadne ustanoveným súdom.

Obe tábory zo zajatcami zaobchádzali neľudsky, boli podrobení mučeniu za účelom výsluchu, priznania a získania informácií o druhej strane a často uväznení alebo popravení bez rozsudku vyneseného riadnym ustanoveným súdom. Zajatci boli často v moci jednotlivcov alebo vojenských oddielov, ktoré ich zajali. Najmä zo strany bolševickej vlády dochádzalo aj k represáliám proti raneným, nemocným, zajatcom, civilistom zdravotného a duchovnému personálu alebo materiálu. Opäť môžeme poukázať na Dodatkový protokol II., tentokrát na čl. 13 a 14, ktoré riešia otázku ochrany civilného obyvateľstva.

Keďže bolševická vláda sa nestretla so žiadnou podporou zo zahraničia (s výnimkou nemeckého kapitálu pred VOSR) a prevzala moc v rozvrátenej krajine a navyše podpísala s vládami ústredných veľmocí nimi nazvaný potupný brest-litovský mier, v ktorom sa zaviazala odovzdať západné územia bývalého ruského impéria s rozlohou vyše 1 milión km² Nemecku a Rakúsko-Uhorsku, ktoré patrili medzi najpriemyselnejšie a najagrárnejšie oblasti Ruska, pričom sa bolševici zaviazali Nemecku platiť reparácia vo výške 6 miliárd mariek a 500 miliónov rubľov boli nútená siahnúť po prostriedkoch ako je konfiškácia majetku pravoslávnej cirkvi, majetku cára a jeho prívržencov a tých, ktorí nesúhlasili s bolševikmi. Otázne je, či takýto postup sovietskej vlády bol v súlade s vtedajšou medzinárodnou úpravou. Ak bolševická vláda vydala opatrenia vo forme právnej normy (napr. dekréty, rozkazy, výzvy, príkazy), ktoré sa vzťahovali len na územie a obyvateľstvo kam siahala moc bolševikov, v takomto prípade nemôže medzinárodné spoločenstvo, resp. štáty ovplyvňovať vnútroštátne dianie v Rusku. Takúto situáciu môžeme poukázať na rozsudok Medzinárodného súdneho dvora *Case Concerning The Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)* z 26. júla 1986.⁴⁹ V tomto spore Nikaragua podala návrhu na začatie konania proti Spojených štátov amerických o spor týkajúci sa

⁴⁹ *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment of I.C.J., 27. June 1984, Merits.* Dostupné online: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6503.pdf>.

zodpovednosti za vojenské a polovojenské činnosti USA v Nikaraguy. Medzinárodný súdny dvor odmietol odôvodnenie kolektívnej sebaobrany, ktoré poskytli Spojené štáty, a uviedol, že USA porušili povinnosti podľa medzinárodného obyčajového práva v tom, že nesmie jeden štát zasahovať do záležitostí iného štátu. Z toho nám vyplýva, že procesy s kontrarevolucionármi, čistkami a s odporcami boľševického režimu síce na prvý pohľad skresľujú moderné zásady humanitárneho práva, avšak boľševici konali na území RSFSR, príp. ZSSR voči svojmu obyvateľstvu.

Aj napriek nepriaznivým podmienkam, teroru a pragmatizmu si dokázali boľševici (neskôr zvaní komunisti) udržať moc v Rusku na niekoľko desaťročí. Z hľadiska medzinárodného práva nás zaujala, otázka pravidiel a zodpovednosti vtedajšieho medzinárodného práva na túto problematiku a zároveň komparácia vtedajších medzinárodných pravidiel, tzv. haagskeho práva z pohľadu dnešnej medzinárodnoprávnej úpravy, t. j. ženevského práva. Záverom tohto príspevku môžeme konštatovať, že vtedajšia medzinárodnoprávna úprava absentovala v otázke humanizácie riešenie vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu.

Ženevská konferencia uskutočnená v roku 1977: Stav, výsledky, perspektíva do budúcnosti

Luboslav Sisák

Úvod

„*Mojím prvým priáním je, aby vojna, táto skaza ľudstva, bola vyhnaná zo Zeme.*“¹ Želanie Georgea Washingtona spolu so zvyškom civilizovaných národov zostalo, nanešťastie, do dnešných dní nevyslyšané. Ozbrojené konflikty sú v súčasnosti pretrvávajúcim problémom aj po skúsenostiach s dvoma najkrvavejšími konfliktmi histórie, a to napriek snahám smerujúcim k ich prevencii. I keď je vojna ako prostriedok presadzovania štátnej politiky v zmysle článku 2 ods. 4 Charty OSN zakázaná, je medzinárodné humanitárne právo (*ius in bello*), upravujúce právny režim pre prípady porušujúce uvedený zákaz, jedno z najobsiahlejších odvetví medzinárodného práva. Síce sa jeho delenie na tzv. Haagske právo (normy upravujúce spôsoby vedenia vojny) a tzv. Ženevské právo niekedy považuje za prekonané, je z hľadiska ozrejmenia predmetu tohto článku vhodné uviesť, že ním bude predovšetkým Ženevské právo, teda právo chrániace obeť vojny.

Po druhej svetovej vojne v roku 1949 sa medzinárodnému spoločenstvu podarilo hodnotovo zjednotiť pri prijatí štyroch Ženevských dohovorov, ktoré boli o takmer tri dekády doplnené prijatím dvoch dodatkových protokolov. Spoločne tieto medzinárodné zmluvy tvoria jadro medzinárodného humanitárneho práva.

V tomto príspevku sa však budeme sústrediť práve na uvedené dva dodatkové protokoly, ktoré sú výsledkom dlhoročných snáh štátov a záverečným produktom ženevskej diplomatickej konferencie z rokov 1974-1977.² Zameriame sa na otázku, prečo vzišla potreba ženevské dohovory doplniť a akým spôsobom dodatkové protokoly Ženevské dohovory dopĺňajú. V neposlednom rade rozoberieme

¹ *From George Washington to David Humphreys, 25 July 1785, Mount Vernon.* Dostupné online: <https://founders.archives.gov/documents/Washington/04-03-02-0142>.

² V plnom znení: Diplomatická konferencia zameraná na potvrdenie a rozvoj medzinárodného humanitárneho práva aplikovateľného v ozbrojených konfliktoch. (preklad autora).

prínos a význam dodatkových protokolov vo svetle ich aplikácie v terajších podmienkach vedenia ozbrojených konfliktov.

1. Ženevská diplomatická konferencia z rokov 1974-1977

Pokiaľ chceme analyzovať rozvoj medzinárodného humanitárneho práva (ďalej aj „MHP“), je nevyhnutné spomenúť nezanedbateľnú rolu, ktorú v tomto procese zohráva Medzinárodný výbor Červeného kríža (ďalej len „MVČK“). Ako medzinárodná mimovládna organizácia zriadená podľa švajčiarskeho práva začala už od svojho vzniku v roku 1863³ nadobúdať povest' budovateľa a strážcu tohto odvetvia. Spolu s asistenciou švajčiarskej vlády sa zaslúžili o iniciovanie a nakoniec aj prijatie Ženevských dohovorov z rokov 1864,⁴ 1906,⁵ 1929⁶ a aj samotných konvencií z roku 1949⁷ a dodatkových protokolov z roku 1977.⁸ Touto časťou sa

³ Bola založená trojnásobným laureátom Nobelovej ceny za mier, Henrym Dunantom.

⁴ Dohovor o zlepšení osudu ranených príslušníkov armád v poli z 22. augusta 1864. Predstavuje začiatok ženevskej tradície humanitárneho práva. Dostupné online: <https://ihl-data-bases.icrc.org/ihl/INTRO/120?OpenDocument>.

⁵ Ide o revíziu dohovoru z roku 1864 a nesie rovnaké pomenovanie.

⁶ Ženevský dohovor týkajúci sa zaobchádzania s vojnovými zajatcami. Publikovaný v zbierke zákonov a nariadení štátu Československého pod číslom 22/1938 Sb. ako *Úmluva týkajúca sa nakládání s válečnými zajatci ze dne 27. července 1929*. Dostupné online: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/007-1938.pdf>.

⁷ Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a nemocných príslušníkov ozbrojených síl v poli, Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených, nemocných a stroskotancov ozbrojených síl na mori, Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami, Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb za vojny. Uvedené dohovory sú v Zbierke zákonov uverejnené ako príloha Vyhlásy ministra zahraničných vecí zo dňa 15. decembra 1954, č. 65/1954 Zb., o Ženevských dohovoroch zo dňa 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny.

⁸ Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (ďalej aj „Protokol I k Ženevským dohovorom z roku 1949“), Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter (ďalej aj „Protokol II k Ženevským dohovorom z roku 1949“). Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o prístupí k Dodatkovému protokolu I a Dodatkovému protokolu II.

ale zameriame na cestu k prijatiu posledných z menovaných medzinárodných zmlúv.⁹

2. Prológ

V porovnaní s časom potrebným na dosiahnutie spoločného súhlasu účastníkov konferencie z roku 1949, ktorej štvormesačné trvanie prinieslo rovno štyri dohovory, je štvorročné trvanie konferencie v rozpätí rokov 1974-1977 s prijatím dvoch protokolov na prvý pohľad zarážajúce. Čo teda zapríčinilo tak markantný časový skok a aké boli ambície medzinárodného spoločenstva pred a počas konferencie?

V povojnovom období, v duchu ktorého sa niesla konferencia v r. 1949, štáty, majúci zverstvá vojny v čerstvej pamäti, v zásade nemali ťažkosti zjednotiť sa na obsahu prijatých dohovorov.¹⁰ To isté nemožno tvrdiť o politických náladách v rokoch pred a počas rokovaní o dodatkových protokoloch. Tých sa zúčastnilo celkom 124 štátov a okolo 700 štátnych zástupcov. V ére s výraznými dogmatickými rozdielmi medzi krajinami „tretieho sveta,“ socialistickým východným blokom a imperialistickým západom, s dekolonizáciou v plnom prúde, boli predstavy o ďalšom napredovaní humanitárneho práva ďaleko od jednofarebných. Masové straty na životoch v dlhej Vietnamskej (1955-1975) a Jomkipurskej (1973) vojne možno priniesli vôľu právo „reformovať“, avšak pre každú ideológiu vlastným smerom.¹¹

Výrazným hnacím prvkom k dodatočnej právnej úprave k Ženevským dohovorom bol rapídne narastajúci počet konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter. Stáročia trvajúca dominancia klasických vojen štátu proti štátu nahradili po

⁹ Aj keď sú z hľadiska označenia „Dodatkové protokoly“ možno netypickými, ide napriek tomu o medzinárodné zmluvy spravujúce sa ustanoveniami článku 2 ods. 1 písm. a) Viedenského dohovoru o zmluvnom práve.

¹⁰ CANTRELL, C.: *Humanitarian Law in Armed Conflict: The Third Diplomatic Conference*, *Marquette Law Review*, Volume 61, Issue 2 Winter 1977, Article 3, str. 257.

¹¹ ALEXANDER, A.: A Short History of International Humanitarian Law. In: *The European Journal of International Law*, Vol. 26 no. 1, Oxford University Press 2015, str. 124-125, KOSIRNIK, R.: The 1977 Protocols: a landmark in the development of international humanitarian law. In: *International Review of the Red Cross*, 31. október 2010, No. 320.

druhej svetovej vojne vnútroštátne konflikty.¹² Ženevské dohovory totiž týmto konfliktom poskytovali len určité minimálne štandardy ochrany prostredníctvom spoločného čl. 3.¹³ Oproti podrobnej úprave medzinárodných konfliktov je veľmi stručný a všeobecný. Vyčítala sa mu absencia explicitnej ochrany civilistov pri vedení vojnových operácií, keďže práve tí boli nebezpečenstvami na živote, zdraví a majetku najväčšími ohrození. Spoločný čl. 3 bol nepochybne v čase jeho inkorporovania do dohôd revolučný, no pre eskalujúci počet vnútroštátnych konfliktov, už nepostačujúci.¹⁴

3. Ciele Medzinárodného výboru Červeného kríža

So zreteľom na stručne načrtnutú politickú situáciu je zrejmé, že motívy, s ktorými MVČK a štáty vstupovali do konferencie, neboli jednotné. Pre MVČK, ako neštátneho aktéra, boli vedúcimi najmä dva – a) rozvoj a b) potvrdenie existujúceho humanitárneho práva.

Ad a) Na toho času takmer 70 rokov staré právo z Haagu napadlo už pár vrstiev prachu a samo volalo po revízii. Úmysel MVČK bol preto zahrnúť do protokolov aj revidované právo vedenia ozbrojeného konfliktu. Nemalé medzery v poskytovanej ochrane v sebe ukázali aj dohovory z r. 1949, predovšetkým ich neadekvátnosť riešenia partizánskych vojen a takmer úplná neprítomnosť noriem ochraňujúcich životné prostredie.

Ad b) Nemenej dôležitým bolo preň potvrdenie princípov, ktorých dodržiavanie bolo štátmi zanedbávané alebo ignorované počas a po druhej svetovej vojne, a to najmä princíp zákazu vojenského násillia proti civilistom. Tým

¹² Išlo najmä o Afriku a juhovýchodnú Áziu, kde bol počet kolónií Európanov najvyšší.

¹³ Chránené boli osoby nezúčastňujúce sa bojov, príslušníci ozbrojených síl, ktorí zložili zbraň a osoby *hors de combat* (osoby vyradené z boja nemocou, zranením, zadržaním a pod.) pred neľudským zaobchádzaním a diskrimináciou. Zakazujú sa voči nim útoky na život, zdravie, mučenie, branie za rukojemníkov, popravy bez spravodlivého súdneho procesu, chráni sa osobná dôstojnosť. Predpokladá aj pomoc zo strany MVČK a jej podobných organizácií.

¹⁴ *International Committee of the Red Cross (ICRC): Commentary on the First Geneva Convention*, 2016, Publikované online, par. 351-356. Dostupné online: <https://ihl-data-bases.icrc.org/ihl/full/GCI-commentary>.

vtedajšia zmluvná právna úprava priznávala len primálo ochrany, avšak medzinárodné obyčajové právo bolo v tomto smere bohatšie a jeho existencia sa mala na konferencii potvrdiť. Napriek faktickej absencii rozšírenej praxe štátov, delegáti na konferencii si stáli za existenciou takýchto noriem.¹⁵ Rovnako je potrebné dodať, že od doby prijatia dohovorov z r. 1949 sa počet štátov sveta takmer strojnásobil. Kvôli tomu chcel MVČK konferenciou zabezpečiť skutočne univerzálnu akceptáciu základných princípov humanitárneho práva.¹⁶

4. Ciele štátov

Pochopiteľne, odlišné požiadavky mali niektoré zo štátov „tretieho sveta“, a síce rozšíriť záväznosť humanitárnych noriem aj na vyššie spomenuté konflikty ozbrojeného odporu proti koloniálnym mocnostiam, tzv. vojny národného oslobodenia. Tento bod bol obzvlášť diskutovaný, keďže ohrozoval dovtedy výlučnú suverenitu a minimálny dosah medzinárodného práva na koloniálne veľmoci pri ich vnútorných bojoch proti národnooslobodzovacím hnutiam.¹⁷ Štáty „tretieho sveta“ vstupovali teda do konferencie so základným cieľom presadiť si právnu úpravu regulujúcu podľa nich privilegované postavenie národnooslobodzovacích hnutí.¹⁸ Táto otázka sa počas konferencie ukázala ako jedna z najchú-

¹⁵ PICTET, J., et. al.: *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, International Committee of the Red Cross, Geneva: Martinus Nijhoff Publishers, 1987, par. 1664.

¹⁶ GREENWOOD, C.: A Critique of the Additional Protocols to the Geneva Conventions of 1949. In: DURHAM, H., MCCORMACK, T.: *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of international Humanitarian Law*, Boston: M. Nijhoff Publishers, 1999, str. 5-9.

¹⁷ ALEXANDER, A.: International Humanitarian Law, Postcolonialism and the 1977 Protocol I. In: *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 17 (1) 2016, str. 5.

¹⁸ Posilnené boli aj viacerými rezolúciami Valného zhromaždenia OSN, ktoré apelovali na štáty, aby s národmi bojujúcimi za slobodu zaobchádzali v súlade s medzinárodnými zmluvami humanitárneho práva. Pozri napríklad Rezolúciu Valného zhromaždenia OSN, A/RES/2597(XXIV) zo 16. decembra 1969, Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN a Rezolúciu Valného zhromaždenia OSN A/RES/2674(XXV) z 9. decembra 1970.

lostivejších. Trúfale boli aj návrhy na extenzívnejšie poňatie definície kombatan-
tov tak, aby pod ňu mohli byť subsumovaní aj partizáni a následne požívať status
vojnových zajatcov.¹⁹

5. Dodatkové protokoly k Ženevským dohovorom z roku 1949

Výsledkom rokovaní, ktoré sa uskutočnili v rozpätí štyroch rokov v troch hlav-
ných plenárnych výboroch, bolo dňa 8. júna 1977 prijatie dvoch Dodatkových
protokolov, prvého z nich regulujúceho ozbrojené konflikty medzinárodného
charakteru, druhého upravujúceho ozbrojené konflikty nemajúce medzinárodný
charakter. Vyzdvihnutia hodné je konštatovanie, že sa ich po prvýkrát zúčastnili
všetky národy sveta, čo bolo základným predpokladom, aby protokoly požívali
globálnu akceptáciu a rešpekt. Takmer všetky články sa podarilo prijať konsen-
zom, čo je za vyššie načrtnutých politických konštelácií obzvlášť prekvapujúce.²⁰
V tejto kapitole sa bližšie pozrieme na samotný prínos protokolov najmä so zrete-
ľom na postavenie civilistov, ktorý vo vzťahu k Ženevským dohovorom zazna-
menali a ich celkovú hodnotu v oblasti humanitárneho práva.

5.1 Dodatkový protokol I a ochrana civilných osôb

Z pohľadu nádejí, ktoré do konferencie vložil MVČK je bezpochyby najväčším
úspechom potvrdenie pilierov humanitárneho práva, ktorými sú princíp rozlíše-
nia a princíp proporcionality, ktoré boli v neskorších štádiách druhej sv. vojny
ignorované.

¹⁹ Podľa definície kombatan-
tov podľa čl. 4 A. ods. 2. tretieho Ženevského dohovoru ich bolo,
kvôli špecifikám spôsobu ich boja, nemožné pod definíciu zahrnúť. Na tomto mieste je zreteľne
prítomný vplyv Vietnamskej aj Alžírkej vojny, kde sa uplatňovali práve typicky partizánske
taktiky.

²⁰ PICTET, J. et. al.: *Commentary on the Additional Protocols*, op. cit., *General Introduction*, str.
xxxiii-xxxv.

Prvý z nich nachádzame v čl. 48²¹ s náležitým označením „Základné pravidlo“. Predstavuje imperatív obligatórneho rozlišovania medzi civilným obyvateľstvom a komбатantmi a medzi civilnými objektmi a vojenskými objektmi. Ide o vôbec prvú úspešnú kodifikáciu tohto princípu v dejinách, o ktorom, ako sme naznačili, existovalo presvedčenie, že je obyčajovej povahy. Čl. 52 ods. 2 potom spresňuje, čo čl. 48 myslí pod pojmom „vojenské objekty“²² a určuje niekoľko kritérií, ktoré je nutné v každom prípade klasifikácie objektu vyhodnotiť.²³

Princíp proporcionality je sám o sebe kontroverzným predmetom humanitárneho práva, čo potvrdili aj rozdielne názory účastníkov konferencie. Obsiahnutý je v čl. 51 ods. 5 písm. b),²⁴ i keď explicitne pomenovaný nie je. Problematickým je hlavne z dôvodu, že pri plánovaní útokov vyžaduje vyvažovanie citlivých faktorov a hodnôt, a to poškodenie civilistov v pomere k potenciálne získanej vojenskej výhode.²⁵ Nesmie ísť o taký útok, ktorého dôsledky v podobe straty na životoch civilných osôb by prevyšovali nadobudnutú vojenskú výhodu.²⁶ Bude teda na samotných vojnových veliteľoch a ich dobrej viere, aby aj v duchu povinných preventívnych opatrení podľa čl. 57, konali v súlade s predmetným princípom.

Nóvum protokolu predstavuje ďalší z historicky prvých momentov, a to definovanie pojmu civilné osoby a civilné obyvateľstvo. Rozhodlo sa pre prijatie negatívneho vymedzenia, ktoré celkom jednoducho znie, že civilista je každá osoba,

²¹ „Na zabezpečenie rešpektovania a ochrany civilného obyvateľstva a objektov civilného rázu budú strany v konflikte vždy robiť rozdiel medzi civilným obyvateľstvom a komбатantmi a medzi objektmi civilného rázu a vojenskými objektmi a v súlade s tým budú viesť svoje operácie len proti vojenským objektom.“ (kurzíva pridané autorom).

²² Sú to „(...) tie objekty, ktoré svojou povahou, umiestnením, účelom alebo použitím predstavujú účinný príspevok k vojenským akciám a ktorých celkové alebo čiastočné zničenie, obsadenie alebo neutralizácia poskytuje za daných okolností zjavnú vojenskú výhodu.“

²³ Ich bližšiu interpretáciu pozri v PICTET, J., et. al.: *Commentary on the Additional Protocols*, op. cit., para. 2020-2024.

²⁴ Okrem iného za nerozlišujúce sa považujú „útoky, pri ktorých sa dá očakávať, že môžu spôsobiť straty na životoch civilných osôb, ich zranenie, poškodenie objektov civilného rázu alebo kombinácia týchto prípadov, ktoré by prevyšovali predpokladanú konkrétnu a priamu vojenskú výhodu.“

²⁵ GREENWOOD, C.: *A Critique of the Additional Protocols*, op. cit., str. 11-13

²⁶ *A contrario* teda útoky s výsledkom získania výraznej vojenskej výhody pri malých stratách na životoch civilných osôb sú dovolené.

ktorá nie je kombatant. Pri pochybnostiach platí prezumpcia statusu civilnej osoby.²⁷ Ako odôvodňuje MVČK, negatívne poňatie je prijateľné aj preto, lebo sa spolieha na dnes už zreteľnú definíciu kombatantov.²⁸

Pre zaručenie ochrany civilných osôb fundamentálne pravidlo regulujú prvé tri odseky čl. 51. Zabezpečujú im všeobecnú ochranu proti vojenským operáciám, útokom, násilným činom a terorizovaniu. Výnimkou je prípad, keď sa priamo zúčastnia na nepriateľských akciách. Niektorí delegáti sa k článku vyjadrili ako ku najdôležitejšiemu z celého Protokolu²⁹ bez možnosti urobiť voči nemu výhrady.³⁰

Pričasto sa počas druhej sv. vojny a po nej nasledujúcich konfliktoch používali metódy, v rámci ktorých došlo k zrovnaniu celých miest a iných obývaných oblastí so zemou.³¹ Na to reaguje zákaz nerozlišovacích útokov v čl. 51 ods. 4 spolu s ich výpočtom v písmenách a) až c). Viaceré štáty neboli s týmto zákazom stotožnené, dokonca zaň odmietli hlasovať. Dôvodom bola obava z toho, že v značnom rozsahu sťažuje ich schopnosť legitímnej obrany v prípadoch, keď bude napríklad konkrétny vojenský objekt podľa písmena a) v obci, malom meste či priemyselných oblastiach.³² Iné štáty boli zas opačného názoru a uprednostnenie ľudských životov za cenu limitovania istých prostriedkov vedenia vojny privítali.³³

Civilné obyvateľstvo ako objekt represálií je čl. 51 ods. 6 zakázaný. V tomto dospeli účastníci konferencie k zhode a protichodné názory prezentované neboli. Ide o jasnú zásadu, že jednotlivec ako civilná osoba nemá byť potrestaný za konanie, ktoré sám nezapríčiní. No prijatie ochrany pred represáliami aj civilných

²⁷ Čl. 50 ods. 1 Protokolu I k Ženevským dohovorom z roku 1949.

²⁸ PICTET, J. et. al.: *Commentary on the Additional Protocols*, op. cit., par. 1914

²⁹ *Official Records of the Diplomatic Conference, Geneva (1974-1977)*, str. 166, delegát Poľska.

³⁰ Tamtiež., str. 193, delegát Mexika.

³¹ Možno pripomenúť použitie atómových bômb pri útokoch na Hirošimu a Nagasaki v závere 2. sv. vojny Spojenými štátmi americkými (6. a 9. August 1945).

³² Tamtiež., str. 162, Francúzsko, str. 165, Afganistan.

³³ Tamtiež., str. 167, Nemecká demokratická republika, str. 192, Mexiko.

objektov podľa čl. 52 sprevádzali isté peripetie v podobe nesúhlasov štátov s takým zákazom. Argumentovalo sa tým, že represálie v čase vojny sú dovoleným prostriedkom obrany, ktorým poškodený štát reaguje na porušenie medzinárodného práva iným štátom a nepredstavujú akt pomsty. Ich účelom je odradenie štátov od porušovania medzinárodného práva. Takto napr. Austrália odôvodnila nesúhlas s čl. 52, ale zároveň potvrdila svoj súhlas so zákazom represálií voči všetkým ostatným objektom (civilnému obyvateľstvu, kultúrnym pamiatkam, objektom nevyhnutných na prežitie civilného obyvateľstva).³⁴

Ako veľmi vítaná inovácia humanitárneho práva bola prijatá ochrana životného prostredia,³⁵ ako aj objektov nevyhnutných na prežitie civilného obyvateľstva,³⁶ v rámci neho predovšetkým zákaz používania hladovania ako spôsobu vedenia vojny.

Záverom je nutné uviesť nezanedbateľnú novelu protokolu spočívajúcu v kontroverznom čl. 1 ods. 4. Ten je výsledkom snáh štátov „*tretieho sveta*“ spomenutých vyššie a z ich pohľadu teda znamená víťazstvo, ktoré spočíva v tom, že vojny národného oslobodenia, ako realizácie práva národov na sebaurčenie, zahŕňa protokol pod svoj právny režim.³⁷ Týmto článkom sa stali medzinárodnými ozbrojenými konfliktami. Pokiaľ ide o jeho praktický význam možno konštatovať, že je nepatrný, pretože sa dal aplikovať najmä v ére dekolonizácie, ktorá už v rokoch nasledujúcich po prijatí Protokolov bola vo svojich koncoch.³⁸

³⁴ Tamtiež., str. 177 a 219-220, ALEXANDER, A.: *International Humanitarian Law, Postcolonialism and the 1977 Protocol I*, op. cit.

³⁵ Čl. 55 Dodatkového protokolu I k Ženevským dohovorom z roku 1949.

³⁶ Čl. 54 Dodatkového protokolu I k Ženevským dohovorom z roku 1949.

³⁷ Výmeny názorov predchádzajúce jeho prijatiu sa nevyznačovali jednotnými stanoviskami. Najmä MVČK a jeho Konferencie vládných expertov bola proti rozšíreniu pôsobnosti Protokolu I aj na vojny národného oslobodenia. Podľa nej patrili ku konfliktom, na ktoré slúžil spoločný čl. 3 Ženevských dohovorov z r. 1949. PICTET, J. et. al.: *Commentary on the Additional Protocols*, op. cit., para. 89.

³⁸ GREENWOOD, C.: *A Critique of the Additional Protocols*, op. cit., str. 16.

5.2 Dodatkový protokol II

Na začiatok je potrebné uviesť významné historické prvenstvo, ktoré so sebou Dodatkový protokol II priniesol. Je totiž prvou medzinárodnou zmluvou výlučne venovanou regulácii ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter.³⁹ Ide o také konflikty, kde bojujúcimi stranami nie sú štáty medzi sebou, ale vláda jedného štátu a jedna či viac ozbrojených skupín v rámci jeho územia.⁴⁰ Až do jeho prijatia sa na takéto typy konfliktov vzťahoval len spoločný čl. 3 Ženevských dohovorov z r. 1949, ktorý býva nazývaný aj „*mini-zmluva*“. Dodatkový protokol II má slúžiť ako doplnenie inak chudobného stupňa regulácie poskytovanej spoločným čl. 3, ktorý bol napriek svojej stručnosti v čase prijímania revolučný.

Na prvý pohľad sa vojny národného oslobodenia zdajú byť takej povahy, aby spadali pod reguláciu práve tohto protokolu, a nie Protokolu I. V dôsledku objasnenia považujeme za vhodné stručne ozrejmiť rozdiel medzi vojnou národného oslobodenia a občianskymi vojnami. V prvom prípade ide o formu realizácie práva národov na sebaurčenie, cieľom ktorého je odčlenenie bojujúceho národa a vytvorenie vlastného štátu. Pri občianskych vojnách ide o organizované hnutie ozbrojeného odporu občanov štátu proti jeho vláde. Ich cieľom nie je vytvorenie nového štátu, ale prevzatie vlády do svojich rúk násilným spôsobom. Precízne ich odlišovať je významné z dôvodu, že na obe sa aplikujú iné pravidlá medzinárodného humanitárneho práva, a síce na vojny národného oslobodenia normy medzinárodných konfliktov a na občianske vojny normy konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter.

³⁹ Ozbrojeným konfliktom sa pritom nemyslia sporadické roztržky či vzbury ako prejavy vnútorných nepokojov a pnutí. Materiálnym kritériom sa považuje existencia útokov medzi ozbrojenými zložkami strán, ktoré sú organizované. PICTET, J. et. al.: *Commentary on the Additional Protocols*, op. cit., para. 4341.

⁴⁰ Ustálené sa v medzinárodnom práve označujú ako občianske vojny. Budeme preto ďalej používať aj tento pojem.

V porovnaní so 102 článkami Dodatkového protokolu I sa úprava druhého protokolu sústredená do 28 článkov javí prinajmenšom skromná.⁴¹ Jednou z príčin takto zredukovaného rozsahu je prirodzený nedostatok vôle štátov obmedziť pre ne nežiaducim spôsobom svoju suverenitu. Dalo sa predpokladať, že medzinárodný inštrument povahy Dodatkového protokolu II nebude prekviatať normami nadmerne limitujúcimi štáty v ich vnútorných záležitostiach napriek tomu, že ide o otázky humanitárneho práva. Ďalším dôvodom bola skutočnosť, že štáty presadzujúce, aby sa vojny národného oslobodenia včlenili do Dodatkového protokolu I, prestali mať záujem o rozvoj Dodatkového protokolu II po tom, čo sa ich hlavný cieľ podarilo dosiahnuť.⁴²

5.3 Dodatkový protokol II a ochrana civilných osôb

Ustanovenia Protokolu II týkajúce sa ochrany civilného obyvateľstva vychádzajú z rovnakých koncepcií a zásad ako pri Protokole I. Táto skutočnosť je daná tým, že hlavné orgány podieľajúce sa na rozvoji humanitárneho práva, MVČK a OSN, prirodzene nerozlišovali medzi občianskymi vojnami a medzinárodnými konfliktami pokiaľ išlo o otázku ochrany civilistov.⁴³ Ich cieľom je dosiahnuť, aby straty na životoch civilného obyvateľstva boli bez ohľadu na druh konfliktu čo najmenšie.

Už v predchádzajúcej stati sme sa dotkli otázky obsahovej šírky Protokolu II v porovnaní s Protokolom I. Vzhľadom na to nie je prekvapujúce, že ustanovenia Protokolu II zaoberajúce sa ochranou civilistov nie sú identické s Protokolom I a ich znenie je podstatne zjednodušené. Právna úprava ochrany civilistov je zakotvená vo štvrtej časti, čl. 13 až 18 Dodatkového protokolu II. Úvodný článok ob-

⁴¹ V Návrhu Dodatkového protokolu II, s ktorým na konferenciu prišiel MVČK, sa počítalo so 47 článkami.

⁴² GREENWOOD, C.: *A Critique of the Additional Protocols*, op. cit., str. 7-8.

⁴³ Uvedené zreteľne vyplýva napríklad z dokumentácie 20. Medzinárodnej konferencie Červeného kríža, kde sa prevažne používajú pojmy „moderné vojny“ alebo všeobecne „ozbrojené konflikty“. *The XXth International Conference of the Red Cross in International Review of the Red Cross, Fifth Year* – No. 56, Geneva, 1965. Resolution XXVIII of the Red Cross. In: Tamtiež. Rovnako OSN nerozlišuje konflikty na uvedené kategórie, napr. Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, A/RES/2674(XXV) z 9. decembra 1970.

sahuje všeobecnú ochranu civilného obyvateľstva pred nebezpečenstvami vojenských operácií.⁴⁴ Na túto generálnu klauzulu vzápätí nadväzujú zákazy konkrétnejších bojových metód, a to priame útoky, hrozba či použitie násilia,⁴⁵ hladovanie⁴⁶ a nútené premiestňovanie.⁴⁷ Síce nenájdeme normu všeobecnej ochrany civilných objektov, ale niektoré objekty sú Protokolom II z hľadiska ich funkcie a významu pre civilné obyvateľstvo chránené. Ide o predmety nevyhnutné na prežitie, stavby a zariadenia obsahujúce nebezpečné sily a kultúrne majetky a mestá na konanie bohoslužieb.⁴⁸ Nakoniec je tradične poskytnutá možnosť pomocným organizáciám, napr. Červenému krížu, Červenému polmesiacu a pod., vykonávať svoje poslanie voči obetiam vojny.⁴⁹

5.4 Medzinárodné obyčajové humanitárne právo

Pokiaľ ide o jeden z nosných princípov MHP, princíp rozlíšenia a proporcionality, nie sú *expressis verbis* v Protokole II upravené. Je ale iracionálne tvrdiť, že by absencia zmluvnej úpravy či už uvedených princípov, alebo iných noriem obsiahnutých v Protokole I umožňovala dané pravidlá ignorovať. Takto konštatujúc sa prirodzene musíme dostať k režimu medzinárodného obyčajového práva v rámci MHP. V súčasnosti existuje dostatočná prax a *opinio iuris* štátov, na základe ktorých došlo k rozšíreniu záväznosti niektorých zmluvných pravidiel týkajúcich sa medzinárodných konfliktov aj na „*nemedzinárodné*“ konflikty v obyčajovej podobe. To je dôležité predovšetkým pre vymedzenie aplikovateľného práva pre štáty, ktoré nie sú zmluvnou stranou Dodatočných protokolov.⁵⁰ Základným

⁴⁴ Čl. 13 ods. 1, Dodatočného protokolu II.

⁴⁵ Čl. 13 ods. 2 Tamtiež.

⁴⁶ Čl. 14, Tamtiež.

⁴⁷ Čl. 17, Tamtiež.

⁴⁸ Články 14, 15 a 16, Tamtiež.

⁴⁹ Čl. 18, Tamtiež.

⁵⁰ V prípade Ženevských dohovorov z r. 1949 a noriem v nich obsiahnutých nie je príliš potrebné zaoberať sa ich existenciou v obyčajovej podobe, keďže ich zmluvnými stranami sú všetky štáty medzinárodného spoločenstva (196). No pri Dodatočnom protokole I (174 zmluvných strán) a Dodatočnom protokole II (168 zmluvných strán) sa takúto univerzálnu záväznosť zatiaľ dosiahnuť nepodarilo a je to práve vo vzťahu k nim, kedy je nevyhnutné medzinárodné obyčajové

problémom medzinárodnej obýčaje je však tradične preukázateľnosť jej existencie a identifikácia jej obsahu. Pre oblasť MHP ale máme dostupné dielo, ktoré je svojou povahou v medzinárodnom práve skutočne raritou, a to *Medzinárodné obýčajové humanitárne právo* v dvoch zväzkoch.⁵¹ Ide o výsledok 10 ročnej výskumnej a akademickej činnosti právnych autorít z takmer 50 štátov a inštitúcií MVČK, ktorý túto prácu inicioval v roku 1995.⁵² Bezpochyby ju teda môžeme považovať ako spoľahlivú pomôcku pri určovaní existencie či neexistencie medzinárodného pravidla obýčajovej povahy. Samozrejme okrem tohto diela nám obýčajové právo napomáha spoznať aj judikatúra súdov či odborníkov z oblasti vojnového práva.

6. Občianska vojna v Sýrii z pohľadu medzinárodného humanitárneho práva

Viac ako 13 miliónov občanov postihnutých vojnou, takmer 5 miliónov registrovaných sýrskych utečencov, vyše 100 tisíc obetí⁵³ z radov civilného obyvateľstva.⁵⁴ Takto možno prostredníctvom čísel charakterizovať najzávažnejšiu humanitárnu krízu súčasnej doby. Po vypuknutí prvých nepokojov v Sýrii v roku 2011 bol Radou OSN pre ľudské práva zriadený Nezávislý medzinárodný vyšetrovací výbor pre Sýrsku arabskú republiku⁵⁵ (ďalej len „vyšetrovací výbor“) s úlohou vyšetriť prípady porušenia ľudských práv a MHP, zhromaždiť o nich relevantný

právo zohľadniť. Údaje o zmluvných stranách ženevských dohovorov a dodatkových protokolov sú dostupné online: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByTopics.xsp>.

⁵¹ HENCKAERTS, J. M. et al.: *Customary international humanitarian law*, New York: Cambridge University Press, 2005. Dostupné online: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/publication/pcustom.htm>. Obsahom prvého zväzku je analýza samotných obýčajových pravidiel, obsahom druhého zväzku je preukázaná prax a *opinio iuris* štátov o záväznosti pravidiel uvedených v prvom zväzku.

⁵² *26th International Conference of the Red Cross and Red Crescent*, 1995, Resolution I, *International humanitarian law: From law to action*.

⁵³ Z toho za takmer 90 % je zodpovedná samotná sýrska vláda.

⁵⁴ Štatistiky medzinárodnej mimovládnej organizácie *Violations Documentation Center in Syria* od polovice marca 2011 do februára 2017. Dostupné online: <http://www.vdc-sy.info/index.php/en/reports>.

⁵⁵ *Resolution adopted by the Human Rights Council at its seventeenth special session*, S-17/1. *Situation of human rights in the Syrian Arab Republic*, para. 13 a nasl.

dôkazný materiál a ak je to možné identifikovať zodpovedné osoby. Práca tohto vyšetrovacieho výboru predstavuje najhodnotnejší súbor informácií faktickej aj právnej povahy. My sa v tejto časti príspevku na situáciu v Sýrii zameriame z pohľadu humanitárneho práva, rozoberieme právny režim aplikovateľný na prebiehajúci konflikt a zhodnotíme jeho doterajšie dodržiavanie.

6.1 Aplikovateľný právny režim

Úvodom je nutné uviesť skutočnosť, že v období ozbrojeného konfliktu sú pre štáty okrem pravidiel MHP naďalej záväzné aj normy ľudskoprávne, zakotvené v medzinárodných zmluvách i v podobe medzinárodnej obyčaje. MHP ale vo vzťahu k ľudskoprávnym normám vystupuje ako *lex specialis*, t. j. v prípadoch obsahovej podobnosti noriem z oboch režimov je pre štát záväzná tá norma, ktorá je podrobnejšieho a precíznejšieho znenia.⁵⁶ Vynechať nemožno ani súvis MHP a ľudských práv s medzinárodným trestným právom. Skutkové podstaty trestných činov v Rímskom štatúte Medzinárodného trestného súdu⁵⁷ na viacerých miestach nadväzujú na porušenia humanitárnych a ľudskoprávnych záväzkov štátu. Ich prípadné porušenie preto môže mať za následok vyvodenie individuálnej zodpovednosti pred Medzinárodným trestným súdom.

Po prvýkrát vyšetrovací výbor vyhodnotil sýrsku krízu ako ozbrojený konflikt nemajúci medzinárodný charakter od februára 2012 vo svojej správe z polovice augusta roku 2012.⁵⁸ Keďže nemáme žiaden druh autoritatívneho rozhodnutia o oficiálnom začiatku občianskej vojny, pre právne účely budeme vychádzať z uvedeného dátumu ako určujúceho pre začiatok aplikácie humanitárnych noriem na predmetný konflikt. V súlade s uvedenou správou teda dodnes označujeme občiansku vojnu v Sýrii ako ozbrojený konflikt nemajúci medzinárodný

⁵⁶ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, 8. July 1996. I.C.J. Reports 1996, para. 25. Dostupné online: <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>.

⁵⁷ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 333/2002 Z.z. o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu.

⁵⁸ *Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic*, A/HRC/21/50, 16. august 2012. Dostupné online: http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session21/A-HRC-21-50_en.pdf.

charakter.⁵⁹ Čo sa týka ozbrojených opozičných skupín⁶⁰ a islamistických fundamentalistických skupín,⁶¹ tie samozrejme nemôžu byť zmluvnými stranami medzinárodných zmlúv, kvôli čomu sa môže objaviť otázka ich viazanosti MHP. Podľa ustáleného názoru platí, že MHP je záväzné pre *všetky* strany ozbrojeného konfliktu, či už pre štáty, alebo pre neštátnych aktérov. Neštátni aktéri (ako zoskupenia) sú potom zodpovední za konanie svojich členov a túto zodpovednosť môžu voči nim vyvodzovať štáty medzinárodného spoločenstva.⁶²

Situácia ohľadom aplikovateľných medzinárodných zmlúv na sýrsky konflikt nie je ideálna. Síce Sýria je zmluvnou stranou Ženevských dohovorov z r. 1949 a aj Dodatkového protokolu I,⁶³ ale nie je zmluvnou stranou Dodatkového protokolu II, ktorý je z hľadiska charakteru konfliktu obzvlášť podstatný. Preto ako jediný zmluvný prameň práva upravujúci „*nemedzinárodné*“ ozbrojené konflikty aplikovateľný na sýrsku občiansku vojnu je spoločný čl. 3 Ženevských dohovorov. Či je na konflikt možné aplikovať aj normy Dodatkového protokolu II závisí od toho, či sú obsahom medzinárodného obyčajového práva. Najmä v tomto prípade bude teda vyššie spomenuté dielo MVČK poskytujúce analýzu medzinárodného humanitárneho obyčajového práva zvlášť nápomocné.

⁵⁹ Tu je potrebné upozorniť na skutočnosť, že v rovnakom právnom režime spravidla nebudú iné štáty zahrnuté v sýrskom konflikte. Tie štáty, ktoré na sýrskom území pôsobia v boji proti neštátnym aktérom bez súhlasu Sýrskej arabskej republiky (najmä tie zahrnuté vo vojenských ťaženíach proti ISIS vedených Spojenými štátmi americkými) budú, podľa záverov komentátorov k prvému Ženevskému dohovoru, stranou medzinárodného ozbrojeného konfliktu proti Sýrii. ICRC, *Commentary on the First Geneva Convention*, 2016, op. cit., para. 262.

⁶⁰ Napr. *The Free Syrian Army*, ako najznámejšia z celého radu opozičných zoskupení.

⁶¹ Napr. *ISIS, Jabhat al-Nusra, Hezbollah*.

⁶² *Prosecutor v. Sam Hinga Norman, Special Court for Sierra Leone*, Case no. SCSL-2004-14-AR72(E)), 31. May 2004, para. 22.

⁶³ A radu ďalších zmlúv týkajúcich sa používania zbraní a konania žoldnierov. Ich výpočet pozri tu: *Report of the independent international commission of inquiry*, 16th August 2012, op. cit., str. 47.

6.2 Doterajší vývoj - (ne)rešpektovanie humanitárneho práva

„Konflikt začínajúci svoj siedmy rok trvania je najhoršia človekom spôsobená pohroma od druhej svetovej vojny.“⁶⁴ Takto opísal sýrsky konflikt Vysoký komisár OSN pre ľudské práva. Čo je horšie, koniec vojny v Sýrii majúcej charakter sčasti medzinárodného a sčasti „nemedzinárodného“ ozbrojeného konfliktu, v ktorej vystupuje veľký počet účastníkov štátnej i neštátnej povahy, je dodnes v nedohľadne. My sa bližšie zameriame na to, ako účastníci konfliktu dodržiavajú svoje humanitárne právne záväzky.

Najväčšími porušovanými princípmi MHP v zásade všetkými účastníkmi konfliktu je princíp rozlíšenia medzi civilným obyvateľstvom a kombatanťami a s ním súvisiaci zákaz nerozlišujúcich útokov a aj princíp proporcionality.⁶⁵ Sýrska vláda od samého začiatku konfliktu uskutočňuje nerozlišujúce útoky prostredníctvom letectva a pozemných jednotiek na mestá, obce a sídliská. Používajú k tomu najmä barelové bomby, ktoré smerujú na objekty, kde sa pravidelne zdržiavajú civilisti, napr. autobusové stanice, trhoviská, pekárne a pod. Tým sýrska vláda spôsobuje masové straty na životoch civilného obyvateľstva a deštrukciu civilnej infraštruktúry.

Pre opozičné jednotky platí v zásade to isté. Takisto zlyhávajú pri rešpektovaní princípu rozlíšenia svojimi pozemnými operáciami a používaním tzv. delostreleckých granátov, ktoré po kontakte s cieľom buď vybuchujú, alebo spôsobujú iný účinok (vypúšťajú jedovaté plyny a pod.) nerozlišujúci medzi kombatanťami a civilistami. V žiadnej situácii neprejavili bojujúce strany záujem či snahu držať sa záväzkov MHP týkajúcich sa princípu rozlíšenia.⁶⁶

⁶⁴ Geneva (14 March 2017) - Text of a statement by UN High Commissioner for Human Rights Zeid Ra'ad Al Hussein to a high-level panel discussion at the Human Rights Council on the situation of human rights in the Syrian Arab Republic.

⁶⁵ Všetky princípy sú zároveň medzinárodným obyčajovým pravidlom. HENCKAERTS, J. M., et al.: *Customary international humanitarian law*, Volume I, op. cit., str. 25, 37.

⁶⁶ Oral Update of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, A/HRC/29/CRP.3, 23 June 2015, para. 24-41.

O nič lepšie na tom nie je ochrana objektov nevyhnutných na prežitie civilného obyvateľstva, ako ani ochrana kultúrnych majetkov.⁶⁷ Nemocnice, školy, vodné zdroje a zdravotnícke zariadenia sú opakovane cieľom bombardovania a zabíjania a to úmyselne a systematicky najmä vládnymi jednotkami.⁶⁸ Ušetrené nie sú ani pomocné organizácie vykonávajúce v postihnutých oblastiach humanitárnu pomoc.⁶⁹ Všetky strany konfliktu majú tendenciu uchýľovať sa k devastujúcim koordinovaným obliehaniam, ktorých dôsledkom je aj hladovanie civilného obyvateľstva a blokovanie dodávky akejkolvek materiálnej pomoci. Následkom toho je množstvo strát na životoch civilistov z dôvodu nedostatku potravy, dehydratácie a chorôb.⁷⁰

Špecifických porušení MHP sa dopúšťa ISIS. Ako prostriedok vedenia bojov používajú samovražedné atentáty, ktoré samozrejme tiež nie sú v súlade s princípom rozlíšenia a proporcionality. Vykonáva hromadné popravy osôb, ktoré sa nesprávajú v súlade s ich náboženským presvedčením, a to predovšetkým z dôvodov cudzoložstva žien a sodomie mužov. Metódu charakterizovanú ako vojnový zločin a zakázanú aj podľa medzinárodného obyčajového práva, používanie ľudských štítov, ISIS neváha použiť bez ohľadu na životy civilistov.⁷¹

6.3 Koniec bitky o Aleppo a dohoda o evakuácii

Aleppo, ako mesto s najväčším počtom obyvateľov Sýrie pred začiatkom občianskej vojny, je jedným z centrálnych oblastí záujmu bojujúcich strán, v ktorých chcú získať svoj mocenský vplyv. Preto sa boj o toto mesto ťahal od roku 2012 až do 22. decembra 2016, kedy došlo k znovuzískaniu východnej časti Aleppa vládnymi jednotkami dovtedy pod kontrolou protivládnych rebelov. Vyše štyri roky

⁶⁷ Pravidlo ich ochrany je obsahom aj obyčajového práva. HENCKAERTS, J. M., et al.: *Customary international humanitarian law*, Volume I, op. cit., str. 189.

⁶⁸ *Human rights abuses and international humanitarian law violations in the Syrian Arab Republic*, Conference room paper of the Commission of Inquiry, A/HRC/34/CRP.3, para. 15-37.

⁶⁹ Najmä Sýrsko-arabský červený polmesiac (*Syrian Arab Red Crescent*). Tamtiež. para. 38-45.

⁷⁰ A/HRC/29/CRP.3, 23 June 2015, op. cit., para. 49-56.

⁷¹ Takto napr. v auguste 2014 ISIS po strate mesta Minbij v okolí Aleppa počas ústupu zajali približne 500 civilistov a ochránili sa tak pred útokom až kým nedorazili do mesta Jarabulus, ktoré mali pod kontrolou. Pozri: A/HRC/34/CRP.3, op. cit., para. 75-83.

trvajúce boje so sebou priniesli smrť okolo 31 tisíc osôb, z čoho takmer 24 tisíc (zhruba 75 %) boli civilisti.⁷² Dôvodom ich smrti boli najmä výbuchy, delostrelecké granáty, hromadné popravky, zastrelenie, letecké bombardovanie a dokonca aj použitie chemických a toxických plynov.⁷³ Tak ako aj vo zvyšku sýrskej občianskej vojny, porušené boli v zásade všetky hlavné pravidlá MHP, ktoré sme spomenuli vyššie.⁷⁴

V správe vyšetrovacej komisie o situácii v Aleppe sa však objavilo závažné obvinenie bojujúcich strán, ktoré uzavreli dohodu o evakuácii východnej časti Aleppa z polovice decembra 2016. Dohode napomohlo vyjednanie pokoja zbraní Ruskom a Tureckom. Napriek tomu, že vďaka evakuácii do neďalekej provincie Idlib a do západného Aleppa sa zachránilo okolo 35 tisíc ľudí, vyšetrovacia komisia ju označila za zločin núteného premiestňovania civilných osôb, ktorý je podľa čl. 8 ods. 2 písm. e) bod viii) Rímskeho štatútu⁷⁵ vojnovým zločinom.⁷⁶ Napĺňa evakuácia naozaj skutkovú podstatu núteného premiestňovania osôb podľa Rímskeho štatútu a podľa MHP?

Prvým znakom, ktorý je potrebné naplniť, je nútenosť premiestnenia civilistov. Aj keď ho čl. 17 Dodatkového protokolu II a jemu zodpovedajúce obyčajové pra-

⁷² Štatistiky *Violations Documentation Center in Syria*. Dostupné online: <http://www.vdc-sy.info/index.php/en/martysr>.

⁷³ Tamtiež.

⁷⁴ *Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic*, A/HRC/34/64.

⁷⁵ „*Prikázanie premiestnenia civilného obyvateľstva z dôvodov súvisiacich s konfliktom, ak si to nevyžaduje bezpečnosť dotknutých civilistov alebo naliehavé vojenské dôvody*“.

⁷⁶ Tamtiež, para. 104. Zákaz núteného premiestňovania civilistov je zároveň aj obyčajovým pravidlom MHP, ktorého obsah korešponduje s čl. 17 Dodatkového protokolu II, ktorý znie: „*Z dôvodov vzťahujúcich sa na daný konflikt sa nesmie nariaďovať premiestňovanie civilného obyvateľstva, pokiaľ to nevyžaduje bezpečnosť príslušných civilných osôb alebo nevyhnutné vojenské dôvody*.“ Pozri: HENCKAERTS, J. M. et al.: *Customary international humanitarian law*, Volume I, op. cit., str. 457. Pre medzinárodné ozbrojené konflikty platí obdobný zákaz obsiahnutý v čl. 49 štvrtého Ženevského dohovoru z r. 1949.

vidlo explicitne nespomína, vyvodzuje sa z príkazného charakteru premiestňovania.⁷⁷ Inými slovami, civilisti nie je umožnený výber medzi zotrvaním na jeho doterajšom mieste a premiestnením na iné miesto. Je pravda, že z judikatúry Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu vyplýva, že na legálne premiestnenie civilistov je potrebný individuálny súhlas, nie súhlas kolektívny alebo daný vládnymi predstaviteľmi⁷⁸ a že k evakuácii došlo práve na základe súhlasu vládných predstaviteľov. No je takisto problematické požadovať od každého jednotlivca jeho explicitný súhlas, ak hovoríme o takých vysokých počtoch osôb, ktoré boli evakuované. Z hľadiska efektivity a bezprietahovosti procesu premiestnenia osôb sa nám podmienka formulovaná v uvedenom rozsudku zdá byť neúčelná. V danom prípade sa v kontexte nestability konfliktu môže evakuácia kedykoľvek prerušiť a nemožno preto skúmať vôľu každej osoby. Z tohto dôvodu si nemyslíme, že zabezpečenie spokojnosti každého jednotlivca má prevážiť nad záchranou životov celých skupín.⁷⁹

Druhým znakom skutkovej podstaty núteného premiestňovania je, že sa uskutočnilo na základe príkazu, resp. nariadenia. Objavili sa aj názory podložené praxou štátov, že z hľadiska teleologického výkladu MHP pôjde o porušenie čl. 17 Dodatkového protokolu II a zodpovedajúceho obyčajového pravidla bez ohľadu na to, či sa nútené premiestňovanie uskutočnilo príkazom, alebo bez neho.⁸⁰ Aby

⁷⁷ POTHELET, E.: *The Evacuation of Eastern Aleppo: Humanitarian Obligation or War Crime?*, EJIL: Talk!, 14. marec 2017. Dostupné online: <https://www.ejiltalk.org/the-evacuation-of-eastern-aleppo-humanitarian-obligation-or-war-crime/>.

⁷⁸ *Prosecutor v. Blagoje Simić, Miroslav Tadić, Simo Zarić, International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991*, Judgment of 17th October 2003, para. 25-128.

⁷⁹ Na druhej strane je akceptovateľný argument, že obyvateľstvo bolo nútené opustiť svoj domov kvôli tomu, že zotrvať v ňom by znamenalo akceptovať podmienky znamenajúce v zásade istú smrť, ktoré vojnou spôsobili samotné bojujúce strany dohody o evakuácii. POTHELET, E.: *The Evacuation of Eastern Aleppo: Humanitarian Obligation or War Crime?*, op. cit.

⁸⁰ WILLMS, J.: *Without an order anything goes? The prohibition of forced displacement in non-international armed conflict. International Review of the Red Cross*, Volume 91 No. 875, September 2009. V tom prípade by teda mohlo dôjsť k nezvyčajnému prieniku požiadavky nútenosti a príkázania, keď by podľa tejto teórie mohlo dôjsť k premiestňovaniu, ktoré je nútené, ale nie je príkázané. K tomu by došlo najmä v prípadoch načrtnutých už vyššie, a síce vytvorenie takých životných podmienok pre civilistov, že by boli bez príkazu nútení k premiestneniu, aby

ale išlo o vojnový zločin podľa čl. 8 ods. 2 písm. e) bod viii. Rímskeho štatútu, príkaz sa vyžaduje ako obligatórny znak jeho skutkovej podstaty.⁸¹

Z nami skúmaného zákazu právo pripúšťa dve výnimky, pri ktorých porušený nebude, a to bezpečnosť príslušných civilných osôb alebo naliehavé vojenské dôvody. Vyšetrovacia komisia opodstatnenosť oboch týchto výnimiek vylúčila s konštatovaním, že bojujúce strany s evakuáciou súhlasili zo „*strategických dôvodov*“.⁸² Budú to podľa nás bezpochyby práve predmetné dôvody vylúčenia protiprávnosti premiestňovania civilistov, na ktoré sa v budúcnosti obvinené strany pri svojich argumentáciách spoľahnú. Nebudú to možno naliehavé vojenské dôvody, no určite sa väčšmi dajú predpokladať tvrdenia zdôrazňujúce, že evakuácia sa vykonala za účelom zaistenia bezpečnosti civilných osôb. Nakoniec, dohodnutý pokoj zbraní, za stavu ktorého evakuácia prebiehala, bol v roku 2016 už tretím. Aj preto sa dá tvrdiť, že premiestnenie civilistov sa vykonalo v kontexte nestability praxe trvania pokoja zbraní a úmyslom bolo civilistov od budúceho opätovného rozpútania bojov ochrániť.

si zachránili život. Tieto praktiky bývajú označované aj pojmom „*surrender or starve*“ (vzdaj sa, alebo zomri od hladu). *Statement by the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic on the urgent need to protect civilians living amidst on-going attacks on Aleppo city*, Geneva, 16th August 2016. Tomu by nasvedčovala aj výpoveď aktivistu z oblasti Aleppa v tom čase pod kontrolou rebelov: „*Navždy si zapamätáme a nikdy nezabudneme, ako zločinci sveta prinútili ľud Aleppo vybrať si medzi dvoma možnosťami, kolektívnu smrťou alebo kolektívnym núteným premiestnením a my sme si vybrali menšie z oboch zločinov.*“ The Guardian: *Evacuation preparations begin after new Aleppo ceasefire deal*, 15th December 2016. Dostupné online: <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/14/aleppo-ceasefire-syria-civilians-evacuate>.

⁸¹ *International Criminal Court, Elements of Crime*, Article 8 (2) (e) (viii). Dostupné online: <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>, Cf. MATT, B.: *The Evacuation of Eastern Aleppo: Humanitarian Obligation or War Crime?: A Reply*, EJIL: Talk!, 27. marec 2017. Dostupné online: <https://www.ejil-talk.org/the-evacuation-of-eastern-aleppo-humanitarian-obligation-or-war-crime-a-reply/#more-15096>. Ako alternatíva sa uvádza aj klasifikovanie evakuácie ako zločin proti ľudskosti podľa čl. 7 ods. 1 pís. d) Rímskeho štatútu, teda deportácia alebo násilný presun obyvateľstva. Tamtiež.

⁸² A/HRC/34/64, op. cit., para. 93.

6.4 Aktuálny stav

Ku dňu písania príspevku je najnovšou kapitolou utrpenia civilistov útok s použitím chemických zbraní zo 4. apríla 2017 v meste Khan Shaykhun v provincii Idlib ležiaceho na severozápade Sýrie. Paradoxne, práve do miest tejto provincie bol evakuovaný veľký počet osôb koncom roka 2016 z Aleppa. Preto nie je vylúčené, že medzi obeťami a postihnutými osobami z mesta Khan Shaykhun sú civilisti evakuovaní z Aleppa.⁸³ Podľa dostupných správ útoku podľašlo aspoň 70 ľudí (takmer výlučne civilistov) a viac ako 200 je zranených. Škála a následky útoku nasvedčujú tomu, že ide o najrozsiahlejší chemický útok sýrskej vojny od roku 2013.⁸⁴ Predstavuje závažné porušenie Dohovoru o chemických zbraniach,⁸⁵ ktorého „strážcom“ je Organizácia pre zákaz chemických zbraní⁸⁶ a opätovný prejav ignorancie základných princípov rozlíšenia a proporcionality medzinárodného humanitárneho práva. Spojené štáty americké a členské štáty Európskej únie za zodpovednú označujú vládu Baššára al-Asada, ktorá samozrejme svoju účasť na útoku popiera. Sýrsku zodpovednosť popiera aj jej najintenzívnejší spojenec, Rusko, „vďaka“ ktorému je naďalej nečinná aj Bezpečnostná rada OSN.⁸⁷

⁸³ Podľa čl. 17 Dodatkového protokolu II a obyčajového práva potom jednoznačne neboli po premiestnení urobené všetky opatrenia, aby civilné obyvateľstvo bolo prijaté na určenom mieste za uspokojujúcich podmienok, pokiaľ ide o ubytovanie, hygienu, zdravie, bezpečie a výživu.

⁸⁴ Bezpečnostná rada OSN, 7915th Meeting (AM), SC/12777, 5. April 2017. Dostupné online: <https://www.un.org/press/en/2017/sc12777.doc.htm>. V roku 2013 došlo k plynovému útoku v meste Ghouta, s počtom obetí okolo 1400.

⁸⁵ Celým názvom: Dohovor o zákaze vývoja, výroby, hromadenia a použitia chemických zbraní a o ich zničení, publikovaný v zbierke zákonov pod Oznamením ministerstva zahraničných vecí pod číslom 276/1997 Z. z.

⁸⁶ Aj jej úlohou v nasledujúcom období bude dôkladne prešetriť skutkové okolnosti útoku, predovšetkým zhromaždiť uspokojujúci súbor dôkazného materiálu preukazujúceho zodpovedný subjekt.

⁸⁷ Preto sa USA rozhodli „vziať spravodlivosť do vlastných rúk“ a 6. apríla americké ozbrojené sily vykonali bombardovanie sýrskej vojnovjej základne Shayrat ako reakciu na chemický útok z Idlibu a porušenie Dohovoru o chemických zbraniach. Predstavuje prvý priamy vojenský útok USA na sýrsky objekt a znamená zintenzívnenie americkej účasti v sýrskom konflikte. STARR, B., A DIAMOND, J.: *Trump launches military strike against Syria*, 7th April 2017, CNN. Dostupné online: <http://edition.cnn.com/2017/04/06/politics/donald-trump-syria-military/>. Doteraz bol primárny cieľ USA v Sýrii potlačiť ISIS argumentujúc výkonom práva na sebaobranu podľa čl. 51 Charty OSN. Z pohľadu *ius ad bellum* je útok USA problematický. Absentuje ako autorizácia Bezpečnostnou radou OSN, tak aj výkon práva na sebaobranu, navyiac zodpovednosť

Aj keď ešte nemôžeme s istotou tvrdiť, kto je za útok zodpovedný, zreteľné je, že bojujúce strany naďalej odmietajú rešpektovať svoje humanitárne záväzky, výsledkom čoho je do dnešných dní pokračujúci masaker civilného obyvateľstva, nad ktorého koncom naďalej visí otáznik.

Záver

Ak hovoríme o oblasti medzinárodného humanitárneho práva a ochrane civilistov, je delenie práva amerického právnicka Roscoea Pounda na *law in books* a *law in action* osobitne podstatné. Je totiž pre civilistu bezpredmetné, aké záruky mu poskytuje právo, ak v praxi ostáva nerešpektované. Z pohľadu *law in books* prišla ženevská konferencia z rokov 1974-1977 a dva dodatkové protokoly dlhú dobu žiadaný krok vpred. Jednoznačne precizovali a rozšírili ochranu civilného obyvateľstva a úspešne tým doplnili medzery zanechané Ženevskými dohovormi z roku 1949. Aj keď zmluvnými stranami dodatkových protokolov ešte nie sú všetky štáty medzinárodného spoločenstva, ich veľká časť je dnes obsahom medzinárodného obyčajového práva a teda *erga omnes* záväzná. Pozitívum je tiež rozšírenie niektorých noriem Dodatkového protokolu I aj na konflikty nemajúce medzinárodný charakter v obyčajovej podobe. Ako ale táto právna úprava, majúca všeobecne priaznivý charakter, obstoje vo svetle skutočného konfliktu sme načrtli na sýrskej občianskej vojne. Hodnotenie z pohľadu *law in action* už však zďaleka nie je kladné. Ako sa ukazuje, na sýrsky konflikt medzi vládou, opozičnými silami, islamistickými skupinami a intervenujúcimi štátmi doplácajú najviac tí, ktorých sa majú boje týkať najmenej, a to civilisti. Pri neexistencii akéhokoľvek donucovacieho mechanizmu dodržiavania MHP je takmer výlučne na stranách konfliktu, ako si budú svoje *ius in bello* záväzky plniť. Výsledkom sú v tomto prípade jatky civilistov, pri ochrane ktorých je MHP bezzubé. Keďže bojujúce strany od začiatku konfliktu ignorujú ako medzinárodné humanitárne právo, tak aj základné ľudské práva, sýrska občianska vojna sa zapíše do dejín ako

Sýrie ešte nebola jednoznačne preukázaná. Vzhľadom k tomu ide podľa nás o vojnové represálie USA a jasné porušenie zákazu hrozby silou alebo použitia sily podľa čl. 2 ods. 4 Charty OSN. Kvôli útoku USA možno očakávať eskaláciu ich napätých vzťahov s hlavnými spojencami Sýrie, Ruskom a Iránom, z čoho sa dajú predpokladať pokračujúce ujmy najmä na životoch civilistov.

ďalšia čierna škvrna v dejinách ľudstva. Pokiaľ sa ani v budúcnosti nevytvorí systém výrazne posilňujúci dodržiavanie MHP, nebude štátom a neštátnym aktérom stáť v barbarskom spôsobe vedenia vojny žiadna prekážka.

Otázky postavenia utečencov, právo na azyl a určenie štátu zodpovedného za preskúmanie žiadosti o azyl s prihliadnutím na Protokol k dohovoru o právnom postavení utečencov

Lucia Bódišová

Úvod

V súčasnosti je medzinárodné spoločenstvo konfrontované utečeneckými krízami, ktoré sužujú viaceré kontinenty. Výročná správa UNHCR *Global Trends Forced Displacement 2015*¹ uvádza, že počet utečencov v roku 2015 predstavoval hodnotu 21,3 mil. a počet žiadateľov o azyl tvorilo 3,2 mil. osôb. Význam medzinárodného utečeneckého práva a migrácie aj v dôsledku súčasných utečeneckých kríz narastá, čo sa prejavilo prijatím Newyorskej deklarácia pre utečencov a migrantov.² Príprava a prijatie nových medzinárodných dokumentov v tejto oblasti vyžaduje analýzu prameňov práva, ktoré výrazne ovplyvnili formovanie tohto odvetia medzinárodného práva. Pri pohľade do minulosti zistíme, že v roku 2017 si pripomíname okrúhle výročie prijatia alebo platnosti niekoľkých významných medzinárodných dohovorov a deklarácií upravujúcich problematiku postavenia utečencov a žiadateľov o azyl. V oblasti medzinárodného utečeneckého práva došlo v roku 1967 k prijatiu Protokolu o právnom postavení utečencov³ (ďalej len „*Protokol*“) a Deklarácie o územnom azyle⁴ (ďalej len „*Deklarácia*“). Tento rok uplynulo štyridsať rokov od uskutočnenia Konferencie OSN o územnom azyle

¹ Global Trends Forced Displacement in 2015, UNHCR, Ženeva, 2016, s. 2. Dostupné online: <https://s3.amazonaws.com/unhcrsharedmedia/2016/2016-06-20-global-trends/2016-06-14-Global-Trends-2015.pdf>.

² Newyorská deklarácia pre utečencov a migrantov, 19. september 2016, Prijatá ako Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN č. A/RES/71/1. Dostupné online: http://www.un.org/ga/secretary/view_doc.aspx?symbol=A/71/L.1.

³ Protokol o právnom postavení utečencov, 31. január 1967, United Nations, Treaty Series, vol. 606, str.267. Dostupné online: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3ae4.html>.

⁴ Deklarácia o teritoriálnom azyle, 14. december 1967, Prijatá ako Rezolúcia Valného zhromaždenia č. A/RES/2312(XXII). Dostupné online: <http://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html>.

(ďalej len „*Konferencia*“), na ktorej došlo k predstaveniu Návrhu dohovoru o územnom azyle.⁵ V oblasti azylového práva Európskej únie bol od roku 1997 v platnosti Dohovor určujúci štát zodpovedný za preskúmanie žiadostí o azyl podaných v jednom z členských štátov Európskeho spoločenstva⁶, známy ako tzv. „*Dublinský dohovor*“. Napriek tomu, že Dublinský dohovor je od roku 2003 nahradený nariadením, zohral významnú úlohu pri formovaní Spoločného európskeho azylového systému (ďalej len „*CEAS*“) a jeho základné ustanovenia sú stále v platnosti v podobe dnešného nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č.604/2013.

1. Postavenie utečenca v medzinárodnom utečeneckom práve

Otázkou postavenia utečencov sa zaoberá medzinárodné utečenecké právo, ktoré tvorí súbor právnych noriem, ktorých cieľom je ochrániť osoby, ktoré žiadajú o azyl v dôsledku perzekúcie a osoby, ktorým bol priznaný status utečenca na základe relevantných právnych prostriedkov. Je potrebné dodať, že medzinárodné utečenecké právo sa v určitej miere prekrýva s medzinárodným právom ľudských práv a s právnym režimom medzinárodného humanitárneho práva. Utečenec v medzinárodnom práve zaujal právne postavenie, ktoré je na jednej strane konfrontované princípom štátnej suverenity a relevantných princípov územnej zvrchovanosti a sebaobrany a na druhej strane humanitárnymi princípmi vyplývajúcimi z medzinárodného práva a medzinárodných zmlúv.⁷

⁵ *Report of the United Nations Conference on Territorial Asylum*, UN doc. A/CONF.78/12, 21.apríl 1977, str.1. Dostupné online: <http://global.oup.com/booksites/content/9780199207633/resources/annexe5>.

⁶ Dohovor určujúci štát zodpovedný za preskúmanie žiadostí o azyl podaných v jednom z členských štátov Európskych spoločenstiev (97/C 254/01). Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 694/2004 Z. z.

⁷ GOODWIN-GILL, G. S., McADAM, J.: *The Refugee in International Law*, Oxford University Press, 2007, str. 1.

Základ medzinárodného utečeneckého práva tvorí Dohovor o právom postavení utečencov⁸ z roku 1951 a Protokol z roku 1967. Vzhľadom na skutočnosť, že Dohovor bol vypracovaný pod vplyvom udalostí druhej svetovej vojny, definícia utečenca sa zameriava na osoby, ktoré sú mimo ich krajiny pôvodu a sú utečencami v dôsledku udalostí, ktoré nastali v Európe alebo inde vo svete pred 1. januárom 1951. Keďže došlo k vzniku nových utečeneckých kríz na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia, bolo nutné rozšíriť časovú a geografickú pôsobnosť Dohovoru. Riešením tejto situácie bolo prijatie Protokolu v roku 1967, v ktorom sa už nenačádzajú časové alebo geografické obmedzenia.

Protokol je častokrát označovaný ako dodatok k Dohovoru, avšak ide o nezávislý dokument a nie o zmenu, ktorej je venovaný článok 45 Dohovoru. Štáty sa stávajú zmluvnou stranou Protokolu prístupím a to aj v prípade, ak nepristúpili k Dohovoru. V takom prípade postačuje súhlas s uplatňovaním článkov 2 až 34 Dohovoru voči utečencom definovaným v článku 1. Drvivá väčšina štátov pristúpila k Dohovoru aj k Protokolu, čím potvrdili, že oba dokumenty sú ústredným prvkom medzinárodného systému ochrany utečencov. Slovenská republika pristúpila k Dohovoru a Protokolu o právnom postavení utečencov 4. februára 1993. V súčasnosti je zmluvnou stranou jedného alebo oboch vyššie spomínaných dokumentov 148 štátov.

Dohovor spolu s Protokolom pokrývajú tri hlavné témy: 1. definíciu utečenca spolu s podmienkami pre zastavenie a vylúčenie z postavenia utečenca; 2. postavenie utečencov v krajine azylu, ich práva a povinnosti, vrátane práva byť chránený proti násilnému návratu alebo vyhosteniu na územie, kde by bol ohrozený ich život alebo sloboda; 3. povinnosti štátov, vrátane povinnosti spolupráce s Úradom Vysokého komisára OSN pre utečencov pri výkone svojich funkcií a pri uľahčovaní dohľadu nad uplatňovaním Dohovoru.

Utečenec na základe Dohovoru je „*osoba, ktorá sa nachádza mimo svoju vlasť a má oprávnené obavy pred prenasledovaním z dôvodov rasových, náboženských*

⁸ Dohovor o právnom postavení utečencov, 28. júl 1951, A/RES/429(V). Dostupné online: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfRefugees.aspx>.

*alebo národnostných alebo z dôvodov príslušnosti k určitým spoločenským vrstvám alebo i zastávania určitých politických názorov, a ktorá je neschopná prijať, alebo vzhľadom k hore uvedeným obavám, odmieta ochranu svojej vlasti, to isté platí pre osobu bez štátnej príslušnosti nachádzajúcej sa mimo krajinu svojho doteraz obvyklého pobytu následkom vyššie uvedených udalostí, ktorá vzhľadom na uvedené obavy sa tam nechce alebo nemôže vrátiť.*⁹ Dohovor požaduje, aby existencia obavy z prenasledovania bola dôvodom, prečo osoba prekročila hranice vlastného štátu. Napriek tomu, že prenasledovanie je jedným z ústredných pojmov Dohovoru, nie je v ňom definovaný. Osoby, ktoré utekajú pred prírodnou katastrofou, občianskymi vojnami alebo ekonomickými krízami nespádajú pod jeho právnu úpravu. Na účely Dohovoru je človek prenasledovaný, ak život, sloboda alebo iné významné právo osoby je ohrozené opatreniami, ktoré možno pripísať štátu alebo štátu podobnej entite. Prenasledovanie je vo všeobecnosti založené na možnom alebo reálnom porušení podstatných práv utečenca. Vo väčšine prípadov sa stretávame s úmyselným porušením práv, ale nie je vylúčené ani neúmyselné porušenie práv utečenca.¹⁰

Dohovor okrem vymedzenia, kedy ide o utečenca, obsahuje aj podmienky, na základe ktorých dochádza k neuplatňovaniu Dohovoru voči určitým skupinám osôb. Ide napríklad o prípady dobrovoľného návratu, nadobudnutia nového štátneho občianstva a osoba sa nachádza pod ochranou štátu, ktorého nové občianstvo má, prípadne zanikli okolnosti, pre ktoré sa osobe priznalo postavenie utečenca. Dohovor sa ďalej neuplatňuje na osoby, ktoré požívajú ochranu alebo pomoc iných orgánov alebo odborných organizácií OSN, než je UNHCR,¹¹ alebo ak ide o osobu, ktorej príslušné orgány štátu, v ktorom má pobyt, priznali práva a povinnosti, ktoré udeľujú štátnym občanom tohto štátu. Ustanovenia Dohovoru kategoricky vylučujú jeho uplatnenie voči osobe, u ktorej sú vážne dôvody domnievať sa, že spáchala zločin proti mieru, vojenský trestný čin, zločin proti ľudskosti, vážny nepolitický trestný čin mimo štátu svojho azylu predtým, než v ňom

⁹ Tamtiež.

¹⁰ KUGELMANN, D.: Refugees. In: *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Vol. VIII, Oxford University Press, 2012, str. 707 – 708.

¹¹ Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov.

bola prijatá ako utečenec alebo je vinná za činy, ktoré sú v rozpore s cieľmi a zásadami OSN.

Zmluvné štáty sa v rámci Dohovoru zaviazali upustiť od postihu za nezákonný vstup na štátne územie. Nesmú taktiež vyhostiť utečenca zákonne sa nachádzajúceho na ich území okrem prípadov odôvodnených bezpečnosťou štátu alebo verejným poriadkom. Významným ustanovením je článok 33, ktorá vyjadruje zásadu *non-refoulement*, ktorá predstavuje zákaz vyhostenia utečenca akýmkoľvek spôsobom alebo zákaz jeho návratu na hranice území, na ktorých by jeho život alebo jeho osobná sloboda boli ohrozené z dôvodov jeho rasy, náboženstva, národnosti, príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov. V medzinárodnom práve ide o natoľko uznávaný princíp, ktorý sa postupne stal súčasťou medzinárodného obyčajového práva, a preto je záväzný aj pre štáty, ktoré nepristúpili k Dohovoru alebo k Protokolu o právnom postavení utečencov. Spomínaný princíp predstavuje vážny zásah do suverenity štátu, a to z dôvodu, že štáty núti prijať na svojom území osoby a zároveň ich zaväzuje poskytnúť týmto osobám ochranu. Uplatnenie zákazu vyhostenia nemôže však požadovať utečenec, ktorého odôvodnene možno považovať za nebezpečného pre bezpečnosť štátu, v ktorom sa nachádza, alebo ktorý po tom, čo bol právoplatným rozsudkom uznaný za vinného z osobitne závažného trestného činu, predstavuje nebezpečenstvo pre spoločnosť tohto štátu.

Dohovor navrhuje, aby vo vzťahu k utečencom bol zavedený minimálne cudzinecký režim. Aký druh cudzineckého režimu zmluvné štáty uplatnia voči utečencom, je na ich uvážení. V prípade určitých práv Dohovor požaduje konkrétne cudzinecké režimy. Ide o režim najvyšších výhod,¹² ktorý sa má uplatňovať napr. v prípade práva na združovanie a práva na zamestnanie za mzdu. Okrem toho sa na určité práva ako napr. právo na základné vzdelanie, právo na náboženskú výchovu detí, autorské právo a právo priemyselného vlastníctva, právo na prístup k súdom, k právnej pomoci uplatňuje národný cudzinecký režim, v rámci ktorého

¹² Zmluvné strany sa navzájom zaväzujú poskytovať cudzincom najväčšiu mieru práv a výhod akú v minulosti poskytli alebo v budúcnosti poskytnú príslušníkom ktoréhokoľvek tretieho štátu.

sa utečencom priznajú v podstate rovnaké práva a slobody ako domácim štátnym občanom.

Dohovor a Protokol napriek svojmu nespornému prínosu v oblasti medzinárodného utečeneckého práva nepokrýva všetky problémy spojené so súčasnými utečeneckými krízami. Medzi ne patrí napríklad riešenie právneho postavenia vnútorne vysídlených ľudí. Ich definícia sa nachádza v Usmerňujúcich zásadách pre vnútorné presídľovanie z roku 1998. Ide o „*osoby alebo skupinu osôb, ktoré boli donútené alebo povinné utiecť alebo opustiť svoje domovy alebo miesto obvyklého pobytu, a to najmä v dôsledku ozbrojeného konfliktu alebo aby sa týmto útekom zabránilo následkom ozbrojeného konfliktu, situáciám všeobecného násillia, porušovaniu ľudských práv, prírodných alebo človekom vytvorených katastrof, pričom tieto osoby neprekročili medzinárodne uznávanú štátnu hranicu.*“¹³ Ide o osoby, ktoré sa nachádzajú v obdobnej situácii ako utečenci. Na rozdiel od utečencov, vnútorne vysídlené osoby nie sú subjektom zmluvy prijatej na medzinárodnej úrovni, hoci usmerňujúce zásady sú založené na záväzných medzinárodných normách humanitárneho práva a práva ľudských práv. Navyše tieto osoby neprekročili medzinárodné hranice krajiny svojho pôvodu a ich definícia v usmernení je podstatne širšia než definícia utečenca v Dohovore. Koncom roka 2015 UNHCR evidovala 40,8 milióna vnútorne vysídlených osôb.¹⁴ Napriek tomu, že vnútorne vysídlené osoby nemajú väčší vplyv na susediace krajiny ako je to v prípade utečencov, sú dôkazom vnútornej krízy toho-ktorého štátu. Dohovor a Protokol ďalej neukladajú vládám povinnosť zastaviť prenasledovanie alebo zaručiť bezpečný návrat utečencov do domovského štátu. Nepredpisujú žiadny mechanizmus na predchádzanie masového odlivu utečencov, na rozdeľovanie bremena medzi štáty ani na zabezpečenie rýchlej pomoci pre tých, ktorí to

¹³ *Guiding Principles on Internal Displacement*, Ženeva, 2004, str.1, United Nations Publication E/CN.4/199853/Add.2. Dostupné online: <http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/43ce1cff2.pdf>.

¹⁴ *Global Trends Forced Displacement*, 2015, Ženeva, UNHCR 2016, str. 2. Dostupné online: <https://s3.amazonaws.com/unhcrsharedmedia/2016/2016-06-20-global-trends/2016-06-14-Global-Trends-2015.pdf>.

najviac potrebujú. V neposlednom rade neberú na zreteľ schopnosti prijímajúcich štátov poskytnúť utečencom dostatočnú ochranu.¹⁵ Príliš všeobecné definovanie práv a povinností utečencov dáva štátom možnosť rôzneho prístupu k tejto problematike, čo v konečnom dôsledku vedie časť utečencov k cieľnému výberu štátu poskytujúceho ochranu. Takéhoto prístupu sme svedkami v Európe, kedy cieľom utečencov je dostať sa do určitých štátov, napr. do Nemecka, Švédska alebo Veľkej Británie.

1.1 Úloha UNHCR pri riešení postavenia utečencov

Významnú úlohu pri riešení otázky postavenia utečencov zohráva Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov, ktorý bol zriadený rezolúciou Valného zhromaždenia OSN (ďalej len „VZ OSN“) č.428 (V) z roku 1950.¹⁶ Ide o humanitárnu a nepolitickú organizáciu, ktorej pôvodným cieľom bolo pomáhať presídleným obyvateľom Európy v krajinách, v ktorých žiadali o azyl. Na začiatku sa nepočítalo s jeho dlhodobým pôsobením. Pôvodný mandát mal trvanie iba tri roky a po uplynutí tejto doby malo dôjsť k jeho zániku. Neskôr mu bol mandát pravidelne predlžovaný a od roku 2003 sa rozhodnutím Valného zhromaždenia OSN zmenilo trvanie mandátu UNHCR na dobu „*pokiaľ nebude problém s utečencami vyriešený*“.¹⁷ Aktivity UNHCR sú založené na medzinárodnom práve a na medzinárodných štandardoch, ktoré zahŕňa Všeobecná deklarácia ľudských práv z roku 1948, štyri ženevské dohovory o medzinárodnom humanitárnom práve z

¹⁵ MILLBANK, A.: *The Problem with the 1951 Refugee Convention*, Research Paper 5 2000-01, Parliament of Australia – Social Policy Group, 5. september 2000. Dostupné online: http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0001/01RP05.

¹⁶ Štatút Úradu Vysokého komisára OSN pre utečencov, 14. december 1950, Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, A/RES/428 (V). Dostupné online: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3628.html>.

¹⁷ LANDER, B., CERVANTES, M.: *UN adopts draft resolution to strengthen UNHCR's mandate for refugees*, UNHCR, 14. november 2003. Dostupné online: <http://www.unhcr.org/news/latest/2003/11/3fb4e4734/un-adopts-draft-resolution-strengthen-unhcrs-mandate-refugees.html>.

roku 1949 a veľké množstvo medzinárodných a regionálnych dokumentov a deklarácií, ktorých subjektom sú utečenci.

Úlohy UNHCR sú primárne určené Štatútom Úradu Vysokého komisára OSN pre utečencov a sú regulované Dohovorom a Protokolom o právnom postavení utečencov. Podľa článku 8 Štatútu, Vysoký komisár zaisťuje ochranu utečencov, ktorí spadajú do pôsobnosti Úradu Vysokého komisára, a to tým, že podporuje uzatváranie a ratifikáciu medzinárodných zmlúv o ochrane utečencov, dohliada na ich aplikáciu a navrhuje ich zmeny. Za pomoci zvláštnych dohôd, ktoré uzatvára s vládami štátov, vykonáva všetky opatrenia zamerané na zlepšenie osudu utečencov a na zníženie počtu tých, ktorí potrebujú pomoc. Prostredníctvom svojich zamestnancov podporuje aplikáciu utečeneckého práva medzi všetkými ľuďmi, ktorí sú zapojení do ochrany utečencov, vrátane pohraničnej stráže, mimovládnych organizácií, novinárov, právnikov, sudcov a vysokých štátnych úradníkov.

UNHCR úzko spolupracuje s vládami a národnými parlamentmi pri tvorbe právnych predpisov, ktoré sa týkajú utečencov alebo osôb bez štátnej príslušnosti. Spôsobom, ktorý uzná Vysoký komisár za najvhodnejší, nadväzuje styk s mimovládnymi organizáciami zaoberajúcimi sa problematikou utečencov a uľahčuje koordináciu úsilia mimovládnych organizácií.

V teréne poskytuje UNHCR utečencom ochranu, a to prostredníctvom širokej škály aktivít, vrátane reakcie na mimoriadne situácie, premiestňovanie utečenec-kých táborov z pohraničných oblastí s cieľom zlepšiť bezpečnosť utečencov, zabezpečuje zlúčenie odlúčených rodín, poskytuje informácie utečencom o podmienkach v ich domovskej krajine, aby mohli prijímať informované rozhodnutia o návrate, dokumentuje potreby utečencov o presídlenie do druhej krajiny azylu. Jednou z hlavných úloh predstavuje zabezpečovanie materiálnych potrieb osôb, ktoré spadajú pod mandát UNHCR.

2. Právo na azyl vzťahujúce sa k určitému územiu

Význam pojmu „*azyl*“ patrí medzi tie, ktoré sú len málokedy definované. Azyl je odvodený z gréckeho slova *asylon*, čo doslovne znamená „*nemožnosť zatknutia*“.

V roku 1950 Inštitút medzinárodného práva (*Institut de Droit International*) definoval pojem „*azyl*“ ako ochranu, ktorú štát ponúka jednotlivcovi v rámci svojho územia alebo na inom príslušnom území, ktoré patrí pod správu jeho orgánov.¹⁸ Vo všeobecnosti rozoznávame dva druhy azylu, a to azyl územný, kedy štát poskytnie azyl jednotlivcovi, ktorý sa nachádza na jeho území a azyl diplomatický, ktorý sa poskytuje na iných miestach, najmä v priestoroch diplomatických misií.

Téma územného azylu bola po prvýkrát predložená Komisiou OSN pre ľudské práva¹⁹ na svojom druhom zasadnutí v roku 1947 v rámci skúmania, či možno otázku azylu zahrnúť do navrhovaného medzinárodného dokumentu o ľudských právach alebo ju upraviť v samostatnom dohovore. Právo na azyl bolo zaradené do článku 14 Všeobecnej deklarácie ľudských práv v roku 1948. Komisia pre medzinárodné právo v roku 1949 zahrnula právo na azyl medzi štrnásť tém vybraných pre kodifikáciu, avšak k žiadnemu pokroku v tejto oblasti nedošlo.

Základný právny rámec teritoriálneho azylu bol položený v Dohovore a Protokole o právnom postavení utečencov. Územný azyl v sebe automaticky nezahŕňa právo na pobyt alebo právo na zotrvanie na určitom území, avšak existencia princípu *non-refoulement*²⁰ obsahuje základný záväzok štátu nevrátiť utečencov žiadnym spôsobom na hranicu územia alebo územie, na ktorom by ich život alebo osobná sloboda boli ohrozené.

2.1 Deklarácia o územnom azyle

V roku 1967 došlo na pôde Valného zhromaždenia OSN k prijatiu Deklarácie o územnom azyle, ktorá odkazuje na článok 14 Všeobecnej deklarácie ľudských

¹⁸ HAILBRONNER, K., GOGOLIN, J.: Asylum, Territorial. In: *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Vol. I, Oxford University Press, 2012, str. 717.

¹⁹ Komisia OSN pre ľudské práva je v súčasnosti nahradená Radou OSN pre ľudské práva na základe rezolúcie VZ OSN č. A/RES/60/251 z 15. marca 2006.

²⁰ HAILBRONNER, K., GOGOLIN, J.: Asylum, Territorial. In: *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Vol. I, Oxford University Press, 2012, str. 717.

práv (VDLP), podľa ktorej „každý má právo vyhľadať a používať v iných krajinách azyl pred prenasledovaním.“²¹ Tohto práva sa nemožno dovolávať v prípade stíhania vznikajúceho na základe nepolitických trestných činov alebo konaní, ktoré odporujú cieľom a zásadám OSN. Azyl je poskytnutý štátom v rámci výkonu svojej suverénnej moci v prospech osôb, ktoré sú oprávnené uplatniť článok 14 VDLP, vrátane osôb bojujúcich proti kolonializmu a musí byť rešpektovaný všetkými ostatnými štátmi. Deklarácia zdôrazňuje, že udelenie azylu je mierovým a humanitárnym aktom, ktorý nemôže iný štát považovať za nepriateľský. V prípade, že štát zistí problémy pri udeľovaní azylu, štáty jednotlivo alebo spoločne, prípadne prostredníctvom OSN, zväžia, v duchu medzinárodnej solidarity, vhodné opatrenia na zníženie zaťaženia takéhoto štátu.

Za posúdenie žiadosti o azyl je plne zodpovedný štát, ktorý azyl udeľuje. Žiadna osoba, ktorá môže požiadať o azyl, nemôže byť podrobená opatreniam ako je odmietnutie na hranici alebo ak táto osoba už vstúpila na územie štátu, v ktorom žiada o azyl, nemôže byť vyhostená alebo povinne vrátená do štátu, v ktorom jej hrozí prenasledovanie. Výnimku z tohto pravidla možno uplatniť iba z naliehavých dôvodov týkajúcich sa národnej bezpečnosti alebo ochrany obyvateľstva ako je tomu v prípade masívneho prílevu osôb. Právo vyhľadať a požívať azyl nemôže uplatniť osoba, pri ktorej existujú vážne dôvody domnievať sa, že spáchala zločiny proti mieru, vojnové zločiny alebo zločiny proti ľudskosti, tak ako sú definované v medzinárodných dokumentoch.²²

2.2 Konferencie OSN o územnom azyle

Prijatie deklarácie Valným zhromaždením OSN častokrát predstavuje prvý krok k vypracovaniu právne záväzného dohovoru. Uskutočnilo sa tak aj v prípade Deklarácie o územnom azyle, po prijatí ktorej nasledovalo zvolanie multilaterál-

²¹ Všeobecná deklarácia ľudských práv, 10. december 1948, Prijatá ako Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, 217 A (III). Dostupné online: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3712c.html>.

²² Deklarácia o teritoriálnom azyle, 14. december 1967, Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, A/RES/2312(XXII). Dostupné online: <http://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html>.

nej konferencie, ktorej cieľom bolo prerokovať uzavretie medzinárodného dohovoru o územnom azyle. Konferencia avšak zlyhala pri prijímaní textu, nakoľko podporu z desiatich navrhovaných článkov získali iba tri.

Návrh dohovoru o územnom azyle vo svojom úvodnom článku ustanovuje: „*Azyl nemá byť odopretý zmluvným štátom výlučne z dôvodu, že môže byť o ň požiadané v inom štáte.*“²³ Štáty týmto ustanovením reagovali na problém tzv. „*refugees in orbit*“, kedy neexistoval štát, ktorý by bol zodpovedný za posúdenie žiadosti o azyl. V prípade, ak sa zdá, že osoba žiadajúca o azyl v zmluvnom štáte má úzke väzby s iným štátom, môže zmluvný štát, pokiaľ to považuje za spravodlivé a rozumné, požadovať od žiadateľa, aby žiadosť podal najskôr v tomto inom štáte. Návrh dohovoru je budovaný na princípe *non-refoulement*, ktorý tak, ako je tomu v prípade Deklarácie, ustanovuje výnimky z jeho uplatňovania.

Jedným z dôvodov neúspechu Konferencie boli rozdielne pohľady medzi socialistickými a rozvojovými štátmi (na jednej strane), ktoré trvali na prevahe zvrchovaného práva štátu poskytnúť azyl a niektorými „*západnými*“ štátmi (na druhej strane), ktoré podporovali individuálne právo na azyl. Nedostatkom návrhu bolo okrem iného to, že sa mal uplatňovať ako na individuálne príchody žiadateľov o azyl, tak aj na masívny prílev, ktorý však vyžaduje odlišnú reakciu. Naviac, schválené články v skutočnosti mali oveľa reštriktívnejšie znenie ako vnútroštátna právna úprava viacerých štátov.

Neúspech Ženevskej konferencie môže byť považovaný za prvý manifest tzv. „*ochranárskej krízy*“, ktorá pokračuje do dnešných dní. Od konania Konferencie v roku 1977, záujem o územný azyl začal medzi štátmi postupe upadať a väčšina „*západných*“ štátov nesúhlasila s opätovným zvolaním konferencie na túto tému.

²³ *Report of the United Nations Conference on Territorial Asylum*, UN doc. A/CONF.78/12, 21. apríl 1977, str. 1. Dostupné online: <http://global.oup.com/booksites/content/9780199207633/resources/annexe5>.

Éra štedrých azylových pravidiel skončila a medzinárodná pozornosť sa postupne sústredila na obmedzovanie prístupu k azylovému systému.²⁴

3. Dohovor určujúci štát zodpovedný za preskúmanie žiadostí o azyl podaných v jednom z členských štátov Európskeho spoločenstva – Dublin I

Členské štáty Európskeho spoločenstva počas 80. rokov 20. storočia zaznamenali výrazný nárast počtu migrantov a utečencov, čo bolo vnímané zo strany politikov ako hrozba pre bezpečnosť a stabilitu štátov.²⁵ Vlády členských štátov na túto situáciu reagovali prijatím reštriktívnych legislatívnych a administratívnych opatrení. Ukázalo sa však, že individuálne opatrenia členských štátov boli nielen nedostatočné, ale aj neefektívne. V dôsledku toho členské štáty ES prijali 15. júna 1990 Dohovor určujúci štát zodpovedný za preskúmanie žiadostí o azyl podaných v jednom z členských štátov Európskeho spoločenstva,²⁶ známy ako tzv. Dublinský dohovor alebo „*Dublin I*“. Do platnosti avšak vstúpil až v roku 1997, kedy posledný členský štát ES, ironicky ním bolo Írsko²⁷, pristúpilo k Dohovoru. Hlavnými cieľmi bolo stanoviť spoločný právny rámec určujúci, ktorý členský štát je zodpovedný za posúdenie žiadosti o azyl a zabezpečiť, aby iba jeden členský štát posudzoval žiadosť o azyl.

Dublinský dohovor bol navrhnutý tak, aby zabránil prietahom v posudzovaní žiadostí o azyl a reagoval na vznik fenoménu tzv. „*refugees in orbit*“ a „*asylum shopping*“ (kedy prebieha azylové konanie vo viacerých krajinách súbežne alebo

²⁴ HURWITZ A.: *The Collective Responsibility of States to Protect Refugees*, Oxford University Press, 2009, str.22.

²⁵ MARINHO, C., HEINONEN, M.: Dublin after Schengen: Allocating Responsibility for Examining Asylum Applications. In: *Practice, EIPASCOPE*, 1998, str.2. Dostupné online: http://aei.pitt.edu/800/1/scop98_3_1.pdf.

²⁶ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 694/2004 Z. z.

²⁷ Írsko ako jediný štát nepristúpilo 15. júna 1990 k Dublinskému dohovoru, urobil tak až v roku 1997.

nasledovne). Na druhej strane, jeho cieľom nebolo harmonizovať hmotné a procesné normy týkajúce sa azylu, ktoré patria do vnútroštátneho práva členských štátov.

Dohovor sa vzťahoval na skupinu osôb, ktoré označujeme pojmom „žiadateľ o azyl“. Medzinárodné právo neupravuje legálnu definíciu tohto pojmu. Je na jednotlivých štátoch ako ich vo vnútroštátnych právnych predpisoch definujú. Vo všeobecnosti možno povedať, že žiadateľom o azyl je osoba, ktorá prekročila hranice pri hľadaní ochrany, ale ktorá nemusí spĺňať podmienky stanovené Dohovorom o právnom postavení utečencov. Ide o osobu, ktorá požaduje medzinárodnú ochranu od cudzieho štátu, na ktorom území sa nachádza, ale o jej právnom postavení utečenca ešte nebolo rozhodnuté. Na druhej strane utečenec je osoba, ktorej už bola poskytnutá medzinárodná ochrana. Žiadateľ o azyl sa môže stať utečencom, ak miestne imigračné orgány uznajú, že osoba spĺňa podmienky stanovené pre utečencov podľa medzinárodných dokumentov.

Členské štáty sa podľa dohovoru zaväzujú preskúmať žiadosť o azyl každého cudzinca, ktorý požiadal na hranici alebo na ich území o azyl do ktoréhokoľvek z nich. Takúto žiadosť preskúma jeden členský štát, ktorý na to bude určený podľa kritérií stanovených v článkoch 4 až 8 v takom poradí, ako sa vyskytnú. Prvé kritérium je založené na princípe zlúčenia rodiny. Zodpovedným bude ten štát, v ktorom má žiadateľ o azyl rodinného príslušníka, ktorému bolo v členskom štáte priznané postavenie utečenca podľa Dohovoru a Protokolu o právnom postavení utečencov a ktorý tam má právoplatný pobyt, za predpokladu, že si to dotyčná osoba praje. Dotyčný rodinný príslušník môže byť iba manžel/ka žiadateľa o azyl alebo jeho slobodné neplnoleté dieťa vo veku do osemnástich rokov, alebo jeho otec, alebo matka, ak sám žiadateľ je slobodné neplnoleté dieťa vo veku do osemnástich rokov. Spomínané kritérium bolo kritizované zo strany UNHCR pre úzke vymedzenie pojmu rodinný príslušník.

Zvyšné kritéria sú založené na princípe, podľa ktorého zodpovednosť za posúdenie žiadosti nesie členský štát, ktorý zohral najväčšiu úlohu pri jeho pobyte v ES (EÚ) alebo pri vstupe žiadateľa do ES (EÚ). Podľa druhého kritéria je zodpovedným členský štát, ktorý vydal platné povolenie na pobyt a podľa tretieho kritéria

štát, ktorý vydal platné víza. Dohovor obsahuje niekoľko výnimiek a modifikácií, ktoré sa môžu vyskytnúť v praxi, napr. ak je žiadateľ o azyl držiteľom viacerých platných povolení na pobyt alebo viacerých víz.

Štvrté kritérium určuje zodpovedný členský štát, ak žiadateľ o azyl nezákonne prekročil hranice do členského štátu pozemnou, morskou alebo vzdušnou cestou z nečlenského štátu Európskych spoločenstiev. Podľa piateho kritéria, zodpovednosť za preskúmanie žiadosti o azyl bude povinnosťou toho členského štátu, ktorý je zodpovedný za kontrolu vstupu cudzinca na územie členských štátov. Ak nastane situácia, kedy nemožno určiť žiaden štát zodpovedný za preskúmanie žiadosti o azyl na základe iných kritérií vymenovaných v Dohovore, za preskúmanie žiadosti bude zodpovedný ten štát, ktorému bola podaná ako prvému (šieste kritérium).

Od vyššie spomínaných kritérií je možné sa odchyliť na základe 2 diskrečných ustanovení, ktoré v sebe zahŕňajú tzv. humanitárnu klauzulu a zvrchovanú klauzulu.²⁸ Každý členský štát musí mať právo preskúmať žiadosť o azyl, ktorú mu predložil cudzinec, dokonca aj vtedy, keď nie je zodpovedný za takéto preskúmanie, podľa kritérií definovaných v tomto dohovore za predpokladu, že žiadateľ s tým súhlasí (zvrchovaná klauzula). Ktorýkoľvek členský štát, aj keď nie je zodpovedný podľa kritérií ustanovených v dohovore, môže z humanitárnych dôvodov založených predovšetkým na rodinných alebo kultúrnych základoch preskúmať žiadosť o azyl na žiadosť iného členského štátu za predpokladu, že si to žiadateľ praje (humanitárna klauzula). Obe ustanovenia avšak nepriznávajú žiadateľovi o azyl právo rozhodnúť, v ktorom členskom štáte bude žiadosť posúdená.

Členský štát zodpovedný za preskúmanie žiadosti o azyl spracuje žiadosť podľa vnútroštátnych právnych predpisov a medzinárodných záväzkov. Dublinský dohovor v rámci článku 10 uvádza povinnosti zodpovedného členského štátu. Po prvé, má povinnosť prevziať zodpovednosť za žiadateľa, ktorý podal žiadosť o azyl

²⁸ DESIMPELAERE K.: *The Dublin Regulation: Past, Present, Future*, Ghent University, 2015, str.16. Dostupné online: http://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/213/386/RUG01-002213386_2015_0001_AC.pdf.

v inom členskom štáte. Po druhé, ukončiť preskúmanie žiadosti o azyl. K ďalším povinnostiam patrí opätovné prijatie žiadateľa, ktorého žiadosť je v procese preskúmania a ktorý sa nelegálne nachádza v inom členskom štáte a vrátiť žiadateľa, ktorý stiahol žiadosť v procese preskúmania a podal žiadosť v inom členskom štáte. V neposlednom rade štát zaväzuje povinnosť prijať cudzinca, ktorého žiadosť bola zamietnutá a ktorý sa nelegálne nachádza v inom členskom štáte.

Dublinský dohovor predstavuje prvý záväzný nástroj EÚ v oblasti azylu. Okrem pozitívneho prínosu v prípade určenia jediného štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl, dohovor poukázal aj na niektoré negatíva. Jeden z nedostatkov Dublinského dohovoru spočíva v skutočnosti, že predpokladá iba žiadateľov o azyl, ktorí žiadajú o ochranu podľa Dohovoru o právnom postavení utečencov. Nezahrňa avšak prípady doplnkovej ochrany alebo udelenia azylu z humanitárnych dôvodov.²⁹ Prax však ukázala, že systém nefunguje tak, ako sa dúfalo. Jedným z problémov, za ktorý je Dublinský dohovor často kritizovaný je jeho pomalosť. Lehoty, ktoré boli pre jednotlivé zmluvné krajiny stanovené na učinenie opatrení a krokov podľa dohovoru sa nerešpektujú a sú neraz niekoľkonásobne prekračované.

Veľmi závažnou otázkou sa stala otázka tzv. reťazového *refoulement*-u. Svoj pôvod mala v čl. 3 ods. 5 Dublinu I, ktorý ponechal zmluvným štátom možnosť žiadateľa poslať do tretej krajiny. Problematickým sa toto ustanovenie zmluvy stalo v prípade, ak dožiadaný štát prijal žiadosť o transfer a žiadateľa chcel poslať v rámci koncepcie bezpečnej tretej krajiny do takého štátu, ktorý dožadujúca strana za bezpečný nepovažuje.³⁰ V neposlednom rade išlo aj o skutočnosť, že Dublinským dohovorom sa malo zaručiť rovnomerné rozmiestnenie žiadateľov o azyl, a malo ísť o inštrument spočívajúci v delení bremena medzi zmluvnými

²⁹ MARINHO C., HEINONEN M.: Dublin after Schengen: Allocating Responsibility for Examining Asylum Applications in Practice, EIPASCOPE, 1998, str.9. Dostupné online: http://aei.pitt.edu/800/1/scop98_3_1.pdf.

³⁰ *Case of T.I. v United Kingdom, European Court of Human Rights, Decision as to the admissibility of the claim* no. 43844/98, 7 March 2000.

stranami, pričom opak sa stal pravdou pre krajiny s vonkajšími hranicami Schengenského priestoru.³¹

Dublinský dohovor bol v roku 2003 nahradený nariadením Rady (ES) č.343/2003. Nariadenie prešlo po 10 rokoch revíziou a v súčasnosti je v platnosti nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č. 604/2013.³² Utečenecká kríza, ktorá zasiahla Európu v posledných rokoch opätovne poukázala na niektoré nedostatky nariadenia. V máji 2016, ako súčasť navrhovanej reformy CEAS, Komisia predložila návrh, ktorý má urobiť dublinský systém transparentnejším, efektívnejším a má zároveň poskytovať mechanizmus pre riešenie situácie neprimeraného tlaku na azylové systémy členských štátov. Tzv. Dublin IV je v súčasnosti predmetom rokovaní zástupcov členských štátov EÚ a jeho prijatie sa predpokladá v najbližšej dobe.

Záver

Rok 2017 je v oblasti medzinárodného utečeneckého práva a azylového práva EÚ významný z dôvodu oslavy výročia prijatia alebo platnosti viacerých dôležitých dokumentov. Už polstoročie je základným pilierom medzinárodného utečeneckého práva Protokol o právnom postavení utečencov, vďaka ktorému došlo k rozšíreniu časovej a geografickej pôsobnosti Dohovoru o právnom postavení utečencov. V dôsledku jeho prijatia možno súčasným, ale aj budúcim utečencom poskytnúť pomoc, na ktorú by za iných okolností nemali nárok. Navyše Protokol potvrdzuje spoluprácu štátnych orgánov s UNHCR, ktorá je esenciálna pri riešení právneho postavenia utečencov. Polstoročie má za sebou aj Deklarácia o územnom azyle, ktorej zásady sú ešte stále do značnej miery súčasťou vnútroštátnej

³¹ *Commission Staff Working Paper: Revisiting the Dublin Convention: Developing Community legislation for determining which Member State is responsible for considering an application for asylum submitted in one of the Member States*, SEC (2000) 522. 15. apríl 2016. Dostupné online: <http://www.statewatch.org/semDOC/assets/files/commission/SEC-2000-522.pdf>.

³² Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č.604/2013 z 26. júna 2013, ktorým sa stanovujú kritéria a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o medzinárodnú ochranu podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov, uverejnené 29. júna 2013, L 180/31.

právnej úpravy, hoci s niekoľkými vylepšeniami s ohľadom na prax štátov a medzinárodných organizácii na univerzálnej alebo regionálnej úrovni. Deklarácia poslúžila ako „odrazový mostík“ pre Konferenciu OSN pre územný azyl, ktorá sa konala v roku 1977. Svoj cieľ, prijať medzinárodne záväzný dohovor v oblasti územného azylu, avšak nenaplnila. Navyše od tohto obdobia zaznamenávame obmedzovanie prístupu k azylovému systému zo strany štátov. V neposlednom rade si v roku 2017 pripomíname výročie platnosti Dublinského dohovoru, ktorý zaviedol kritéria na určenie štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o azyl, a to nielen v prípade členských štátov ES (EÚ). Hoci prax odhalila viaceré nedostatky Dublinského systému, predstavuje jeden z hlavných pilierov CEAS.

Ochrana jednotlivcov pred zločinmi podľa medzinárodného práva s prihliadnutím na Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu

Oliver Göndör

Úvod

„Prosím, dovoľte mi výnimočne začať s osobným vyhlásením – toto osobné vyhlásenie robievam pomerne často vtedy, keď rozprávam o ľudských právach: „Mier, absencia vojny a násilia je najlepším ochrancom, najlepšou zárukou proti porušovaniu ľudských práv. Vojna, ozbrojené konflikty a politicky motivované násilie sú smrteľnými hrozbami ľudských práv. V dôsledku toho sa nesmie šetriť na úsilí zabezpečiť mier a vyhnúť sa vojne a násiliu.“

Hans Peter Kaul¹

Tento príspevok si nedáva za cieľ obsiahnuť celú problematiku zločinov podľa medzinárodného práva a spôsob ochrany jednotlivca pred nimi. Ale v kontexte multilaterálnych dohovorov načrtnúť spôsob ochrany práv jednotlivca ako subjektu medzinárodného práva v kontexte zločinov mučenia a foriem krutého či neľudského zaobchádzania alebo trestania. Popísať spôsob kreovania orgánov,

¹ *„Please permit me, by way of exception, to begin with a personal statement – a personal statement that I have made already quite often when speaking about Human Rights: Peace, absence of war and violence is the best protection, the best guarantee against human rights violations. War making, armed conflicts and political violence are the deadliest threat to human rights. Consequently, no effort must be spared to secure peace and to avoid war and violence.“* Druhý odsek záverečného stanoviska Dr. jur. h. c. Hansa-Petra Kaula, sudcu a druhého viceprezidenta Medzinárodného trestného súdu, povedané 21.01.2011 na Medzinárodnej konferencii: *„The Protection of Human Rights through the International Criminal Court as a Contribution to Constitutionalization and Nation – Building“* (názov konferencie). Dostupné online: https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/2C496E38-8E14-4ECD-9CC9-5E0D2A0B3FA2/282947/FINAL_Speech_PanelI_HumanRightsandtheInternational.pdfhttp://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

ktoré si dali do vienka zabráňovať takýmto porušeniam na jednotlivých úrovniach. A taktiež vysloviť názor na niektoré zo skutočností.

1. Historický exkurz

Na začiatok je dôležité podotknúť a upriamiť pozornosť na vývoj spoločnosti spočívajúci v odklone, dokonca až zavrnutí násilia nielen voči jednotlivcom právne normy dodržiavajúcim, ale aj jednotlivcom právne normy porušujúcim. Práve ochrana ľudských práv aj subjektov nedodržiavajúcich právne normy, garantovaná a zastrešená normami medzinárodného práva je podľa nášho názoru základným kameňom humánneho vynucovania práva a znakom vyspelosti právneho systému.

Z histórie vieme, že používanie nehumánneho zaobchádzania nebolo ničím výnimočným v dávnych dobách. Preto sa môže zdať prekvapujúce, že niektoré hmotnoprávne, ale aj procesnoprávne predpisy prijaté počas a po období osvietenstva (16. – 18. storočie) priamo ukladali použitie takýchto metód. Z takých, ktoré platili na našom území, sú to predovšetkým *Constitutio criminalis Theresiana* z roku 1769², alebo aj značne neskorší predpis *Prügelpatent* č. 96/1854.³ Postupným vývojom a humanizáciou inštitútov trestného práva, penológie a penitenciaristiky vymizli telesné tresty, ako aj metódy trestania a väznenia zasahujúce do telesnej integrity obvineného, obžalovaného či odsúdeného.

Nikdy však samotné mučenie nebolo uložené ako trest. Mučenie bolo procesným inštitútom, ktorý mal obžalovaného prinútiť vypovedať. Rozoznávali sme jeho dve jednotlivé formy a to hrozba tortúrou (subjekt bol oboznámený s postupmi aké na ňom budú realizované, ako aj s nástrojmi, za pomoci, akých sa tortúra

² Aj napriek tomu, že tento právny predpis bol ovplyvnený osvietenkými myšlienkami ustanovoval aj použite hrozby tortúrou a tortúru samotnú, avšak špecifikoval a „humanizoval“ podmienky jej použitia.

³ Výpraskový patent – nazývaný tak podľa vlastného ustanovenia §11, pričom tento dovoľoval bitie metlou, alebo palicou a to namiesto trestu väzenia alebo ako prostriedok zostrujúci väzenie

vykoná), ak subjekt nevypovedal prišlo sa k samotnej tortúre. Niektoré osoby, bolo od počiatku zakázané mučiť.⁴

Nemusíme nazeráť ani do príliš ďalekej minulosti a zistíme, že (rozmedzie rokov 1948-1960) štátne orgány používali ďaleko modifikovanejšie spôsoby, ktorými porušovali ľudské práva. „Laici sa mýlia, keď si predstavujú, že vyšetrovatelia v päťdesiatych rokoch používali pri vyšetrovaní tzv. kontrarevolučných deliktov výlučne primitívnu metódu fyzického donútenia ...“⁵

Spolu s vedeckým prístupom k ochrane ľudských práv, pomocou ktorého sa vyvíjala ich ochrana a zabezpečovanie, sa vedecky pristupovalo aj k ich porušovaniu: „Kým fyzický nátlak má zriedkakedy plnú procesnú hodnotu – lebo obvinený len čo sa dostane z moci vyšetrovateľa svoje priznanie zvyčajne odvolá, psychické donútenie má už istú procesnú hodnotu lebo vypočúvaný sa dostane do takeého duševného stavu, ktorý môže trvať aj vtedy, ak už nie je v moci vypočúvacieho orgánu a vynútené priznanie opakuje aj pred súdom.“⁶ Z toho dôvodu vyvstala potreba vzniku orgánov monitorujúcich priebeh a spôsob väznenia, resp. výkonu trestov uložených vnútroštátnym súdnictvom. Keďže vnútroštátny orgán monitorujúci takýto stav, by v istých prípadoch nemusel byť motivovaný odhaľovať pochybenia iných vnútroštátnych orgánov, resp. výkonná moc v štáte by nemusela mať záujem, aby takýto orgán pôsobil a na pochybenia poukazoval – táto úvaha sa týka kooptovania moci v štáte. Preto bolo nutné vytvoriť takýto orgán na medzinárodnej úrovni. V súčasnosti sú takýmito orgánmi najmä Výbor proti mučeniu - zriadený popri OSN, alebo Európsky výbor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho trestania atď.

⁴ Okrem toho že počas Rímskej republiky ani cisárstva nebolo možné použiť tortúru na patricia, nebolo ju možné použiť ani na otroka vlastníka, aby vypovedal proti vlastníkovi—pozri: TACITUS: *Anály: Proces proti Luciovi Drusovi za crimen majestatis*.

⁵ RAŠLA, J.: *Inkvizícia nezomiera: O funkcii tortúry*, Bratislava : Obzor, 1991. str. 200.

⁶ Tamtiež, str. 200.

2. Zločiny podľa medzinárodného práva v kontexte dohovorov

V medzinárodnom práve verejnom, na rozdiel od vnútroštátneho práva absentuje zákonodarný orgán so širokou pôsobnosťou, ktorý by autoritatívne z pozície suveréna vymedzil čo zločinom je a čo zločinom nie je. Môžeme teda prehlásiť, že obdobne ako v iných odvetviach medzinárodného práva aj v medzinárodnom trestnom práve (*do ktorého spadá problematika zločinov*) je nutná kooperácia a konsenzus originárnych subjektov medzinárodného práva pri vymedzovaní skutkových podstát zločinov podľa medzinárodného práva (ďalej aj „*zločiny*“ v príslušných tvaroch).

Medzi prvé zločiny podľa medzinárodného práva, možno radiť zločin pirátstva⁷. Tento okrem prímu medzi zločinmi, zakladal aj zodpovednosť za takýto čin jednotlivcom, ako subjektom medzinárodného práva. Z prameňov poznania práva vyplýva, že zločiny podľa medzinárodného práva možno deliť z niekoľkých hľadísk. Za najprehľadnejšie považujeme delenie podľa objektu, ktorý sa trestaním konania porušujúcim normu chráni. Ergo delenie na zločiny proti mieru a bezpečnosti (k spáchaniu dochádza predovšetkým neoprávneným použitím sily), humanitárne zločiny – vojnové zločiny (k ich porušeniu dochádza konaním proti normám humanitárneho práva) zločiny proti základným ľudským právam páchané najmä v masovom metrike (sú to predovšetkým zločiny apartheidu, mučenia) a zločin genocídiá⁸. Podstata delení je marginálna oproti reálnemu výskumu. V literatúre sú obsiahnuté komplexnejšie delenia, ktoré sú zaužívanejšie a popisne obsiahlejšie. Nami uvádzané delenie môže slúžiť ako náčrt triedenia zločinov práve pre účely tohto príspevku.

⁷ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 87.

⁸ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. vydanie, doplnené a prepracované vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2011, V citovanej publikácii sa takéto delenie explicitne neuvádza, avšak prostredníctvom normou chránených záujmov sa ktoré sú v publikácii obsiahnuté je možné implicitným vyvodením dospieť k uvádzanému záveru (pozn. autora).

Zločin mučenia a potreba jeho vymedzenia nastala predovšetkým po udalostiach druhej svetovej vojny. Paradoxne však Štatút Medzinárodného vojenského tribunálu, ktorým bol zriadený tzv. Norimberský tribunál, nedefinoval mučenie ako samostatný zločin podľa medzinárodného práva, a ani priniesol jeho legálnu definíciu. Napriek tomu možno z jeho článku 6 pís. b) implicitne vyvodit' skutočnosť, že pod *ill-treatment*⁹ (*zlé zaobchádzanie*) možno subsumovať aj zločin mučenia. Legálnu definíciu mučenia prináša Rímsky štatút medzinárodného trestného súdu. Ten však vo svojom článku 7 definuje skupinu zločinov proti ľudskosti (možno povedať, že pokračuje v trende nastolenom Štatútom Medzinárodného vojenského tribunálu). Pod zločiny proti ľudskosti (čl. 7 ods. 1 pís. a - k) zaraďuje aj mučenie, ktorého legálna definícia (čl. 7 ods. 2 pís. f) stanovuje, že: „*mučenie znamená úmyselné spôsobenie veľkej telesnej alebo duševnej bolesti alebo utrpenia väznenej osobe alebo osobe, nad ktorou mal kontrolu obžalovaný. Pod mučenie nespadá bolesť alebo utrpenie vyplývajúce iba z podstaty zákonných sankcií alebo ako ich sprievodný jav.*“

Nesprávnym výkladom poslednej vety tejto definície môžeme dôjsť k mylnému záveru. Ak vnútroštátne právne predpisy zavedú také metódy sankcionovania, z ktorých bude vyplývať bolesť alebo utrpenie, uplatnením gramatického výkladu tejto definície by sme mali prísť k záveru, že k mučeniu podľa tejto definície nedošlo.¹⁰ I keď v medzinárodnom spoločenstve nepanuje zhoda najmä čo sa týka posudzovania legality trestov, z ktorých plynie utrpenie, alebo bolesť. Preto je nevyhnutné vykladať normu obsahujúcu takúto definíciu podľa nášho názoru teleologicky, upriamením sa na *ratio* práv vyplývajúcich z osobnosti človeka.

Domnievame sa, že táto definícia predovšetkým jej teleologická časť spočívajúca v ochrane jednotlivca pred mučením, je uplatňovaná aj v judikatúre súdnych orgánov príslušných prejednávať spory vyplývajúce z porušenia ľudských práv. Teda je vnímaná ako pomôcka pri klasifikácii stupňa zásahu do práv jednotlivca, ako subjektu medzinárodného práva.

⁹ Článok 6 pís. b), Štatút Medzinárodného vojenského súdneho dvora zo 8. augusta 1945, publikovaný v zbierke zákonov pod číslom 164/1947 Zb.

¹⁰ Pre porovnanie pozri KITTICHAISAREE, K.: International Criminal Law, s. 111

3. Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu

Preambula Európskeho dohovoru na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu (ďalej aj „*Európsky dohovor*“ – v príslušných tvaroch) vypovedá o presvedčení signatárov: „...že ochrana osôb zbavených slobody pred mučením a neľudským či ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestaním by sa mohla posilniť...“¹¹. Z preambuly Európskeho dohovoru ako nezáväznej časti normatívneho textu nemožno zistiť konkrétne oprávnenia ani povinnosti, avšak môže slúžiť ako prameň poznania materiálnych vplyvov pôsobiacich pri zostavovaní Európskeho dohovoru. Takýmito vplyvmi boli bezpochyby významné výsledky systém dohľadu ustanoveného na základe Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo 4. novembra 1950¹² (ďalej aj „*EDLP*“ v príslušných tvaroch). Okrem toho môžeme badať, že samotný Európsky dohovor nebol prijatý z dôvodu rozšírenia práv ustanovených EDLP. Hlavným dôvodom bolo nepochybne vytvorenie orgánu spôsobilého po stránke funkčnej a personálnej zabezpečiť, respektíve dohliadať na dodržiavanie práv ustanovených EDLP, predovšetkým však práv podľa článku 3 EDLP¹³.

Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu bol prijatý 26. novembra 1987 v Štrasburgu na pôde Rady Európy a od počiatku tvoril súčasť Európskeho regionálneho systému ochrany ľudských práv a základných slobôd. Národná rada Slovenskej republiky

¹¹ Preambula, Európsky Dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania zo 26. novembra 1987, publikovaný v zbierke zákonov pod číslom 26/1995 Zb.

¹² Dohovor Rady Európy a Dôvodová správa, CPT/Inf/C (2002) zo 26. novembra 1987. Dostupné online: https://gymhc.edupage.org/files/Europsky_dohovor_proti_mučeniu___Dovodova_sprava.pdf.

¹³ Preambula, Európsky Dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania zo 26. novembra 1987, publikovaný v zbierke zákonov pod číslom 26/1995 Zb.

prostredníctvom uznesenia z 24. marca 1994 č. 437 prejavila svoju vôľu a vyslovila súhlas s dohovorom. Prezidentom¹⁴ Slovenskej republiky bol Európsky dohovor ratifikovaný 27. apríla 1994. V tom čase¹⁵ sa uplatňovala dualistická koncepcia vzťahu medzinárodného práva a vnútroštátneho práva. Zákonodarca pri publikovaní Európskeho dohovoru zvolil transformáciu (spočívajúcu v publikácii Európskeho dohovoru vo forme vnútroštátneho prameňa práva) ako spôsob recepcie medzinárodného dokumentu. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí¹⁶ bolo publikované v Zbierke zákonov a nadobudlo účinnosť 31.01.1995.

*Zriadi sa Európsky výbor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu*¹⁷ (*d'alej aj CPT, alebo aj výbor*) - ako už bolo spomenuté potreba pozerania sa na prsty štátnym orgánom si vynútila konštituovanie takéhoto výboru na medzinárodnej úrovni. Výbor je však mimosúdny prostriedkom riešenia narušených práv. Nie je cieľom CPT preberať kompetencie vnútroštátnych ani medzinárodných súdnych orgánov. Nie je príslušným ani oprávneným rozhodovať spory. Členovia CPT volení výborom ministrov Rady Európy¹⁸ musia spĺňať náročné kvalifikačné kritéria a okrem iného musia disponovať vysokými morálnymi kvalitami. CPT má na základe čl. 2 Európskeho dohovoru nárok vstupovať do zariadení slúžiacich na umiestňovanie subjektov zbavených rozhodnutím štátneho orgánu slobody. V týchto miestach vykonávajú návštevy osôb tam umiestených (*vždy najmenej 2 členovia výboru, pričom sú tieto návštevy neprístupné pre príslušníkov štátnych orgánov*), pričom osobnými pohovormi skúmajú dodržiavanie právnych noriem príslušného štátu, ako aj ľudských práv a slobôd. Členovia výboru sú oprávnení stykať sa s každým, kto by im mohol poskytnúť relevantné informácie. To zahŕňa ja rodinných príslušníkov

¹⁴ V tomto období funkciu prezidenta zastával Michal Kováč.

¹⁵ Až do novelizácie ústavy v roku 2001, ústavným zákonom č. 90/2001 Z.z.

¹⁶ V súčasnosti Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR.

¹⁷ Hlava I, Článok 1, Európsky Dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania zo 26. novembra 1987, publikovaný v zbierke zákonov pod číslom 26/1995 Zb.

¹⁸ Hlava II, Článok 5, Európsky Dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania zo 26. novembra 1987, publikovaný v zbierke zákonov pod číslom 26/1995 Zb.

osôb umiestnených v nápravných zariadeniach, zariadeniach na výkon trestu a pod. Avšak CPT je na základe článku 8 Európskeho dohovoru povinný oznámiť vláde príslušnej krajiny úmysel vykonať návštevy. Sme presvedčení, že takéto „trúbenie do útoku“ nie je vždy na osoh. Dokladuje nám to aj prípad *Mohammed Alzery v. Sweden*¹⁹, kde bol pravidelné ohlasovanie návštev vopred neefektívne a dávalo priestor na krytie porušovania práv.

Významné oprávnenie pre výbor je obsiahnuté v článku 10 Európskeho dohovoru. Vyhотовovanie podrobných správ je nielen prostriedkom, odkiaľ sa dozvedáme o pochybeniach štátnych orgánov, ale aj prameňom možných zlepšení. CPT v týchto správach formuje odporúčania a určuje lehoty do ktorých sa má odporúčanie „*uviesť do života*“. CPT je oprávnená požadovať vysvetlenie od štátnych orgánov, ktoré sú podľa Európskeho dohovoru povinné poskytnúť súčinnosť. Častými v slovenských väzniciach bývajú aj verbálne útoky príslušníkov zboru väzenskej a justičnej stráže voči väzňom inej farby pleti. Preto CPT ako jedno z mnohých odporúčaní vyslovila: „... *vo svetle zistení, výbor odporúča príslušníkom Zboru väzenskej a justičnej stráže v zariadeniach Leopoldov, Košice-Šaca, Nitra a Nitra-Chrenová zdržať sa všetkých foriem zlého zaobchádzania vrátane verbálnych útokov, rasistických pripomienok (poznámok), ktoré nie sú akceptovateľné a budú trestané.*“²⁰

Je nutné povedať, že výbor nezistil „*pochybenia*“ najzávažnejšieho typu, ktoré by zakladali zodpovednosť podľa medzinárodného práva. Napriek tomu, príslušníci policajného zboru a zboru väzenskej a justičnej stráže sa dopúšťajú najmä rasistických poznámok a narážok – to nie je ojedinelý jav, takáto skutočnosť bola komisiou konštatovaná naprieč ústavmi na výkon trestu odňatia slobody. Taktiež,

¹⁹ Pozri *Case Alzery v. Sweden*, no. 10786/04, *European Court of Human Rights (Fourth Section)*, Decision of 26. 10. 2004, par. 11.5.

²⁰ *Report to the Government of the Slovak Republic on the visit to the Slovak Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), from 24 September to 3 October 2013*, 25. novembra 2014, str. 25. Dostupné online: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680697da8>.

komisia v záverečnej časti správy odporúčala: „...slovenským úradom, aby vyjasnili príslušníkom policajného zboru²¹, predovšetkým prostredníctvom priebežných školení, že nie viac sily než je potrebné by malo byť použité pri vykonávaní zadržania (dopadnutia) a že niet žiadneho ospravedlnenia pre neprimerané použitie sily na zadržanej osobe.“²² Ďalej považovala komisia za opodstatnené odporiť slovenským orgánom minimalizovať pobyt osôb pozbavených slobody v kompenzačných miestnostiach²³. Navyše CPT zistila, že väzenské záznamy sa nezodujú so skutočnosťami tvrdenými vedením ústavu (Leopoldov).²⁴ Pričom mali byť odsúdení či obžalovaní držaní v takýchto miestnostiach viac ako zákonom dovolených 24 hodín. Slovenská republika sa prostredníctvom odpovede vyjadrila: „*Väzenský systém v Slovenskej republike využíva umiestnenie agresívneho a nevládateľného odsúdeného do kompenzačnej miestnosti ako prostriedok ultima ratio. To znamená nielen to, že sa využíva až po odporúčaní lekára v prípadoch, keď už odsúdený svojím nevládateľným agresívnym správaním ohrozuje svoje zdravie alebo život, zdravie alebo život inej osoby...*“.

V prípade, ak sa osoba, ktorá bola zdržaná alebo predvedená príslušníkmi PZ SR, alebo umiestnená do zariadení domnieva, že bola na svojich právach a právom chránených záujmoch ukrátená-poškodená, je oprávnená využiť prostriedky nápravy. V závislosti od spôsobu a subjektu ktorý práva alebo právom chránené záujmy porušil sa môže osoba obrátiť na Inšpekčnú službu MV SR, verejného

²¹ CPT vo svojej správe na niektorých miestach nerozlišuje medzi príslušníkmi PZ SR a Zborom väzenskej a justičnej stráže – a teda nevieme spoľahlivo určiť, kto sa takýchto pochybení dopúšťa, ibaže obe orgány možno objektívne „*hodiť do jedného vreca*“.

²² *Report to the Government of the Slovak Republic on the visit to the Slovak Republic carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), from 24 September to 3 October 2013*, 25. novembra 2014, str. 52 – appendix I. Dostupné online: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680697da8>.

²³ Plne čalúnená miestnosť (steny, strop, podlaha), v ktorej sa nenachádza žiadne zariadenie okrem sociálneho (na úrovni podlahy).

²⁴ *Response from Slovak Republic to CPT*, str. 71 k bodu 102. Dostupné online: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680697da6>.

ochrancu práv, všeobecné súdy SR, prokuratúru, správne súdnictvo (vo veci ne-správneho postupu Inšpekčnej služby MVSR) a po vyčerpaní vnútroštátnych pro-sriedkov na medzinárodné orgány – Európsky súd pre ľudské práva.

Zástupcovia CPT vykonali na území Slovenskej republiky niekoľko desiatok úko-nov smerujúcich k zlepšeniu nielen väzenskej situácie. CTP pri úsilí zlepšiť stav väznenstva kooperovala najmä s ministerstvami, prokuratúrou, krajskými riaditeľ-stvami PZ SR verejným ochrancom práv, mimovládnyimi organizáciami. Popri negatívach konštatovala CPT aj niekoľko pozitív. Najmä v implementácii opat-rení a odporúčaní z predošlých návštev. Ďalej výbor spokojnosť nad inštituciona-lizáciou orgánu obdobného výboru (Verejný ochranca práv). CPT vykonáva náv-števy v pravidelných intervaloch, najbližšia by sa pravdepodobne mala uskutoč-niť medzi rokmi 2017-2018.

4. Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo poni-žujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu

Preambula odkazujúc na iné právne dokumenty medzinárodného charakteru – spolu s týmito dokumentami vytvára nadnárodný rámec ochrany jednotlivca proti zločinom podľa medzinárodného práva spočívajúcim práve v posilnení sys-tému, ktorý skúma a prešetruje podnety.

Dohovor proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu za-obchádzaniu alebo trestaniu (ďalej aj „*Dohovor*“ – v príslušných tvaroch) bol do-jednaný na pôde Organizácie spojených národov v New York-u 10. decembra 1984. Československá socialistická republika sa rozhodla pristúpiť k dohovoru 08. septembra 1986, pričom na jej území odvolávajúc sa na ustanovenie článku 27 ods. 2 nadobudol pre ČSSR platnosť 6. augusta 1988. Pozoruhodné je, že pred-metná norma vydaná vo forme vnútroštátneho prameňa práva (vyhlášky) nado-budla účinnosť ešte pred publikáciou v Zbierke zákonov (Vyhláška Ministerstva zahraničných vecí bola publikovaná ku dňu 18. augusta 1988). Pričom teória práva hovorí, že jednou z najdôležitejších podmienok platnosti je samotná publi-kácia. Bolo by zaujímavé sledovať, ako by sa vysporiadal s takouto skutočnosťou vysporiadal orgán príslušný podľa dohovoru rozhodovať, ak by sa subjekt, ktorý

poruší dohovor v čase medzi účinnosťou a platnosťou odvolával na nemožnosť oboznámenia sa s povinnosťami z neho vyplývajúcimi – preto možno jedným dy-
chom dodať: „*Grau, teuer Freund, ist alle Theorie und grün das Lebens goldner Baum*“²⁵

Slovenská republika ako právny nástupca ČSSR prostredníctvom recepčnej normy vyjadřila vôľu byť viazaná dohovorom ku dňu svojho vzniku.²⁶ Je nevy-
hnuté konštatovanie, že po predchodcovi zdedila aj neduhy, spočívajúce v účin-
nosti pred publikáciou. Taktiež doposiaľ Slovenská republika nepristúpila k opč-
nému protokolu k Dohovoru. Nevšedná je skutočnosť, že k pristúpeniu k opč-
nému protokolu k Dohovoru, bola Slovenská republika vyzvaná CPT: „*Vo svetle predchádzajúcich pripomienok CPT nabáda slovenské orgány, aby Slovensko pri-
stúpilo k opčnému protokolu Dohovoru, a aby bol vytvorený národný preven-
tívny mechanizmus.*“²⁷ – tento opčný protokol zakladá systém pravidelných náv-
štev nezávislými medzinárodnými orgánmi. Tento systém je analogickým sys-
tému vytvorenému na základe Európskeho dohovoru – CPT. Pričom odpoveď
slovenských orgánov bola: „*Vzhľadom na informácie a predmetné odporúčanie dané Slovenskej republike si dovoľujeme dať na vedomie, že z úrovne Minister-
stva vnútra Slovenskej potenciálna ratifikácia uvedeného protokolu ostáva nad'a-
lej predmetom posudzovania. Slovenská republika v súčasnosti nezamýšľa stať sa jeho zmluvnou stranou, pretože v súčasnosti disponuje dostatočným množstvom medzinárodných, regionálnych, ako aj národných kontrolných mechanizmov v oblasti mučenia a iného krutého, neludského a ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania.*“²⁸

²⁵ Šedá drahý priateľu je teória a zelený je zlatý strom života; Citát z Goethe-o diela Faust.

²⁶ Článok 152 Ústavy Slovenskej republiky 460/1992 Zb.

²⁷ Response from Slovak Republic to CPT, str. 7 k bodu č. 7. Dostupné online:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680697da6>.

²⁸ Response from Slovak Republic to CPT, str. 7 k bodu č. 7. Dostupné online:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680697da6>.

Hmotnoprávny charakter noriem je obsiahnutý najmä v prvej časti predpisu, zatiaľ čo zvyšné dve časti skôr ustanovujú spôsoby na presadenie oprávnení a povinností vyplývajúcich z prvej časti. Článok 1 Dohovoru legálne definuje mučenie, len na účely dohovoru: „...výraz „mučenie“ znamená akékoľvek konanie, ktorým je človekovi úmyselne pôsobená silná bolesť alebo telesné alebo duševné utrpenie s cieľom získať od neho alebo od tretej osoby informácie alebo priznanie, potrestať ho za konanie, ktorého sa dopustil on alebo tretia osoba alebo z ktorého sú podozriví alebo s cieľom zastrašiť alebo prinútiť jeho alebo tretiu osobu alebo z akéhokoľvek iného dôvodu založeného na diskriminácii akéhokoľvek druhu, keď takú bolesť alebo utrpenie pôsobí verejný činiteľ alebo iná osoba konajúca z úradného poverenia alebo z ich podnetu alebo s ich výslovným alebo tichým súhlasom. Toto vymedzenie nezahŕňa bolesť alebo utrpenie, ktoré vznikajú iba v dôsledku zákonných sankcií, sú od týchto sankcií neoddeliteľné alebo sú s nimi náhodou vyvolané.“²⁹

Takáto legálna definícia sa okrem rozsahu prakticky nelíši od legálnej definície mučenia obsiahnutej v čl. 7 ods. 2 pís. f) Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu. Keďže obsah práv, resp. povinností ostáva zachovaný, legálna definícia mučenia podľa Dohovoru ustanovuje *expressis verbis* to, čo by sa dalo vyvodiť výkladom. Pozoruhodným faktom je, že norma výslovne ustanovuje nemožnosť exkulpácie odvolaním sa na príkaz nadriadeného (čl. 2 ods. 3 Dohovoru). V ďalších ustanoveniach Dohovoru možno nájsť záväzky pre štáty vo forme zosúladenia svojej právnej úpravy s dohovorom.³⁰ Pričom máme zato, že zakotvenie práva, resp. povinnosti do právneho poriadku bez uznania – vytvorenia práva a presadenie práva, je neúplným a neúčelným postupom.

Článok 17 Dohovoru zriaďuje Výbor proti mučeniu (*ďalej aj „CAT“ alebo „UN-CAT“ – v príslušných tvaroch*), tento výbor je tvorený 10 expertmi, ktorí pôsobia ako súkromné osoby. Sú volení tajným hlasovaním štátmi, ktoré sú signatármi

²⁹ Článok 1, Vyhláška ministra zahraničných vecí o Dohovore proti mučeniu a inému krutému, neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu z 18. augusta 1988, publikovaný v zbierke zákonov pod číslom 143/1988 Zb.

³⁰ Článok 4, tamtiež.

dohovoru zo štátov, ktoré sú signatármi dohovoru na štvorročné obdobie. Títo experti musia spĺňať okrem vysokých profesných nárokov (uznávaná osobnosť v oblasti ľudských práv) aj vysokú morálnu kredibilitu. V súčasnosti nie je žiaden Slováč/Slovenka členom CAT.

CAT je oprávnený prijímať oznámenia od subjektov (jednotlivcov na štát, ktorý je zmluvnou stranou dohovoru alebo štátu na štát ktorý je zmluvnou stranou Dohovoru), ak spĺňajú náležitosti podľa článku 22 ods. 1 a ods. 5 pís. a) a b) (rovnako ak je sťažovateľom štát). Analogicky ako iné medzinárodné orgány (najmä súdne) si stanovuje najpodstatnejšiu podmienku vo forme *conditio sine qua non* – ktorou je vyčerpanie všetkých vnútroštátnych prostriedkov (ďalšou je zásada *ne bis in idem*). Pričom výbor upozorní štát, ktorý sa údajne dopustil porušenia dohovoru, aby sa vyjadril v lehote šesť mesiacov vyhlásením objasňujúcim vec, alebo informuje CAT o opatreniach, ktoré prijal.

Členovia CAT požívajú výhody, výsady a imunity v rozsahu priznanom im na základe statusu experta OSN. Obdobné výsady a imunity sú priznané členom CPT. Tieto výhody, výsady a imunity im poskytujú oporu pri vykonávaní povinností z titulu funkcie im vyplývajúcich.

Opčný protokol k Dohovoru vo svojom článku 2 zriaďuje *Podvýbor na pre prevenciu mučenia a iného krutého a neľudského zaobchádzania alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania Výboru proti mučeniu*³¹ (ďalej aj „podvýbor“ – v príslušných tvaroch). Taktiež je sa skladá z desiatich odborníkov, na ktorých sú vynakladané rovnaké nároky čo do kvality odbornosti to do morálnej integrity. Každý štát je povinný na národnej úrovni (na základe článku 3 opčného protokolu k Dohovoru) vytvoriť orgán vykonávajúci návštevy v zariadeniach, kde sa nachádzajú osoby pozbavené slobody na základe rozhodnutia štátneho orgánu.

³¹ Pôvodný názov: *Subcommittee on Prevention of Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of the Committee against Torture*; Článok 2, *Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, prijatý on 18 december 2002. Dostupné online: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx>.

Národný prevenčný mechanizmus,³² každý zo signatárskych štátov si má vytvoriť na národnej úrovni decentralizovaný orgán spôsobilý preventívne pôsobiť proti mučeniu. Signatári majú takýmto orgánom zabezpečiť finančnú, funkčnú nezávislosť. Slovenská republika aj napriek tomu, že nepristúpila k protokolu ustanovila³³ pôsobnosť prokuratúry vykonávať dozor. Pôsobnosť pre dozor prokurátora je vymedzená obdobne k čl. 11 Dohovoru: „...*bude systematicky skúmať pravidlá, inštrukcie, metódy a prax výsluchu, ako aj podmienky väzby a zaobchádzania s osobami podrobenými akejkoľvek forme zadržania, väzby alebo uväznenia na ktoromkoľvek území pod jeho jurisdikciou, aby sa zabránilo akýmkoľvek prípadom mučenia.*“ Napriek tomu považujeme za nutné spomenúť, že ak by úrad verejného ochrancu práv nebol na okraji záujmu, obsadzovaný osobami, ktoré sa ochrane ľudských práv venovali vo svojej dlhodobej profesionálnej praxi len marginálne, mohol by plniť funkciu orgánu podľa opčného protokolu. Posilnenie personálneho substrátu v úrade Verejného ochrancu práv, ak chceme aby pôsobil proaktívne je taktiež nevyhnutnosťou. Taktiež rozšírenie kompetencií Centra právnej pomoci o agendu spočívajúcu v proaktívnej ochrane ľudských práv, respektíve vytvorenie podmienok na prijímanie a sťažností od osôb umiestnených v zariadeniach z dôvodu pozbavenia slobody štátnym orgánom a následnú právnu pomoc pri ich zastupovaní.

CAT obdobne ako CPT vydáva odporúčania vo forme *General comment* (legislatívny preklad všeobecná poznámka). Tieto *General comment* 's sú adresované príslušným štátom, v ktorých vykonáva CAT pôsobnosť. Takéto „všeobecné poznámky“ majú nabádať štáty k vylepšeniu svojho právneho systému.

³² Časť 4, *Optional Protocol to the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, prijatý on 18 december 2002. Dostupné online: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCAT.aspx>.

³³ Pozri ustanovenie § 18 a nasl. Zákona č. 153/2001 Z.z. o prokuratúre.

Záver

Ochrana jednotlivca pred zločinmi podľa medzinárodného práva práve v kontexte dohovorov sa deje na troch úrovniach – a teda možno hovoriť o troch pilieroch ochrany. Prvým pilierom je ochrana pomocou účinnej vnútroštátnej úpravy. Druhým je regionálny systém spolupráce garantovaný spoločnou regionálnou organizáciou. Tretím pilierom je nadnárodný - nadregionálny systém ochrany jednotlivca pred zločinmi podľa medzinárodného práva. Tieto piliere - úrovne nie sú vo vzťahu priamej superordinácie a subordinácie. Možno povedať, že pracujú v rámci súvzťažnej kooperácie, a teda, že orgány druhej a tretej úrovne poskytujú oporu jednotlivcom pri vymožení práva.

Na národnej úrovni si štáty ešte pred vznikom hore spomenutých dohovorov konštituovali národné orgány spôsobilé prijímať sťažnosti či podnety od subjektov, ktorých práva boli porušené. Na území Slovenska to boli dlhodobo orgány všeobecného súdnictva a správne orgány (napr. Inšpekčná služba MV SR a iné). Teda možno povedať, že na v Slovenskej republike (aj jej právnych predchodcoch) chýbal takýto nezávislý orgán. V zahraničí, mimo územia postsocialistických štátov (ktoré mali podobnú úpravu), sa konštituoval orgán Verejného ochrancu práv (alebo obdobný). Úrady verejného ochrancu práv začali „hromadne“ vznikáť v 50-tych, 60-tych rokoch 20. storočia a to nielen naprieč Európou. Takýto politicky, funkčne, personálne nezávislý orgán dlhodobo napomáha k vylepšeniu situácie nie len vo vzťahu k právam a povinnostiam vplývajúcich z dohovorov ale aj k medzinárodným dokumentom predchádzajúcim dohovory.³⁴

Napriek tomu považujeme za potrebné spomenúť, že je nutné sa vyvarovať odsunutia úradu Verejného ochrancu práv (ďalej aj VOP v príslušných tvaroch) na okraj záujmu. Taktiež je potrebné, aby bol obsadzovaný osobami, ktoré sa ochrane ľudských práv nevenovali vo svojej dlhodobej profesionálnej praxi len

³⁴ Pozri ustanovenie článku 55 pís. c) Charty OSN, ustanovenie článku 5 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, ustanovenie článku 7 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, taktiež Deklaráciu o ochrane všetkých osôb pred mučením a iným krutým, neľudským alebo ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestaním.

marginálne. Uznávajúc a uvedomujúc si, že VOP v našom právnom poriadku dlhodobo neexistoval a preto nebola v právnom prostredí „objednávka“ resp. účelná možnosť pre smerovanie a profiláciu osobnej praxe práve týmto smerom. Posilnenie personálneho substrátu v úrade Verejného ochrancu práv, ak chceme aby pôsobil proaktívne je taktiež nevyhnutnosťou. Z nie dávnej histórie môžeme badať nie príliš veľký záujem o úrad Verejného ochrancu práv – Slovenská republika tento orgán zriadila ako posledná z krajín Vyšehradskej štvorky.³⁵

Taktiež rozšírenie kompetencií Centra právnej pomoci o agendu spočívajúcu v proaktívnej ochrane ľudských práv, respektíve vytvorenie podmienok na prijímanie sťažností od osôb umiestnených v zariadeniach z dôvodu pozbavenia slobody štátnym orgánom a následnú právnu pomoc pri ich zastupovaní. Keďže úrad VOP nie je spôsobilý poskytovať právnu pomoc vyplývajúcu z nároku pri porušení napríklad ustanovení § 11 Občianskeho zákonníka.³⁶ Je nespochybniteľné, že pri mučení, krutom neľudskom zaobchádzaní dochádza k porušeniu práva na ochranu osobnosti. Častokrát poškodení nie sú uzrozumení so všetkými možnosťami na vymożenie svojich práv.

Regionálny systém ochrany jednotlivca – pod tento pojem možno subsumovať inštitúty vyplývajúce z dohovorov Rady Európy ako mnohonárodnej organizácie pôsobiacej na európskom kontinente. Takýmito inštitútmi sú už vyššie spomenutá CPT – pôsobiacia práve v zmluvných štátoch Európskeho dohovoru. Napriec právnymi kultúrami rozlišujeme viacero takýchto systémov. *The Inter-American Regional System* – fundament tohto regionálneho systému sa odráža hlboko v histórii, v tzv. Monroovej doktríne.³⁷ Tento systém ochraňuje predovšetkým nadobudnuté práva subjektov na základe Americkej deklarácie práv a povinností

³⁵ Poľsko zriadilo úrad Verejného ochrancu práv v roku 1987, Maďarsko v roku 1993, Česká republika v roku 1999 a Slovenská republika v roku 2001.

³⁶ Pozri ustanovenia § 11 Zákona číslo 40/1964 Zb., Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov.

³⁷ V krátkosti hovorila o spôsobe vedenia zahraničnej politiky formou medzinárodnej izolácie – nie na komerčnej úrovni ale na úrovni právnej a politickej. Ergo štáty napriec Americkým svedtadielom si vytvorili spočiatku vlastný systém ochrany jednotlivcov pred zločinmi podľa medzinárodného práva v kontexte mučenia, krutého a neľudského zaobchádzania alebo trestania.

človeka prijatej v roku 1948. (ďalej aj „*Americká deklarácia*“ – v príslušných tvaroch) „*Každá ľudská bytosť má právo na život, slobodu a bezpečnosť jeho osoby*“³⁸ pri ochrane proti zločinnom mučeniu, krutého a neľudského zaobchádzania, sa uplatňuje sa v korelácii s článkom V. Americkej deklarácie. Ochrana jednotlivca pred zločinmi podľa medzinárodného práva v Americkom regionálnom systéme sa stala hlbšou a prepracovanejšou predovšetkým po roku 1987 kedy vstúpila do platnosti Medziamerická konvencia o predchádzaní a trestaní mučenia (*Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture*). Táto zakladá podobné inštitúty, aké sú badateľné v Európskom dohovore. Najmladším a v poradí ďalším regionálnym systémom je Africký regionálny systém. Možno povedať, že funguje analogicky ako Európsky regionálny systém alebo Americký regionálny systém. A teda pozostáva z komisie, respektíve výboru a súdu. Avšak, súdny orgán Afrického regionálneho systému sprevádzali hneď na prvom zasadnutí procedurálne problémy. Z toho dôvodu je jeho chod znefunkčnený. „*Je nutné poznamenať, že od samého počiatku neexistuje mechanizmus, ktorý by vynucoval rozhodnutia a odporúčania Komisie, ktoré sú štátmi široko ignorované*“.³⁹ Štáty Afrického regionálneho systému sa rozhodli analogicky ustanoviť konkrétne práva a povinnosti do regionálneho dohovoru, ktorým je Africká Charta ľudských a občianskych práv⁴⁰. Takýto regionálny systém absentuje v Ázii – pričom niektoré Ázijské krajiny⁴¹ a sú plnohodnotným členmi systému ochrany a prevencie na medzinárodnej úrovni.

Ďalšou úrovňou je medzinárodná úroveň, stojaca nad medzinárodnými regionálnymi systémami, nazývaná aj univerzálnym medzinárodným právom. Snaha o vytvorenie nadregionálnej úrovne ochrany práv jednotlivca pred zločinmi podľa

³⁸ Article I, *American declaration of the rights and duties of man*, prijatá na *Ninth International Conference of American States, Bogotá, Colombia, 1948*. Dostupné online: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

³⁹ Publikovala *Association for the Prevention of Torture (APT) and the Center for Justice and International Law (CEJIL)*. *Torture in international law: a guide to jurisprudence*. Geneva: APT, 2008.

⁴⁰ *African Charter on Human and Peoples' Rights*, SRO-Kundig, Geneva, prvé vydanie 2008.

⁴¹ Mongolsko, Turecko, Azerbajdžan, Kazachstan, Kirgizsko, Gruzínsko, Arménsko, Maldivy a iné.

Ochrana jednotlivcov pred zločinmi podľa medzinárodného práva s prihliadnutím na Európsky dohovor na zabránenie mučeniu a neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu

medzinárodného sa najväčšmi prejavila na pôde OSN. Iné takéto fórum ani neexistuje. To považujeme za užitočné najmä z dôvodu zabránenia vzniku systémov natruc, podľa politickej príslušnosti k jednému z medzinárodných táborov – porovnaj kontext vzniku Varšavskej zmluvy a Severoatlantickej aliancie.

Zriaďovanie špecializovaných súdnych orgánov na podklade rezolúcií Bezpečnostnej rady OSN, na príklade Špeciálneho tribunálu pre Libanon

Milan Šimkovič

Úvod

Udalosti druhej svetovej vojny a vojenské zločiny spáchané počas tohto obdobia, dali priestor pre vznik nových medzinárodných špecializovaných súdnych orgánov, ktoré boli založené za cieľom stíhať a následne potrestať osoby, zodpovedné za tie najzávažnejšie porušenia medzinárodného humanitárneho práva. Od druhej svetovej vojny a prvých súdnych procesov prešlo mnoho času no medzi nami stále ostali osoby a skupiny osôb, ktoré porušujú najzákladnejšie, ľudské práva a ktoré je potrebné postaviť za spáchané zločiny pred súd.

V súčasnosti existuje mnoho medzinárodných súdnych orgánov, ktorých cieľom je trestne postihnúť páchatel'ov závažných trestných činov medzinárodného rozsahu. Spomínané súdne orgány rozdeľujeme na tri základné skupiny. Prvú skupinu súdnych orgánov predstavujú tzv. *ad hoc* tribunály. Tribunály *ad hoc* existujú od počiatku moderného medzinárodného systému a boli vytvorené práve za účelom riešenia sporov medzi štátmi a inými medzinárodnými subjektmi. Medzi tie najvýznamnejšie patrí Medzinárodný trestný tribunál v Norimbergu, Medzinárodný vojenský tribunál pre ďaleký východ alebo Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu. Uvedené súdne orgány boli založené predovšetkým za účelom riešenia tých najzávažnejších zločinov medzinárodného rozsahu, ktoré sa podpísali na celých spoločenskách obyvateľstva. Pod druhú skupinu zaraďujeme Medzinárodný trestný súd (*International Criminal Court – ICC*), ktorý je prvý stály trestný tribunál príslušný na stíhanie genocídy, zločinov proti ľudskosti, vojnových zločinov a zločinov agresie. Poslednú skupinu, pre naše účely podstatnejšiu, tvoria tzv. hybridné tribunály, ktoré sú odrazom kombinácie *ad hoc* medzinárodných tribunálov a miestneho trestného súdництва.

1. Hybridné tribunály

V prípade hybridných tribunálov treba v prvom rade zdôrazniť, že ide o výrazne špecifický súdny orgán, ktorý si nemožno zameniť s iným medzinárodným, či vnútroštátnym subjektom reprezentujúcim súdnu moc. Špecifickosť tribunálov je podčiarknutá aj tým, že jednotlivé tribunály sa odlišujú aj navzájom, a teda do istej miery je každý z nich orgánom „*sui generis*.“

Osobitosť tribunálov je vyjadrená predovšetkým kombináciou prvkov medzinárodného súdництва *ad hoc* tribunálov a miestneho súdneho prvku, toho konkrétneho štátu v ktorom tribunál pôsobí. Hlavnou úlohou uvedených znakov je zabezpečiť nezávislé a spravodlivé súdnictvo, čo pri rozhodovaní na domácich súdnych orgánoch často nie je možné, v dôsledku nefunkčného právneho systému v krajine. Na druhej strane čisto medzinárodné súdne orgány, sa dostatočne nepriblížia spoločenskej situácii v krajine, čo môže celkovú činnosť orgánov zásadným spôsobom sťažiť.¹

Takéto orgány vznikajú na základe bilaterálnych zmlúv, alebo rôznych dohôd v rámci, ktorých je prejavovaná snaha zohľadniť postoj reprezentujúceho orgánu štátu. Práve skutočnosť, že sa proces uskutočňuje v rámci štátu a vo vnútri spoločenského diania v ktorom sa čin uskutočnil, pomáha tribunálu lepšie sa prispôbiť situácii v krajine. A však, čo sa na prvý pohľad môže zdať ako výhoda nemusí to tak byť aj v skutočnosti. Práve kombinácia medzinárodného prvku a prvku vnútroštátneho vo forme personálneho aparátu môže v prípade hybridných tribunálov predstavovať výrazný problém. Kontrast medzi zložkami medzinárodného práva a práva konkrétneho štátu, tak môže spôsobiť, že spolupráca nebude na úrovni potrebnej pre dosiahnutie požadovaného cieľa. Preto je nevyhnutné, aby sa podobným kompiláciám predišlo a zabezpečila sa potrebná kooperácia medzi osobami zúčastnenými na procese.

Jeden z problémov tiež predstavuje otázka financovania. Samozrejme, každý orgán, na to aby mohol fungovať a vykonávať svoju činnosť potrebuje určité

¹ KONDELOVÁ, A.: Komparácia činnosti hybridných trestných tribunálov: Zvláštny súd pre Sierru Leone a Zvláštne senáty pre vážne zločiny vo Východnom Timore : Bakalárska práca. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

finančné prostriedky. Hybridné tribunály tým, že boli umiestnené v štáte, kde sa zločin stal mali v značnej miere odbremenit medzinárodné spoločenstvo od finančných nákladov. Nevyriešená otázka je, kto by mal tribunál financovať. Práve nedostatočné financovanie môže veľkou mierou poznačiť fungovanie orgánu a znížiť schopnosť tribunálu plniť svoj účel.

2. Špeciálny tribunál pre Libanon

2.1 Obdobie pred vznikom tribunálu

2.1.1 Dôvod vzniku tribunálu

Špeciálny tribunál pre Libanon (ďalej aj „Špeciálny tribunál“ alebo „tribunál“) vznikol ako reakcia na udalosti 14. februára 2005, kedy veľká explózia v centre Bejrútu zabila 22 ľudí. Medzi obeťami bol aj bývalý libanonský premiér Rafik Harírí a ďalší dvaja bývalí ministri Harírího vlády.

Ako reakciu na uvedené udalosti Bezpečnostná rada OSN(ďalej aj „Rada“) vydala vyhlásenie o zabití Rafíka Harírího a ďalších, v ktorom rada vyzvala libanonskú vládu, aby pred súd postavila osobu zodpovednú za tento útok. Generálny tajomník OSN zároveň poslal do Bejrútu špecializovanú skupinu skúmať príčiny, okolnosti a dôsledky útoku. Špecializovaný tím vypracoval správu na základe ktorej, odporúčali vytvoriť nezávislú medzinárodnú komisiu, ktorej úlohou by bolo vyšetriť predmetné útoky. Účelom komisie bolo predovšetkým zhromaždiť dôkazy a pomôcť libanonským úradom pri vyšetrovaní. Po ďalších útokoch a zabitíach, ku ktorým došlo po útoku na bývalého premiéra Harírího, bol mandát vyšetrovacej komisie rozšírení o objasnenie aj týchto útokov a libanonská vláda zároveň požiadala Organizáciu spojených národov (ďalej aj „OSN“) o vytvorenie tribunálu „*medzinárodného charakteru*“.

2.1.2 Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1595

Rezolúcia bola Bezpečnostnou radou OSN prijatá 7. Apríla 2005 a predstavuje prvú z rezolúcií vydaných v súvislosti s útokom v Bejrúte.² Rezolúcia vo svojich

² Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, A/RES/1757 (2005).

úvodných ustanoveniach predovšetkým odsudzuje násilné útoky vykonané na miestnom obyvateľstve a vraždu bývalého libanonského premiéra Rafíka Harírího, zároveň oceňuje kladný postoj libanonskej vlády k rozhodnutiu zriadiť nezávislú medzinárodnú vyšetrovaciu komisiu. V tomto smere, práve vytvorenie medzinárodnej vyšetrovacej komisie, ktorá pomáhala libanonským úradom pri vyšetrovaní teroristického útoku zo dňa 14. februára 2005 predstavoval hlavný cieľ rezolúcie. Bezpečnostná rada rezolúciou zároveň apelovala na lisabonskú vládu, aby začala stíhať páchatel'ov a organizátorov teroristického útoku a pri samotnom vyšetrovaní zohľadnila závery vyšetrovacej komisie. Rezolúcia taktiež vymedzovala celkové právomoci vyšetrovacej komisie v súvislosti s prístupom k dokumentom, informáciám a dôkazom. Členovia komisie mali tiež umožnené slobodne sa pohybovať v rámci krajiny a bolo im poskytnuté oprávnenia na základe Dohovoru o výsadách a imunitách Organizácie spojených národov. Rezolúcia v spojitosti s vyšetrovaním stanovila komisii povinnosť ukončiť práce do troch mesiacov odo dňa jeho začatia. Generálnemu tajomníkovi bolo zároveň umožnené lehotu predĺžiť o ďalšie obdobie nepresahujúce tri mesiace, ak to považuje za potrebné na to, aby komisia mohla dokončiť vyšetrovanie. V závere rezolúcie Rada žiada vyšetrovaciu komisiu a Generálneho tajomníka, aby Radu priebežne informovali o pokroku vo vyšetrovaní.

2.1.3 Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1636

Už v počiatkoch vyšetrovania bolo vyšetrovacej komisii zrejmé, že doba stanovená na vyšetrovanie nebude dostatočná. Obsah rezolúcií zo dňa 31. Októbra 2005 preto tvorí žiadosť Komisie o predĺženie mandátu, aby jej bolo aj naďalej umožnené pomáhať príslušným libanonským orgánom pri vyšetrovaní. V dokumente je tiež poukázané na obmedzenia v spolupráci so sýrskymi orgánmi a podozrenie na zapojenie do atentátu najvyšších libanonských a sýrskych štátnych predstaviteľov, nakoľko je ťažké si predstaviť situáciu, že atentát bol vykonaný bez ich vedomia.

Bezpečnostná rada rezolúciou prijala niekoľko opatrení nevyhnutných pre dokončenie vyšetrovania atentátu. V prvom rade bolo potrebné, aby všetky štáty prijali opatrenia potrebné na zamedzenie vstupu, alebo prechodu cez ich územie

osobám podozrivým zo skutku. Dôležité bolo tiež zmrazenie všetkých finančných prostriedkov a finančných aktív, ktoré boli na území krajín a ktoré boli kontrolované či už priamo, alebo nepriamo týmito osobami. Bol vytvorený výbor bezpečnostnej rady, ktorý mal dohľadať na plnenie opatrení štátov a ktorý má po ukončení vyšetrovania podať správu Bezpečnostnej rade.³ Rada svojim rozhodnutím ďalej rozšírila mandát vyšetrovacej komisie a to až do 15. decembra 2005.

2.1.4 Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1644

Rezolúciou zo dňa 15.12.2005 znova došlo k predĺženiu mandátu komisie na vyšetrovaní atentátu, nakoľko vyšetrovanie stále nebolo dokončené. ⁴Rada súčasne požiadala komisiu, aby jej každé tri mesiace predkladala správu o stave vyšetrovania. Rezolúcia je však významná z iného dôvodu. Uvedenou rezolúciou sa totiž berie na vedomie žiadosť libanonskej vlády, aby sa vytvoril tribunál medzinárodného charakteru, ktorý by v konečnom dôsledku posúdil konanie osôb zodpovedných za atentát. Preto uvedená rezolúcia predstavuje prvý krok k vytvoreniu Špeciálneho tribunálu pre Libanon.

2.1.5 Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1664

Rezolúcia zo dňa 29.9.2006 je akási odpoveď na záujem libanonskej vlády zriadiť medzinárodný tribunál, ktorý by umožňoval postaviť osoby zodpovedné za útok pred spravodlivý súd.⁵ Medzinárodný tribunál má byť vytvorený na základe dohody Generálneho tajomníka s libanonskou vládou a má byť založený podľa najvyšších medzinárodných štandardov trestného súdnictva s prihliadnutím na odporúčanie členov Rady a pripomienok libanonskej vlády.

³ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, A/RES/1636 (2005).

⁴ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, A/RES/1644 (2005).

⁵ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, A/RES/1664 (2006).

Zriaďovanie špecializovaných súdnych orgánov na podklade rezolúcií Bezpečnostnej rady OSN, na príklade Špeciálneho tribunálu pre Libanon

2.1.6 Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1748

Rezolúciou Rada znovu reagovala na žiadosť libanonskej vlády, mandát vyšetrovacej komisie opätovne predĺžiť a to až do 15. júna 2008. Rada zároveň prehlasuje, že v prípade ukončenia vyšetrovania je pripravená mandát komisii ukončiť.

2.1.7 Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1748

Predmetnou rezolúciou sa ukončili rokovania o dohode medzi OSN a libanonskou vládou o zriadení medzinárodného tribunálu. Cieľ strán vyplývajúci z rezolúcie je vytvoriť súdny orgán založený na tých najvyšších medzinárodných štandardoch. Spoločnou dohodou sa tak mal vytvoriť Špeciálny tribunál pre Libanon. Bezpečnostná rada uvedenou rezolúciou vyjadrila súhlas so zriadením Špeciálneho tribunálu pre Libanon s účinnosťou k 10. júnu 2007.⁶

2.1.8 Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1852

Rezolúcia zo dňa 17.12.2008 je zároveň poslednou rezolúciou vydanou v spojitosti so zriadením Špeciálneho súdu pre Libanon.⁷ Rezolúciou sa predlžuje mandát vyšetrovacej komisie do 28. februára 2009 a Bezpečnostná rada v nej súčasne oceňuje prácu komisie počas celého vyšetrovania.

2.2 Dohoda medzi Organizáciou Spojených národov a Libanonskou republikou o zriadení osobitného tribunálu pre Libanon

Pri teroristických útokoch rozsahu akým bol atentát v Libanone je nevyhnutné, aby boli zodpovedné osoby postavené pred spravodlivý súd. Libanonská vláda si však od počiatku uvedomovala, že v dôsledku politickej situácie v Libanone, sama nedokáže spáchaný útok vyšetriť a následne vyvodiť zodpovednosť v rámci súdneho procesu. Uvedená skutočnosť, tak predstavuje základ pre dohodu medzi Organizáciou Spojených národov a Libanonskou republikou o zriadení osobitného tribunálu pre Libanon.

⁶ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, A/RES/1748 (2007).

⁷ Rezolúcia Bezpečnostnej rady OSN, A/RES/1852 (2008).

Dohoda pozostáva z 21 článkov.⁸ K dohode je pripojený Štatút a tvorí jej neoddeliteľnú súčasť. V úvodných ustanoveniach dohody sa tvorcovia zamerali na právomoc tribunálu. Môžeme povedať, že právomoc súdu je vymedzená v celku špecificky, nakoľko je súd oprávnený stíhať jednak osoby zodpovedné za skutok zo 14.februára 20005, ktorý viedol k smrti bývalého libanonského premiéra, no právomoc je rozšírená aj na skutky, ktoré nastali po tejto udalosti a sú istým spôsobom prepojené s útokom. Dohoda upravuje aj štruktúru a orgány súdu, predstavujú jednotlivé komory, prokuratúru, sprostredkovaciu kanceláriu a kancelária obhajcu. Dôležité je povedať, že strany pri personálnom zabezpečení orgánov kládli dôraz najmä na to, aby išlo o osoby s vysokým morálnym charakterom, nestranné, bezúhonné s rozsiahlymi znalosťami zo súdnej praxe. Sudcovia sú menovaní na obdobie troch rokov, ktoré môže byť so súhlasom Generálneho tajomníka predĺžené na ďalšie obdobie. Ako bolo vyššie uvedené, súčasť tribunálu tvorí aj žalobca alebo prokurátor s funkčným obdobím troch rokov, ktorého úlohou je nadviazať na vyšetrovanie, ktoré bolo zahájené nezávislou vyšetrovacou komisiou. Súčasťou súdu je aj sprostredkovacia kancelária, ktorá má na starosti organizáciu súdu. V kompetencii kancelárie obhajcu je pridelenie jednotlivých obhajcov obvineným osobám, ktoré si nedokážu zaobstarať vlastného právnik. Obhajcovi podozrivého, alebo obvineného musí byť priznaná imunita pred zatknutím, alebo zadržaním a pred zhabaním batožiny. Zároveň má plné právo na ochranu a nedotknuteľnosť všetkých dokumentov a listín týkajúcich sa výkonu jeho funkcie.

Čo sa týka financovania, pri tribunáloch tohto typu musíme konštatovať, že je nesmierne komplikované a to z dôvodu, že samotná krajina, ktorá o zriadenie tribunálu požiadala nemá postačujúce finančné prostriedky na zabezpečenie procesu. Preto sa aj v tejto dohode strany dohodli, že päťdesiatjeden percent nákladov tribunálu budú uhradené z dobrovoľných príspevkov štátov a štyridsaťdeväť percent výdavkov bude hradíť libanonská vláda.

Osobitný problémom s ktorým sa strany museli vypridať spočívalo v určení sídla tribunálu. Pri tribunáloch tohto typu sa sídlo zvyčajne určí v krajine v ktorej sa

⁸ *Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon, 2007.*

skutok stal, aby sa obyvateľstvo štátu mohlo bližšie podieľať a sledovať samotný proces. V tomto prípade sa však strany rozhodli o umiestnení sídla mimo Libanonu. Sídлом špeciálneho tribunálu je Leidschendam, súčasť Haagu a to hlavne z dôvodu nestabilnej politickej situácií v Libanone, ktorá by do značnej miery znemožňovala celé vyšetrowanie a samotný proces s obvinenými.

Dohoda o zriadení Špeciálneho tribunálu pre Libanon nadobudla platnosť dňom nasledujúcim po tom, čo libanonská vláda písomne OSN oznámila, že zákonné požiadavky pre nadobudnutie platnosti boli splnené.⁹ Tribunál má podľa zmluvy fungovať od dňa, ktorý určí Generálny tajomník po konzultácií s vládou a to s prihliadnutím na priebeh prác medzinárodnej vyšetrovacej komisie. Posledný článok dohody obsahuje ustanovenia týkajúce sa jej trvania. Základná doba počas ktorej má dohoda zostať v platnosti sú tri roky odo dňa začatia fungovania tribunálu. V prípade, ak sa po uplynutí troch rokov neukončia všetky činnosti tribunálu spojené s procesom, dohoda musí byť na základe konzultácií libanonskej vlády a Bezpečnostnej rady, rozšírená, aby tribunál dokončil svoju prácu.

Otvorenie tribunálu, na základe postupu uvedeného vyššie, bolo stanovené na 1. marec 2009. Vzhľadom na závažnosť útoku, sa však len ťažko dá uveriť tomu, že by bolo možné celý súdny proces dokončiť v priebehu troch rokov. Preto bolo nevyhnutné, aby bolo obdobie na ktoré bol tribunál založený, predĺžené za účelom vykonania všetkých procesných úkonov. Mandát tribunálu po prvých troch rokoch skončil 29. februára 2012. Keďže práce osobitného tribunálu neboli dokončené v takom rozsahu, ako bolo potrebné, Generálny tajomník po konzultácii s vládou Libanonu a členmi Bezpečnostnej rady, predĺžil mandát Špeciálneho tribunálu pre Libanon na obdobie troch rokov od 1. marca 2012. Rovnaká situácia sa opakovala 28. februára 2015, kedy bol mandát predĺžený do 28. februára 2018.

⁹ *Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon, 2007.*

2.3 Obdobie po vzniku tribunálu

2.2.1 Prípád Ayyash a kol.

Ako sme už vyššie uviedli, celý prípad v dôsledku ktorého bolo potrebné zriadiť osobitný tribunál pre Libanon, sa týka atentátu na bývalého premiéra Libanonu Rafíka Harírího a ďalších osôb zo 14. februára 2005. Špeciálny Tribunál svoju činnosť začal vykonávať 1. marca 2009 bezprostredne po tom, ako skončil mandát medzinárodnej vyšetrovacej komisie OSN na vyšetrenie zločinov spojených s atentátom. Obžaloba za spáchanie uvedených skutkov bola zo strany žalobcu podaná na prípravnom konaní 17. januára 2011. Prokurátor obvinil štyri osoby, ktoré mali pomocou výbušných materiálov úmyselne zabiť bývalého predsedu vlády a vedúceho politického predstaviteľa Rafíka Harírího. Osoby boli zároveň obvinené z úmyselného zabitia ďalších 21 ľudí, keďže množstvo použitých výbušnín zároveň nasvedčovalo tomu, že si osoby boli vedomé skutočnosti, že pri atentáte budú zabití aj ďalšie osoby. Útok zamýšľali a nakoniec aj vykonali s rizikom zabitia hneď niekoľkých osôb. V konečnom dôsledku tak útok znamenal smrť pre množstvo ľudí. Spolu s osobami, ktoré sa priamo podieľali na smrti Rafíka Harírího, boli v obžalobe, ako osoby trestne zodpovedné, súčasne označené osoby, ktoré sa priamo nepodieľali na útoku, ale značnou mierou dopomohli k jeho dokonaniu. Spolu s obžalobou sa na obvinené osoby vydal zatykač z dôvodu ich zaistenia pre účely súdneho konania.

Dňa 11. februára 2014 bolo tribunálom prijaté rozhodnutie o spojení prípadu Ayyash a kol. a prípadu Merhi. V spojených veciach Ayyash a kol. a Merhi bolo 18. júna 2014 prijaté rozhodnutie, ktorým sa obnovilo súdne konanie. Obžaloba v tejto súvislosti súdu predložila prehľad pripravovaných činností v prípade a zároveň súd upozornila na zložitnosť celého prípadu nakoľko sa bude konať v neprítomnosti obvinených.

2.2.2 Prípád pohrdania súdom právnickou osobou

V rámci konania pred Špeciálnym tribunálom pre Libanon, bolo prijatých niekoľko významných a dôležitých rozhodnutí, ktorými sa doposiaľ žiadny iný medzinárodný orgán nezaoberal a ktoré zrejme poskytnú silný právny základ pre

rozvoj trestnoprávnej zodpovednosti na medzinárodnej úrovni. Jedným z takýchto rozhodnutí je aj rozhodnutie, ktorým odvolací senát Špeciálneho tribunálu rozhodol, že má právomoc stíhať právnické osoby v prípadoch pohrdania súdom.

Rozhodnutie vzniklo v súvislosti s činnosťou libanonských médií, ktoré zverejnili mená svedkov, ktorý mali vypovedať počas hlavného pojednávania. Podstata rozhodnutia spočíva v tom, že tribunál okrem fyzickej osoby zodpovednej za únik informácií môže stíhať aj právnickú osobu, spoločnosť, ktorá informácie zverejnila.¹⁰ Tribunál tak rozhodol aj napriek skutočnosti, že príslušné ustanovenia Štatútu Špeciálneho tribunálu výslovne nestanovujú možnosť stíhať právnické osoby za porušenie jeho ustanovení. Súd v tomto smere argumentoval „medzinárodným trendom“ charakteristickým pre trestnú zodpovednosť právnických osôb, najmä v súvislosti s ohromnou silou médií šíriť informácie v spoločnosti. Zároveň poukázal na nejednoznačnosť, pokiaľ ide o výraz „osoba“ uvedený v štatúte. V tomto smere súd uvádza, že výraz vykladá v duchu štatútu s cieľom zachovať podstatu celého konania. Na druhej strane, však boli nesúhlasné názory odvolávajúce sa na zásadu „*in dubio pro reo*“, a teda v prípade, že sa zákon alebo v našom prípade štatút, môže interpretovať dvojakým spôsobom má sa použiť interpretácia v prospech obvineného. Jeden z argumentov tiež konštatoval, že neexistujú žiadne súčasné príklady, kedy bola právomoc medzinárodnému súdu v takomto rozsahu zverená a tak dochádza k porušeniu princípu „*nullum crimen sine lege scripta*.“ Osobitný tribunál tak ako sme už vyššie uviedli nakoniec priznal súdu právomoc stíhať právnické osoby. Aj v súvislosti s priebehom konania, ochranou svedkov a v záujme spravodlivosti

¹⁰ VERWIEL, A. M., van der VOORT K.: STL Appeals Chamber Decides It Can Prosecute Legal Persons for Contempt. In: *International Justice Monitor*. 2014. Dostupné online: <https://www.ijmonitor.org/2014/10/stl-appeals-chamber-decides-it-can-prosecute-legal-persons-for-contempt/>.

2.2.3 Definícia Terorizmu

Proces vedený na Špeciálnom súde pre Libanon, popri úlohe rozhodnutí o vine a treste osôb zodpovedných za útok zo dňa 14. februára 2005, zohral v oblasti trestného práva ešte jednu veľmi významnú úlohu.¹¹ Dňa 17. februára 2011 Špeciálny tribunál pre Libanon prijal dôležité procesné rozhodnutie týkajúce sa samotnej definícii terorizmu. Ide o kľúčové rozhodnutie vychádzajúce z libanonských a medzinárodných konceptov práva v oblasti terorizmu. Toto rozhodnutie je dôležité hlavne z dôvodu, že v súčasnosti neexistuje žiadna univerzálna medzinárodná definícia terorizmu. Otázkou je, či rozhodnutie môže do medzinárodného práva priniesť akési novoty alebo zmenu.

Predmetné rozhodnutie vzniklo na základe žiadosti prokurátora, aby súd rozhodol, ako by mali byť definované trestné činy terorizmu, sprisahania a úmyselnej vraždy a súčasne určil rozhodné právo, ktoré sa na danú problematiku bude aplikovať. Súd v tejto veci konštatoval, že právny základ predstavuje libanonský trestný zákon a libanonské hmotné právo. Uvedené pramene definujú trestný čin terorizmu, ako akty určené na vyvolanie stavu paniky, teroru, vyvolané napríklad pomocou výbušných zariadení, ktoré by mohli predstavovať verejnú hrozbu. Pri posudzovaní odvolacím súdom, však uvedená definícia bola považovaná za nedostatočnú. Ak by mal súd vychádzať zo Štatútu tribunálu definícia pojmu terorizmus by mala v prvom rade vychádzať z libanonského práva. Z medzinárodných zmlúv a z medzinárodného zvykového práva len čiastočne v prípade, ak by problematiku dostatočne neupravovalo právo Libanonu. Medzinárodné právo sa tak malo uplatniť len v prípade nekonzistencie, alebo medzier v libanonskom práve. Odvolací súd však v tejto súvislosti konštatoval, že by bolo vhodné, aby sa libanonské právne predpisy použili spolu s medzinárodnými zmluvami a celá problematika sa tak upravila komplexnejšie. Tento interpretačný prístup tak odvolaciemu súdu otvoril dvere, aby posúdil, či predmetný pojem môže byť vymedzený aj v súvislosti s medzinárodným obyčajovým právom. V tejto súvislosti od-

¹¹ PUCHOOA P.: Defining Terrorism at the Special Tribunal for Lebanon. In: *Journal of Terrorism Research*, 2011. Dostupné online: <http://jtr.standrews.ac.uk/articles/10.15664/jtr.227/>.

volací súd vymedzil niekoľko kľúčových prvkov z ktorých sa skladá definícia terorizmu.¹² Podľa odvolacieho súdu za terorizmus možno označiť trestný čin, zámerom ktorého je šíriť strach medzi obyvateľstvom a priamo, alebo nepriamo prinútiť národné, alebo medzinárodné authority k určitému konaniu resp. nekonaniu v prípadoch s medzinárodným prvkom. Týmto vymedzením terorizmu sa odvolací súd snažil povedať, že nie je podstatné akým spôsobom je útok spáchaný, či pomocou ručnej zbrane akou je puška alebo výbušninou, podstatné je v tomto prípade len to, že útok zasiahne širokú vrstvu obyvateľstva.

Rozhodnutie tribunálu je významné aj z toho hľadiska, že ide o vôbec prvé rozhodnutie takéhoto typu, kedy medzinárodný tribunál autoritatívne vymedzil všeobecnú definíciu terorizmu v rámci medzinárodného práva. Vymedzenie terorizmu môže zohrávať dôležitú úlohu najmä pri prijatí rôznych „protiteroristických“ medzinárodných zmlúv a dohôd. Popri tom môže predstavovať pomoc pre ďalšie medzinárodné subjekty pri vymedzení uvedeného pojmu.

Záver

Medzi tie najzákladnejšie úlohy štátov po celom svete patrí zabezpečiť bezpečnosť svojich občanov, resp. osôb žijúcich na území, toho konkrétneho štátu. Zabezpečiť ochranu na potrebnej úrovni však nemusí byť vždy jednoduché, preto sú v poslednej dobe čo raz častejšie rôzne útoky namierené proti civilnému obyvateľstvu. Útokom sa často krát nedá zabrániť, no v prípade, že je útok uskutočnený, je nevyhnutné aby sa štát postaral o vykonanie spravodlivosti a potrestal osoby zodpovedné za takéto konanie. To však vzhľadom na politickú situáciu v krajine nie je vždy možné a postihnuté štáty sa tak obracajú na medzinárodné organizácie, aby im pomohli s riešením nepriaznivej situácie. Podobné riešenie predstavujú medzinárodné hybridné tribunály, vytvorené s cieľom zabezpečiť potrestanie zodpovedných osôb.

¹² SCHARF P. M.: Special Tribunal for Lebanon Issues Landmark Ruling on Definition of Terrorism and Modes of Participation. In: *The American Society of International Law*, 2011, 15, 6. Dostupné online: <https://www.asil.org/insights/volume/15/issue/6/special-tribunal-lebanon-issues-landmark-ruling-definition-terrorism-and-modes-of-participation/>.

Medzi tribunály podobného charakteru patrí aj tribunál v Libanone. Tribunál v Libanone bol zriadený na základe dohody medzi OSN a libanonskou vládou. Dohoda vznikla na základe žiadosti libanonskej vlády po predchádzajúcom zainteresovaní OSN. V tomto smere sa môžeme pristaviť pri otázke, či uvedený zásah OSN nemôže predstavovať akýsi precedens v prípadoch politických vrážd, kedy si podobné útoky majú štáty primárne vyšetriť samy. Treba zdôrazniť, že útok v Libanone je v tomto smere svojou povahou špecifický. Do útoku boli zapojení aj niektorí vládni predstavitelia Libanonu a Sýrie a politická situácia v Libanone bola nestabilná, preto bolo vyšetrenie útoku zásadne sťažené. Z tohto dôvodu bolo potrebné, aby sa do vyšetrovania prípadu zapojil medzinárodný subjekt akým je OSN a vyšetrovanie prebehlo zákonne a v súlade s pravidlami spravodlivého súdneho procesu. Preto na základe uvedeného, tým že zapojenie OSN do vyšetrovania bolo nevyhnutné, bol zachovaný princíp komplementarity medzinárodnej trestnej spravodlivosti.

Hybridné tribunály v súčasnosti predstavujú dôležitý a významný prvok medzinárodného práva. Špeciálny tribunál pre Libanon prostredníctvom svojich rozhodnutí ukázal, ako by medzinárodné trestné právo mohlo vypadáť a teraz nám zostáva len veriť, že aj ostatné medzinárodné súdne orgány budú nasledovať príklad Špeciálneho tribunálu pre Libanon.

Aplikovateľnosť Kozmickej zmluvy a Dohody o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru

Michal Sokol

Úvod

História ľudstva je úzko spojená s množstvom výnimočných technologických vynálezov. Vďaka nim sme dokázali preskúmať značnú časť našej planéty. Pri tomto objavovaní sme však narazili na priestory (napríklad šire more), ktorých režim nebol v rámci práva upravený, respektíve tieto priestory nepodliehali jurisdikcii žiadneho suverénneho štátu a v záujme predchádzania konfliktom vznikla potreba dohodnúť sa na ich právnom režime.

Technologickým pokrokom sme sa dostali až „za hranice“ našej planéty – do kozmického priestoru. Pri vývoji právnej úpravy tohto priestoru, ktorou sa taktiež budeme v rámci tohto príspevku zaoberať, zohrávala dôležitú úlohu celosvetová nálada, ktorá v súvislosti so studenou vojnou nebola veľmi priaznivá. Avšak napriek tomu sa štáty dokázali v tejto oblasti medzinárodného práva preniesť cez svoje rozdielnosti a dohodnúť sa na niekoľkých veľmi závažných dokumentoch. Okrem iných sa v rámci tohto príspevku budeme venovať zásadným dokumentom, a to Zmluve o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných telies¹ a rovnako Dohode o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru z r. 1967², či Dohode o Mesiaci. Cieľom tohto príspevku je taktiež stručne priblížiť

¹ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 40/1968 Zb. o Zmluve o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných nebeských telies.

² Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 114/1970 Zb. o Dohode o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru.

právný režim Medzinárodnej vesmírnej stanice – *International Space Station* (ISS).

1. Stručná charakteristika vývoja kozmického práva v období rokov 1952-1958

Dňa 4. októbra 1957 došlo k vypusteniu prvej družice vôbec, a to sovietskej družice Sputnik 1. Je potrebné podotknúť, že diskusia o družici takéhoto charakteru začala už v roku 1952. Vtedy bol na pôde *International Council of Scientific Unions* (dnes *International Council for Science*³ – Medzinárodná rada pre vedu) rok 1957-1958 vyhlásený za tzv. IGY (*International Geophysical Year*), teda Medzinárodný geofyzikálny rok. Práve počas IGY mala byť vypustená prvá umelá družica, ktorá mala slúžiť na mapovanie zemského povrchu.⁴ Plánov na vypustenie prvej takejto družice sa chopil Biely dom, keď ešte v roku 1955 Spojené štáty americké v spolupráci s inými štátmi vyhlásili začiatok technologického vývoja družice *Vanguard F*⁵ (slovensky označovaná ako Predvoj).

Vypustením družice Sputnik 1 boli plány Spojených štátov amerických o prvenstve zmarené. Historicky však možno povedať, že Sputnik 1 napriek situácii vo svete a napriek vzťahom medzi ZSSR a USA zožal veľký úspech. Práve táto situácia spôsobila začiatok jedného z najslávnejších vesmírnych projektov USA s množstvom misií – projektu Explorer. Následne USA začiatkom roku 1958 taktiež vypustili svoju prvú umelú družicu, známu ako Explorer 1. V októbri toho istého roku bola v USA založená NASA (*National Aeronautics and Space Administration*).⁶ Družici Explorer 1 sa z hľadiska kozmonautiky podaril dôležitý objav. Jej prínos spočíval v rozpoznaní tzv. Van Allenových radiačných pásov, ktoré

³ Oficiálna webová stránka: <http://www.icsu.org/>.

⁴ GARBER, S.: *Sputnik and The Dawn of Space Age*, www.nasa.gov, 2007. Dostupné online: <https://history.nasa.gov/sputnik/>.

⁵ LOFF, S.: *Vanguard Satellite, 1958*, www.nasa.gov, 2015. Dostupné online: <https://www.nasa.gov/content/vanguard-satellite-1958>.

⁶ Oficiálna stránka NASA: <https://www.nasa.gov/>.

sa nachádzajú v blízkosti Zeme. Práve tieto pásy sú aj jedným z argumentov skeptikov, ktorí tvrdia, že kvôli vysokej radiácii v oblasti týchto pásov nemohli byť reálne uskutočnené misie s názvom Apollo (najmä Apollo 11 a nasledujúce), teda misie súvisiace s pristátím na Mesiaci.

2. Vývoj právnej úpravy kozmického priestoru v 60. rokoch

Diskusie v súvislosti s kozmickým priestorom začali ešte pred vypustením prvej družice Sputnik 1 v roku 1957, avšak diskusia o úprave právneho režimu tohto priestoru sa začala stupňovať až po tejto významnej udalosti. V tejto súvislosti je nutné poukázať na napätú situáciu vo svete, kedy sa jedným z hlavných cieľov úpravy kozmického priestoru stala snaha predísť využitiu tohto priestoru na militaristické účely. Podstatnú úlohu pri riešení týchto otázok zohral Výbor pre mierové využívanie kozmického priestoru (COPUOS⁷, ďalej aj „výbor“), ktorý vznikol v roku 1959 v rámci Organizácie spojených národov⁸ na základe rezolúcie Valného zhromaždenia OSN.⁹ Predmetná rezolúcia obsahovala požiadavku, aby tento výbor povzbudzoval jednotlivé štáty k výskumu kozmického priestoru, preskúmaval ich kooperáciu či podával správy Valnému zhromaždeniu OSN.

Ďalšie rezolúcie Valného zhromaždenia OSN, ktoré sa venovali kozmickému priestoru, predstavovali zakotvenie medzinárodnej mierovej spolupráce štátov pri jeho skúmaní a využívaní.

Tieto rezolúcie, ktoré predstavujú začiatok vývoja právnej úpravy doposiaľ neprebádaného priestoru, sú zároveň prevenciou pred zbrojením štátov v tomto priestore. Jedným z najdôležitejších prvkov, ktorý tvorí podklad právnych aspektov kozmického priestoru, je jeho samotné vymedzenie, resp. vymedzenie jeho hranice. Spoločne s vypúšťaním ďalších družíc na obežnú dráhu Zeme vzniklo u

⁷ Oficiálna webová stránka: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html>.

⁸ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 350.

⁹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, A/RES 1472 (XIV) z roku 1959. Dostupné online: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_14_1472E.pdf.

štátov presvedčenie (*opinio iuris*) potvrdené praxou, že nie je možné stotožňovať vzdušný priestor s priestorom kozmickým.¹⁰ Pri určovaní jeho hranice sa však názory rôznili a rôznia sa aj dnes. Všeobecne uznávanou hranicou je tzv. *Kármánova línia*, ktorá pomyselne leží vo výške 100 kilometrov nad morom.¹¹ Musíme ale dodať, že v medzinárodnom práve takto exaktne vymedzená hranica nie je. Medzinárodné právo pracuje s definíciou, podľa ktorej je spodnou hranicou kozmického priestoru najnižšie perigeum obiehajúceho telesa po orbite (teda najnižšia výška, ktorú môže mať obiehajúce teleso/družica).

Jedným z dôležitých medzníkov právnej úpravy kozmického priestoru bol rok 1963. V tomto roku bola prijatá rezolúcia Valného zhromaždenia A/RES/1962 (XVIII) Deklarácia právnych zásad činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru (*Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space*).¹² Považujeme za potrebné spomenúť nasledovné zásady:

- zásada, podľa ktorej musí byť objavovanie a využívanie kozmického priestoru na osov celému ľudstvu,
- štáty si nemôžu tento priestor ani nebeské telesá privlastniť,
- aktivity v kozmickom priestore majú byť v súlade s Chartou OSN a medzinárodným právom.

Predmetná rezolúcia je významná aj z hľadiska stanovenia základov zodpovednosti za národné aktivity v kozmickom priestore vrátane aktivít, ktoré sú svojou podstatou neštátnymi. Akákoľvek činnosť súkromného subjektu v rámci kozmického priestoru by podľa tejto rezolúcie mala podliehať povoleniu a dozoru zo

¹⁰ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 349.

¹¹ DE CORDOBA, S.F.: *100 km Altitude Boundary for Astronautics*, www.fai.org. Dostupné online: <http://www.fai.org/icare-records/100km-altitude-boundary-for-astronautics>.

¹² Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, A/RES/1962 (XVIII) z roku 1963. Dostupné online: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_18_1962E.pdf.

strany štátu. Stanovenie zodpovednosti za tieto aktivity je veľmi významným krokom v úprave právneho režimu kozmického priestoru.

2.1 Zmluva o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných telies (Kozmická zmluva – *Outer space treaty*)

Dňa 19. decembra 1966 (10 rokov po vypustení družice Sputnik 1) bola rezolúciou Valného zhromaždenia RES 2222 (XXI) prijatá skrátene nazývaná Kozmická zmluva (*Outer Space Treaty*). Jej predchodcom bola už spomínaná rezolúcia A/RES/1962 (XVIII) prijatá v roku 1963, z ktorej sa základné zásady prebrali do nového dokumentu – Kozmickej zmluvy¹³ (ďalej len „*zmluva*“). Predmetná kodifikácia obsahuje 17 článkov a predstavuje základný pilier celého medzinárodného kozmického práva. Preto považujeme za potrebné sa vybranými článkami zaoberať podrobnejšie.

Prvý článok predmetnej zmluvy opätovne odkazuje na určitý základ, v zmysle ktorého sa má celá výskumná činnosť a využívanie kozmického priestoru alebo iných nebeských telies niešť v znamení prínosu a blaha pre celé ľudstvo, v záujme všetkých krajín, a to bez ohľadu na stupeň ich hospodárskeho vývoja. Dôležitou poznámkou v súvislosti s prvým článkom zmluvy je, že kozmický priestor a nebeské telesá vrátane Mesiaca patria všetkým. V nadväznosti na to podotýkame, že tieto priestory a telesá sú voľne prístupné každému bez diskriminácie, na základe rovnosti a v súlade s medzinárodným právom. Ďalším základným princípom podľa tohto článku je samotná sloboda vedeckého výskumu, ktorá má byť podporená spolupracou jednotlivých štátov - podieľajúcich sa na objavovaní kozmického priestoru. V rámci rôznych vesmírnych projektov súčasnosti je táto spolupráca medzi štátmi, ktoré sú častokrát v rámci politického spektra a ideológie odlišné, výrazne viditeľná (typickým príkladom je vzťah USA a Ruskej federácie).

¹³ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, RES 2222 (XXI) z roku 1966. Dostupné online: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/outerspacetreaty.html>;

V zmysle prvého článku zmluvy platí pre kozmický priestor a nebeské telesá medzinárodnoprávny režim *res omnium communis*. O teoretickej výnimke môžeme hovoriť v súvislosti s Mesiacom, ktorého právny režim neskôr konkretizovala Dohoda o Mesiaci - podľa jej článku 11 je nerastné bohatstvo Mesiaca spoločným dedičstvom ľudstva.¹⁴ Z tohto záveru je potrebné odvodzovať podstatu článku II zmluvy. Ten totiž nepovoľuje štátom, aby si kozmický priestor alebo iné nebeské telesá privlastnili, a to bez ohľadu na spôsob (či už okupáciou, vyhlásením suverenity alebo iným podobným spôsobom).

Už sme uviedli, že v období vývoja právnej úpravy kozmického priestoru bola prítomná obava z využívania obežnej dráhy Zeme a ďalšieho kozmického priestoru na militaristické účely. Táto sa odrazila vo veľmi významnom, IV. článku zmluvy. Podľa neho sa štáty zaväzujú nevysielat' na obežnú dráhu Zeme nijaké jadrové alebo iné zbrane hromadného ničenia; takisto nemôžu tieto zbrane ani nijakým iným spôsobom v kozmickom priestore rozmiestňovať. Všetky nebeské telesá sa majú využívať výhradne na mierové účely, preto je na nich zakázaná výstavba vojenských základní, skúšky zbraní a skúšky vojenských manévrov. Toto ustanovenie však nevyklučuje vedeckú činnosť vojenských osôb (ak ide o mierové účely) a zároveň umožňuje použitie akýchkoľvek zariadení, ktoré sú na výskum Mesiaca a iných nebeských telies nevyhnutné. Bližšou konkretizáciou zákazu skúšok jadrových zbraní je Zmluva o zákaze pokusov s jadrovými zbraňami v ovzduší, v kozmickom priestore a pod vodou.¹⁵

Zmluva sa ďalej stručne zaoberá aj problematikou kozmonautov. Článok V vymedzuje ich postavenie ako veľvyslancov ľudstva, ktorým má byť poskytnutá pomoc zo strany zmluvných štátov pri akejkoľvek nehode, núdzovom pristátí a podobne. Zároveň sa zakotvuje zásada vzájomnej pomoci kozmonautov z rôznych

¹⁴ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura edition, 2011, str. 356.

¹⁵ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 352. Pozri aj: Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 90/1963 Zb. o Zmluve o zákaze pokusov s jadrovými zbraňami v ovzduší, v kozmickom priestore a pod vodou. Dostupné online: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1963/90/19631212>.

krajín, ktorou sa budeme bližšie zaoberať v časti tohto príspevku o Dohode o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru z r. 1967.

Dôležitou súčasťou právnej úpravy kozmického práva sú články VI a VII. Podobne ako v predchodcovi tejto zmluvy, rezolúcia A/RES/1962 (XVIII), aj v Kozmickej zmluve je zakotvená zodpovednosť za aktivity v kozmickom priestore. V zmysle jej článku VI je povinnosťou štátov zabezpečiť, aby akákoľvek činnosť v kozmickom priestore s ňou bola v súlade. Zmluva zároveň upravuje činnosť nevládných inštitúcií i nutnosť ich povoľovania a trvalej kontroly zo strany štátu. V prípade medzinárodných organizácií je zodpovednosť nie len na organizácii samotnej, ale zároveň aj na jej zmluvných štátoch. Tento článok predstavuje zakotvenie inštitútu zodpovednosti za protiprávne správanie štátov (prípadne medzinárodných organizácií). Článok VII ďalej upravuje objektívnu zodpovednosť. V zmysle jeho znenia je zodpovedný každý zmluvný štát, ktorý vypúšťa alebo obstaráva vypúšťanie objektov do kozmického priestoru, prípadne zmluvný štát, z územia (alebo zariadenia) ktorého sa tieto objekty vypúšťajú. Tieto štáty sú zodpovedné za škody spôsobené týmito objektami iným zmluvným stranám alebo ich fyzickým či právnickým osobám, a to ako na Zemi, tak aj vo vzdušnom či kozmickom priestore vrátane Mesiaca a iných nebeských telies.

Záverom k tejto podkapitole konštatujeme - napriek prínosu vyššie spomenutých rezolúcií, až Kozmická zmluva je niektorými autormi považovaná za zakladateľa nového odvetvia medzinárodného práva – tzv. *The Law of Outer Space* (voľný preklad – Kozmické právo). Táto zmluva dokázala prelomiť chladné a nepriaznivé vzťahy štátov počas studenej vojny.¹⁶

¹⁶ JANKOWITSCH, P.: In: Von der DUNK, F., TRONCHETTI, F. (Eds.): *Handbook of Space Law*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2015, str. 5.

3. Vývoj právnej úpravy kozmického priestoru po prijatí Kozmickej zmluvy

Zásady obsiahnuté v Kozmickej zmluve časom nepostačovali právne pokryť nové situácie a aktivity, ktoré priniesol do kozmického práva technologický pokrok. Vzniknutý stav sa konvalidoval prijatím dvoch zásadných dokumentov - Dohody o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru z roku 1967 a Dohovoru o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi z roku 1972.¹⁷

3.1 Dohoda o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru

27. januára 1967, v roku prijatia Kozmickej zmluvy, došlo k jednej z najväčších tragédií v súvislosti s letmi do vesmíru. Posádka misie Apollo 1 (tiež známa ako AS-204) tragicky zahynula pri požari, ktorý vypukol v kokpíte v dôsledku chyby v kabeláži. Posádka nemala žiadnu šancu dostať sa z horiacej kabíny.¹⁸ Aj v dôsledku tejto tragédie sa rapídne zintenzívnili diskusia o tzv. *Rescue agreement* (Dohoda o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru, ďalej aj „*dohoda*“). Predmetná dohoda obsahuje 10 článkov a bola prijatá rezolúciou Valného zhromaždenia RES 2345 (XXII) z roku 1967.¹⁹ Jej podkladom sa stal článok V už spomenutej Kozmickej zmluvy, ktorý táto dohoda konkretizuje.

Dohoda na svojom začiatku opätovne pripomína spoluprácu štátov, ktoré k nej pristúpili. Článok prvý stanovuje notifikačnú povinnosť jednotlivých zmluvných strán, ktorá spočíva v nutnosti bezodkladného informovania vypúšťajúcich orgánov a generálneho tajomníka OSN o:

¹⁷ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, str. 354.

¹⁸ WILLIAMS, D. R.: *The Apollo 1 tragedy*, www.nasa.gov, 2011. Dostupné online: <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/planetary/lunar/apollo1info.html>.

¹⁹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, RES 2345 (XXII) z roku 1967. Dostupné online: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_22_2345E.pdf.

- nehode, ktorú utrpela posádka kozmickej lode
- tiesni, v ktorej sa posádka nachádza
- núdzovom alebo nezamýšľanom pristátí posádky (na území podliehajúcim jurisdikcii zmluvného štátu)
- alebo takomto pristátí na voľnom mori alebo území, ktoré nepodlieha jurisdikcii žiadneho štátu.

Článok 2 a článok 3 zakotvujú povinnosť zmluvnej strany poskytnúť potrebnú pomoc a vykonať opatrenia nevyhnutné na záchranu posádky v prípade, ak dôjde k pristátiu z dôvodov uvedených v článku 1 na území, ktoré patrí do jurisdikcie zmluvnej strany. Ak sa pristátie uskutoční na území, ktoré nepatrí pod jurisdikciu žiadneho štátu alebo na šírom mori, poskytne pomoc tá zmluvná strana, ktorá tak má možnosť vykonať. Zároveň oba články formulujú informačnú povinnosť týchto zmluvných strán, ktorá smeruje vypúšťajúcim stranám a generálnemu tajomníkovi OSN. Nakoniec článok 4 uvádza povinnosť štátu vrátiť nájdenú posádku vypúšťajúcim orgánom – a to bez zbytočného omeškania.

V 5. článku, si zmluvné strany dohodli postup pri náleze kozmického objektu iného vypúšťajúceho orgánu. V takomto prípade sú opätovne strany povinné upovedomiť vypúšťajúci orgán a generálneho tajomníka OSN o náleze, vykonať opatrenia na záchranu nájdeného objektu a na žiadosť vypúšťajúcich orgánov ho vrátiť alebo uložiť do úschovy zástupcom vypúšťajúcich štátov. V prípade, ak existujú obavy o tom, že tento objekt je nebezpečného alebo škodlivého charakteru, môže o tom zmluvná strana upovedomiť vypúšťajúci orgán, ktorý je následne povinný pod kontrolou zmluvnej strany vykonať opatrenia na odstránenie takéhoto nebezpečenstva. Všetky výdavky spojené so záchranou objektu nesie vypúšťajúci orgán.

Napriek závažnosti problematiky, ktorú táto dohoda upravuje, je z jej obsahu celkom zjavné, že síce je konkretizáciou Kozmickej zmluvy, avšak aj táto úprava nie je úplne dostatočná a je pomerne neurčitá. Tak, ako v prípade Kozmickej zmluvy, aj tu ide skôr o veľmi stručné vymedzenie len základných povinností a zásad, ktorými sa zmluvné strany majú riadiť.

3.2 Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi

Ďalším spomedzi dôležitých dokumentov spojených s úpravou kozmického priestoru je aj Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi²⁰ obsahujúci 28 článkov (ďalej len „*dohovor*“), prijatý rezolúciou Valného zhromaždenia OSN RES 2777 (XXVI) z roku 1971.²¹ Tento dohovor v preambule uvádza: „*berúc do úvahy, že napriek zabezpečovacím opatreniam, ktoré majú robiť štáty a medzinárodné medzivládne organizácie zapodievajúce sa vypúšťaním kozmických objektov, môžu tieto objekty spôsobiť niekedy škody,*“. Z tohto je teda zjavné, že sa v rámci vypúšťania objektov do kozmického priestoru objavila potreba upraviť zodpovednosť aj v prípadoch, kedy ku vzniku škody došlo aj napriek opatreniam, ktoré vypúšťajúci orgán podnikol.

Zásadným pojmom dohovoru je pojem škoda, ktorý nám vymedzuje prvý článok dohovoru. Pod týmto pojmom rozumieme nielen škodu na majetku právnických a fyzických osôb, štátu či medzinárodnej medzivládnej organizácie, ale aj stratu na životoch, telesné poškodenie a iné ublíženie na zdraví. Tento článok nám zároveň vymedzuje aj pojem vypúšťajúci štát, ktorým je nielen štát, ktorý vypúšťa alebo obstaráva vypustenie kozmického objektu, ale aj štát, z územia či zariadenia ktorého je tento objekt vypúšťaný. Zároveň je vypúšťajúci štát podľa článku II absolútne zodpovedný za spomenutú škodu, ak táto bola spôsobená jeho kozmickým objektom či už na samotnom povrchu Zeme alebo letiacemu lietadlu. Takáto dikcia sa však nevzťahuje na škodu spôsobenú mimo povrchu Zeme. V tomto prípade totiž článok III považuje štát, ktorého kozmický objekt spôsobil škodu objektu, osobám či majetku iného štátu za zodpovedný iba v prípade, ak škoda vznikla jeho vinou, respektíve vinou osôb, za ktoré je zodpovedný.

Komplikovanejšia situácia nastáva, ak v dôsledku škody, ktorú spôsobí kozmický objekt jedného inému štátu na inom mieste než na povrchu Zeme, vznikne škoda

²⁰ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 58/1977 Zb. o Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi.

²¹ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, RES 2777 (XXVI) z roku 1971. Dostupné online: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf.

aj ďalšiemu, tretiemu štátu. V zmysle článku IV prvé dva štáty zodpovedajú za škodu solidárne. Tu ale rozlišujeme dve situácie:

- ak tretiemu štátu vznikne škoda na povrchu Zeme (alebo na lietadle za letu), je zodpovednosť prvých dvoch štátov absolútna,
- v prípade škody, ktorá vznikne tretiemu štátu na inom mieste než na povrchu Zeme, zakladá sa zodpovednosť prvých dvoch štátov zavinením ktoréhokoľvek z nich, resp. zavinením osôb, za ktoré je štát zodpovedný.

Povinnosť náhrady škody sa následne delí medzi zodpovedné štáty podľa miery ich zavinenia na spôsobenej škode, prípadne ak túto mieru nie je možné určiť, rozdelí sa bremeno tejto náhrady medzi tieto štáty rovnakým dielom.

O solidárnej zodpovednosti za spôsobenú škodu hovoríme taktiež v súvislosti s článkom V dohody a s vypúšťaním kozmických objektov viacerými štátmi. Predmetné ustanovenie hovorí o účastníkoch vypustenia, pod ktorými rozumieme okrem štátov, ktoré vypúšťajú kozmický objekt aj štáty, z územia alebo zariadenia ktorých sa kozmický objekt vypúšťa. Z predmetného článku je teda zrejmé, že aj takýto štát bude solidárne zodpovedný spolu so štátmi vypúšťajúcimi kozmický objekt.

3.3 Dohovor o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru

Predmetný dohovor bol prijatý na základe Rezolúcie Valného zhromaždenia RES 3235 (XXIX) v roku 1974.²² Registráciu objektov predpokladala už samotná Kozmická zmluva. Dohovor však stanovil povinnosť registrácie týchto objektov ako na národnej, tak aj na medzinárodnej úrovni. Predmetný dokument zároveň používa rovnakú definíciu vypúšťajúceho štátu ako Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi. Práve vypúšťajúci štát má

²² Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, RES 3235 (XXIX) z roku 1974. Dostupné online: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_29_3235E.pdf. Pozri aj: Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 130/1978 Zb. o Dohovore o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru.

povinnosť vytvoriť register objektov vypustených do kozmického priestoru, o ktorého vytvorení musí upovedomiť generálneho tajomníka OSN. Vyvstáva však otázka, do ktorého registra sa zapisuje vypustený objekt, ak ho vypúšťajú dva alebo viaceré štáty. V takomto prípade sa ponecháva priestor štátom na to, aby sa spoločne dohodli, do registra ktorého štátu sa objekt zapíše. Do takéhoto registra sa zapíše meno vypúšťajúceho/vypúšťajúcich štátov, registračné číslo objektu, čas obehu, apogea, perigea atď. Generálny tajomník OSN vedie medzinárodný register týchto objektov, pričom štáty poskytnú generálnemu tajomníkovi OSN informácie, ktoré zapisujú do národných registrov hneď, ako to bude možné. Zároveň štáty môžu generálnemu tajomníkovi občas poskytnúť ďalšie informácie o objektoch zapísaných vo svojom registri.²³

3.4 Dohoda o činnosti štátov na Mesiaci a iných nebeských telesách

Tento dokument (ďalej len „*dohoda*“) bol prijatý Rezolúciou Valného zhromaždenia OSN RES 34/68 z roku 1979.²⁴ Je potrebné hneď na úvod poukázať, že napriek skrátenému názvu tejto dohody „*Moon agreement*“, sa režim v nej obsiahnutý aplikuje aj na iné nebeské telesá okrem Zeme (článok 1). Mnohí autori venujúci sa kozmickému právu označujú túto dohodu za vizionársku, resp. na dobu svojho vzniku veľmi pokrokovú. Progresivita spočíva najmä už v kapitole 2.1 spomenutého článku 11, v zmysle ktorého Mesiac ako taký spoločne s jeho prípadným nerastným bohatstvom sú tzv. *spoločným dedičstvom ľudstva*.²⁵

Rovnako ako celý kozmický priestor, ktorý je postavený na ideách mierového využívania a demilitarizácie, aj táto dohoda sa nesie v tomto duchu. Predmetné idey precizuje článok 3, ktorý zakazuje akúkoľvek hrozbu silou na Mesiaci (či už proti Zemi, samotnému Mesiacu, kozmickým lodiam a ich posádkam). Zároveň

²³ von der DUNK, F.: In: von der DUNK, F., TRONCHETTI, F. (Eds.): *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, str. 94-98.

²⁴ Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, RES 34/68 (XXVI) z roku 1979. Dostupné online: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf.

²⁵ JANKOWITSCH, P.: In: von der DUNK, F., TRONCHETTI, F. (Eds.): *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, str. 6.

by štáty nemali na orbit Mesiaca umiestňovať jadrové zbrane, stavať na jeho povrchu vojenské základne či vykonávať akékoľvek vojenské operácie. V zmysle nasledujúcich článkov je potrebné Mesiac chápať v kontexte slobodného vedeckého výskumu, ktorý je na prospech celému ľudstvu a vzájomnej pomoci štátov pri jeho skúmaní. Ako sme už spomenuli, tento režim sa aplikuje aj na ďalšie nebeské telesá. Z tohto dôvodu vzniká špekulácia súvisiaca s nízkym počtom štátov, ktoré k tejto dohode pristúpili. K 1. januáru 2017 ratifikovalo túto dohodu len 17 štátov a podpísali ju len 4 štáty.²⁶ Je možné sa domnievať, že takto nízky počet je podmienený práve skutočnosťou, ktorú sme na začiatku označili za pokrokovú, a teda že sa režim spoločného dedičstva celého ľudstva aplikuje nielen na samotný Mesiac, ale aj iné nebeské telesá.

3.5 Súhrn

Vo vyššie spomenutých podkapitolách sme stručne opísali základné dokumenty právnej úpravy kozmického priestoru:

- Zmluva o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru vrátane Mesiaca a iných telies (Kozmická zmluva),
- Dohoda o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru,
- Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi,
- Dohovor o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru,
- Dohoda o činnosti štátov na Mesiaci a iných nebeských telesách.

Týchto 5 dohôd sa často nazýva ako „*five United Nations treaties on outer space*“, čo možno voľne preložiť ako *päť dohôd OSN o kozmickom priestore*. Hovoria o nemožnosti privlastniť si kozmický priestor žiadnym štátom, o medzinárodnej

²⁶ Údaje podľa jednotlivých rokov dostupné online: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/status/index.html>.

zodpovednosti, bezpečnosti kozmonautov a kozmických lodí, registrácií aktivít v kozmickom priestore a podobne. Zároveň každá z týchto dohôd zakotvuje a zdôrazňuje mierumilovné využívanie kozmického priestoru vrátane nebeských telies, ktoré má byť na prínos všetkým na Zemi. Je nutné dodať, že na pôde OSN bolo prijatých niekoľko ďalších deklarácií, ktoré konkretizovali rámec základných princípov aktivít v kozmickom priestore. Z týchto sme podrobnejšie rozobrali Deklaráciu právnych zásad činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru v kapitole 2. Zvyšné dokumenty upravujú satelity zamerané na prenos televízneho vysielania, či povinnosti súvisiace s použitím atómového pohonu vypúšťaných objektov.

4. Právny režim *International Space Station (ISS)* – Medzinárodnej vesmírnej stanice

Na úvod tejto kapitoly považujeme za najdôležitejšie priblížiť skutočný význam projektu ISS. Pod vesmírnou stanicou vo všeobecnosti rozumieme objekt, ktorý je určený na pobyt posádky a na zotrvanie vo vesmíre. Z historického hľadiska ISS nie je prvým úspešným pokusom o takýto významný objekt. Prvenstvo drží, podobne ako pri prvej družici, ZSSR, ktorý v roku 1971 vypustil prvú vesmírnu stanicu s názvom Salyut 1. Touto bol naplno odštartovaný program Salyut, v ktorom došlo k vypusteniu ďalších vesmírnych staníc. Na tento program ďalej nadviazal ďalší významný projekt ZSSR s názvom Mir.²⁷ Konštrukcia tejto vesmírnej stanice začala v roku 1986 vypustením základného modulu. Po 15 rokoch svojej služby bola stanica cielene navedená do zemskej atmosféry, kde väčšina z nej zhorela a tak sa pôsobenie tejto stanice ukončilo. Napriek úspechu projektu, Ruská federácia obrátila svoju pozornosť na medzinárodný projekt ISS.

Oba projekty mali nepochybne významný vplyv na vývoj ISS. Ako už vyplýva z názvu, ide o projekt medzinárodného charakteru. Práve ISS sa stala mementom a hmatateľným dôkazom kooperácie štátov pri výskume kozmického priestoru.

²⁷ WILLIAMS, M.: *MIR: Russia's space station*, www.universetoday.com, 2017. Dostupné online: <https://www.universetoday.com/57063/mir-space-station/>.

Môžeme teda povedať, že dokumenty spomenuté v predošlých kapitolách stanovujúce základné princípy sa najlepšie premietli do projektu ISS.

Myšlienka vytvorenia Medzinárodnej vesmírnej stanice vznikla v USA v spojení s organizáciou NASA. Musíme poznamenať, že cesta k ISS v dôsledku výrazných finančných krátení v rozpočte USA nebola jednoduchá. Prezident USA Ronald Reagan však v roku 1984 túto myšlienku podporil a vyzval viaceré krajiny, aby sa k USA pripojili a spoločne vytvorili novú vesmírnu stanicu. Dôležitým momentom z hľadiska prínosu ďalších financií a hlavne technológií bolo prizvanie Ruskej federácie, ktoré sa realizovalo v 90. rokoch.

Medzinárodná vesmírna stanica sa nachádza na tzv. *low earth orbit*, teda na nízkej obežnej dráhe Zeme, vo výške približne 330 – 410 km. Jej účel spočíva vo výskumoch rôznych druhov v oblasti biológie, fyziky, astronómie a v mnohých ďalších. Jej právny režim je mierne odlišný od predchodcov. Projekty Salyut a Mir podliehali Dohovoru o registrácii objektov vypustených do kozmického priestoru a z právneho hľadiska sa na nich hľadelo ako na „kvázi-územie“ ZSSR. Štát, ktorý takýto objekt vypustil, vykonáva nad ním aj jeho posádkou v zmysle článku VIII Kozmickej zmluvy svoju jurisdikciu a kontrolu. Z tohto dôvodu je v prípade spomenutých projektov ich právna úprava pomerne jednoduchá.²⁸

4.1 Aplikovateľnosť niektorých dohôd OSN

Právna regulácia ISS vzišla z dvoch základných zdrojov. Prvým je všeobecná medzinárodná úprava aktivít v kozmickom priestore vrátane *piatich dohôd OSN o kozmickom priestore*, druhým sú špecifické právne regulácie, ktoré upravujú operácie na palube stanice. Vzťah týchto dvoch zdrojov je založený na princípe, kedy „novšie“ má byť v súlade a neodporovať „staršiemu“. Pre úplnosť musíme poznamenať, že okrem týchto základných zdrojov existujú ešte 4 memorandá o

²⁸ SHARPE, C., TRONCHETTI, F.: In: von der DUNK, F., TRONCHETTI, F. (Eds.): *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, str. 618 a nasl.

porozumení a ďalšie bilaterálne zmluvy uzavreté medzi vesmírnymi agentúrami.²⁹ V nasledujúcich podkapitolách sa budeme bližšie zaoberať aplikovateľnosťou niektorých z piatich dohôd OSN a samostatnou dohodou Partnerských štátov ISS.

4.1.1 Aplikovateľnosť Kozmickej zmluvy a Dohovoru o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi

Základom aktivít vo vesmíre je Kozmická zmluva, ktorú sme rozobrali bližšie v predošlých kapitolách. V súvislosti s ISS je nutné vyzdvihnúť dva princípy stanovené touto zmluvou – zákaz privlastniť si kozmický priestor a právo slobodného výskumu a objavovania. Na základe týchto princíпов je zjavné, že ISS operuje v priestoroch nepodliehajúcich suverenite žiadneho štátu; každý štát v ňom môže vykonávať slobodný výskum.

Relevantnou otázkou je vlastníctvo samotnej vesmírnej stanice. V nadväznosti na článok VIII Kozmickej zmluvy a článok 5 v *The International Space Station Intergovernmental Agreement*³⁰ (voľne preložené Medzivládna dohoda o Medzinárodnej vesmírnej stanici), každý štát vykonáva jurisdikciu nad svojou časťou (modulom) ISS, ktorú ma zaregistrovanú. Vlastnú jurisdikciu na palube ISS teda vykonávajú tzv. Partneri: USA, Ruská federácia, Európsky partner (zoskupenie viacerých európskych štátov), Japonsko a Kanada.

Dôležitou oblasťou právnej úpravy ISS je zodpovednosť za škodu. Vo všeobecnosti sa v súvislosti s ISS aplikujú pravidlá obsiahnuté v Dohovore o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi, ktorý je bližšie popísaný v podkapitole 3.2. Považujeme za potrebné poznamenať, že tento dohovor nepredstavuje úplne kompletnú úpravu zodpovednosti v súvislosti s vesmírnou stanicou. Podrobnejšie túto zodpovednosť rozvíja (samozrejme v súlade s Dohovorom o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené kozmickými objektmi) Medzivládna dohoda o Medzinárodnej vesmírnej stanici. Predmetná dohoda zavádza inštitút *cross-waiver of liability* (krížové vzdanie sa zodpovednosti),

²⁹ Tamtiež.

³⁰ Dostupné online: <https://www.state.gov/documents/organization/107683.pdf>.

ktorý zakazuje ktorémukoľvek Partnerovi alebo s ním prepojenému subjektu požadovať voči inému Partnerovi náhradu škody spôsobenú činnosťou ISS. Z tohto inštitútu však existujú výnimky, napríklad pri porušení práv spojených s duševným vlastníctvom, škodou spôsobenou úmyselným zneužitím a podobne.³¹

4.1.2 Právny rámec riadiaci spoluprácu v súvislosti s ISS

Kooperácia štátov v súvislosti s ISS je riadená troma právnymi rámcami. Prvým z nich je multilaterálna Medzivládna dohoda o Medzinárodnej vesmírnej stanici uzavretá v roku 1998 medzi vládami USA, Ruska, Európskych krajín, Japonska a Kanady. Druhým sú 4 bilaterálne memorandá uzavreté medzi NASA a ostatnými vesmírnymi agentúrami (ESA, CSA, Roskosmos, JAXA). Nimi sa upravil spôsob podieľania sa na aktivitách ISS jednotlivými agentúrami. Posledný právny rámec predstavujú ďalšie bilaterálne dohody medzi spomínanými vesmírnymi agentúrami.

Medzivládna dohoda o Medzinárodnej vesmírnej stanici ustanovuje, že dohody OSN upravujúce aktivity v kozmickom priestore sa aplikujú aj na kooperáciu subjektov participujúcich na projekte ISS. Jej cieľom bolo vytvoriť dlhotrvajúci režim partnerstva, vývoja, prevádzky a využívania permanentne obývanej ISS. Pri dojednávaní predmetnej konvencie sa objavila otázka súvisiaca s registráciou ISS ako kozmického objektu. Keďže ISS bola postupne skonštruovaná v kozmickom priestore pripájaním jednotlivých modulov, nebolo jasné, či sa ISS má považovať za jeden alebo viacero kozmických objektov. Ako sme už uviedli, každý štát má registrovať svoje kozmické objekty, ktoré tvoria časť ISS, nad ktorými zároveň vykonáva svoju jurisdikciu. Táto dohoda ďalej predstavuje komplexnú úpravu týkajúcu sa financovania projektu ISS, výmeny získaných dát, zodpovednosti, komerčného využívania ISS, spolupráce so štátmi nepatriacimi k Partnerom či využitia ISS na iné vesmírne misie.

³¹ European Space Agency: *International Space Station Legal Framework*, <http://www.esa.int>, 2013. Dostupné online: http://www.esa.int/Our_Activities/Human_Spaceflight/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework.

Na záver konštatujeme, že táto kooperácia sa dokázala prispôbiť doposiaľ akejkoľvek situácii, ktorá pri fungovaní a prevádzke ISS vyvstala. Predmetný systém dohôd a memoránd je dostatočne flexibilný na to, aby poskytol adekvátny právny rámec spolupráce, a to bez potreby ďalších zmien a doplnení.³²

5. Súčasnosť a budúcnosť kozmického práva

Súčasná právna úprava kozmického priestoru je pomerne statická. Od spomenutých piatich dohôd OSN sú každoročne na pôde OSN prijímané rezolúcie, ktoré sa týkajú poväčšine mierového využívania kozmického priestoru či konkrétnejšej úpravy niektorých činností v ňom. Dokumenty zásadného charakteru, akými bolo päť dohôd OSN, doposiaľ prijaté neboli. Považujeme ale za potrebné podotknúť, že diskusie súvisiace s novými problémami kozmického priestoru v súčasnosti naberajú na intenzite. Ich charakter sa však nenesie v duchu novelizácie spomenutých dohôd či prijatí nových, právne záväzných dokumentov. V dnešnej situácii prevláda skôr zameranie na čiastkové, menšie ciele v jednotlivých sektoroch, ktoré majú byť upravené najskôr nezáväznými dokumentmi – v podobe tzv. *soft law*.³³ Ako príklad uvádzame prvú sadu smerníc prijatú na pôde UNCOPUOS – *Long-term Sustainability of Outer Space Activities* (voľne preložené - Dlhodobá udržateľnosť aktivít v kozmickom priestore).³⁴

Technologický pokrok spojený s objavovaním vesmíru sa rapídne vyvíja. Každoročne sme svedkami množstva priam neuveriteľných objavov, fotografií a správ z vesmírnych agentúr. Prítomné sú snahy poslať ľudí na Mars či nájsť mimozemský život (príkladmo uvádzame nedávne objavy priaznivých podmienok na život na jednom z mesiacov Saturnu – Enceladus alebo na Jupiterovom mesiaci Eu-

³² POROKHIN, I.: *MIR: The Legal Framework for the International Space Station*, <http://www.unoosa.org/>, 2013. Dostupné online: <http://www.unoosa.org/pdf/pres/lsc2013/tech-05E.pdf>.

³³ *Soft-law* sú pravidlá, ktoré majú „kvázi legálnu“ povahu, resp. nemajú úplnú právnu záväznosť. Dostupné online: <https://definitions.uslegal.com/s/soft-law/>.

³⁴ Dostupné online: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/topics/long-term-sustainability-of-outer-space-activities.html>.

ropa). V tejto kapitole sa ďalej nebudeme venovať konkrétnym právnym úpravám, ale situáciám a aktivitám v kozmickom priestore, ktoré si v budúcnosti pravdepodobne budú vyžadovať konkrétnejšiu právnu úpravu, možno aj v podobe spomenutého *soft-law*.

5.1 *Space debris*

Jednou z najaktuálnejších tém je tzv. *space debris* alebo kozmický odpad. Predstavujú ho rôzne úlomky z kozmických lodí, družíc a iných objektov, častice prachu, vyradené družice alebo iný odpad. V apríli 2017 sa konala v poradí 7. konferencia týkajúca sa tejto problematiky. Podľa oficiálnej stránky konferencie je v blízkosti Zeme vyše 700 000 objektov väčších ako 1 centimeter a 170 miliónov objektov väčších ako 1 milimeter. Je potrebné poukázať na to, že tieto objekty dosahujú rýchlosť až 56 000 km/h a dokážu spôsobiť fatálne kolízie s funkčnými kozmickými objektmi či budúcimi misiami. Nato reagujú spomínané konferencie, ktoré prerokúvajú technické ale i právne riešenia týkajúce sa problematiky kozmického odpadu. V posledných rokoch sa rozširuje vypúšťanie družíc veľmi malých rozmerov. Tieto sú vyrábané dokonca už aj na základných školách po celom svete a následne sú vypustené do kozmického priestoru prostredníctvom vesmírnych organizácií. Netreba však zabudnúť aj na ich negatívnu stránku – ich malé rozmery neumožňujú integráciu systému zneškodnenia alebo presunu na vyšší orbit, kde sa nachádzajú vyradené družice.

Určité štáty vo svojej vnútroštátnej právnej úprave stanovujú, že podmienkou na registráciu kozmického objektu do ich národného registra je nejaký systém zneškodnenia takéhoto objektu po ukončení jeho misie. Najčastejšie ide o zariadenie, ktoré objekt presunie na nižší orbit Zeme, postupne až do jej atmosféry, kde takmer celý zhorí.

5.2 *Space resources*

Ďalšou aktuálnou témou je tzv. *space resources*. Hovoríme tu o ekonomickej využiteľnosti zdrojov, ktoré poskytuje vesmír. Niektoré súkromné spoločnosti pri-

chádzajú s nápadmi, ako využiť asteroidy či dokonca iné planéty na ťažbu nerastov a ich následný transport na Zem. Využitie zdrojov Mesiaca, ale aj iných nebeských telies v posledných rokoch rozprúdilo diskusie naprieč právnym spektrom. Právna úprava, ktorú poskytuje ako Kozmická zmluva, tak Dohoda o činnosti štátov na Mesiaci a iných nebeských telesách, je po hlbšej analýze odborníkov vágna a neposkytuje jasné riešenia aktivít spočívajúcich v ťažbe surovín na mimozemských telesách. Všeobecne sa hovorí o neistote, ktorú takáto medzinárodná úprava kozmického priestoru prináša a s ktorou sú spojené dva negatívne javy. Prvý z nich predstavuje možné odradenia štátov a súkromných investorov od mimozemskej ťažby. Druhým je riziko spočívajúce v tom, že štáty sa začnú správať „jednostranne“ a začnú svojvoľne tieto mimozemské zdroje využívať.³⁵ Nakoniec dodávame, že existujú snahy zo strany štátov či súkromných spoločností smerujúce k vyriešeniu tohto zložitého právneho problému, ktoré však doposiaľ neboli úplne úspešné.

Záver

Kozmický priestor je jednou z najzaujímavejších, ale bezpochyby i najnetradičnejších oblastí, ktoré pozitívne právo reguluje. Podobne i v rámci vedecko-pedagogického procesu na právnických fakultách je predmetná problematika vítaným spetrením pre študenta.

Ďalšia osobitosť tohto odvetvia – okrem spomínanej „nevšednosti“ – spočíva v priestore, kde sa drvivá väčšina „kozmicoprávnych vzťahov“ uskutočňuje. Kozmické právo je späté predovšetkým s objavovaním priestoru dosiaľ nepoznaného. Situácia vo vnútroštátnom zákonodarstve je značne jednoduchšia. Podstata spoločenských vzťahov, ktoré sú predmetom regulácie každého štátu, sa zväčša nemení – totiž len ich reálne uskutočňovanie sa prispôsobuje dobe a poväčšine to je dôvodom pre novelizáciu či vytvorenie nového predpisu. Tým nechceme povedať, že vo vnútroštátnom práve nevzniká potreba úpravy spoločenských vzťahov, ktoré v minulosti predmetom spoločenskej (či právnej) regulácie neboli vôbec. I

³⁵ TRONCHETTI, F.: In: von der DUNK, F., TRONCHETTI, F. (Eds.): *Handbook of Space Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, str. 769 a nasl.

tu taká potreba vzniká, ale značne v menšom rozsahu než v kozmickom priestore. Napriek tomu sme istý (nami predpokladaný) náčrt vývoja kozmického práva v najbližšej budúcnosti ponúkli.

Posledné špecifikum, ktoré so sebou kozmickoprávna regulácia prináša, je *rozsah právnej úpravy*. Hoci už niekoľkokrát spomenutých *päť dohôd OSN* vývoj kozmického práva *de lege lata* ukončilo, i dnes existuje množstvo rezolúcií a iných prameňov, ktoré ho dotvárajú a prispôsobujú potrebám dneška. Cieľom výkladu preto nebolo – a azda ani nemohlo byť – komplexne priblížiť riešenú problematiku. Príspevok len rámcovo popisuje jednotlivé základné inštitúty a inštitúcie kozmického práva. S uvedením zdrojov, ktoré môžu byť pre čitateľa inšpiráciou pre čerpanie ďalších poznatkov, predstavuje preto len východisko pre skúmanie uvedenej problematiky.

Okolnosti vylučujúce protiprávnosť: Prípadová štúdia Gabčíkovo – Nagymaros

Lukáš Tomáš

Úvod

Posudzovanie prípadovej štúdie Gabčíkovo – Nagymaros je z hľadiska vedy medzinárodného práva zaujímavé z mnohých hľadísk – predmetný spor významne ovplyvnil vývoj viacerých inštitútov a inštitúcií všeobecnej i osobitnej časti medzinárodného práva.

Pre rozsah skúmanej problematiky i bohatosť zdrojov faktografických údajov nebude cieľom tohto príspevku celkom komplexne zhodnotiť vplyv spomínanej štúdie na vývoj medzinárodného práva – v súlade s nadpisom príspevku a leitmotívom X. študentského sympózia z medzinárodného a európskeho práva sa zameriame najmä na zhrnutie relevantných informácií tvoriacich obsah a ciele Zmluvy o výstavbe a prevádzke vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros (ďalej aj „Zmluvy“) a posúdenie prínosu rozsudku Medzinárodného súdneho dvora v predmetnej veci z 25. septembra 1997 na „*režim uplatňovania stavu núdze ako okolnosti vylučujúcej protiprávnosť*“. Samozrejme spomenieme dopad rozsudku na ďalšie medzinárodnoprávne inštitúty, teda na *protiopatrenia, inštitúty medzinárodného zmluvného práva, „status“ medzinárodných obyčají po ich kodifikácii i sukcesiu štátov do medzinárodných zmlúv*.“ V prvej kapitole sme celkom stručne načrtli vývoj koncepcií stavby vodných diel na Dunaji pred rokom 1977. V druhej kapitole rozoberáme najdôležitejšie ustanovenia Zmluvy. V štyroch podkapitolách tretej kapitoly aspoň rámcovo čitateľovi predstavujeme vývoj situácie vo veci Gabčíkovo – Nagymaros v rokoch 1977 – 1993, pretože poznanie tohto vývoja je *inter alia* nevyhnutné pre pochopenie dopadov rozsudku Medzinárodného súdneho dvora na medzinárodnoprávne inštitúty, ktorých rozbor je predmetom podrobného výkladu štvrtej, záverečnej a kľúčovej kapitoly.

Text príspevku sme sa snažili koncipovať pokiaľ možno nie zložitým jazykom i za využitia propedeuticko-didaktickej metódy, rátajúc s možnosťou, že čitateľ nemusí mať nevyhnutne znalosti z oblasti práva. Preto tam, kde to považujeme za

potrebné, predkladáme k rozboru jednotlivých častí judikatúry i jednoduchý rozbor zodpovedajúcich inštitútov medzinárodného práva.

1. Situácia pred rokom 1977

Už Rimania poznali rieku *Danubius*, ktorá sčasti tvorila severnú hranicu ich impéria¹. Začiatkom 7. storočia Dunaj predstavoval hranicu oddeľujúcu kresťanské národy žijúce na juh od neho a pohanské kmene obývajúce územia na sever od Dunaja. Oddávna slúžil nielen na dopravu, ale aj na rôzne druhy hospodárskeho využitia. Bola to práve dĺžka splavného toku, ktorá po celé stáročia robila Dunaj zaujímavým z obchodných i strategických dôvodov. Prvé plány na výstavbu vodného diela prezentoval ZSSR v duchu stalinizmu už v 50. rokoch 20. storočia za účelom zlepšenia splavnosti rieky pre svoje vojnové flotily². K zmene pohnutky výstavby vodného diela došlo začiatkom 70. rokov, kedy maďarská vláda rozhodla o modifikácii hlavného cieľa výstavby – v dôsledku ropnej krízy sa hlavným motívom stala výroba energie, ako cieľ v druhom rade ale ostalo i zlepšenie splavnosti a protipovodňová ochrana. V roku 1963 Československo a Maďarsko začali rokovania vo veci odklonu Dunaja, v roku 1968 sa ustanovila spoločná riečna správa na Dunaji *dohodou z Rajka – Gönyű*³ podpísanou v predvečer sovietskej invázie do Československa. V duchu týchto koncepcií došlo v roku 1977 k podpísaniu Zmluvy.⁴

¹ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, spol. s r.o., 2011, str. 294.

² FÜRST, H.: *The Hungarian-Slovakian Conflict over the Gabčíkovo-Nagymaros Dams: An Analysis*, 17. marec 2017. Dostupné online: <http://www.columbia.edu/cu/ece/research/intermarium/vol6no2/furst3.pdf>.

³ *Rajka-Gönyű Agreement* z 27. februára 1968. In SCHWABACH, A.: *Diverting the Danube: The Gabčíkovo-Nagymaros Dispute and International Freshwater Law*, 17. marec 2017. Dostupné online: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=bjil>.

⁴ Tamtiež

2. Zmluva o výstavbe a prevádzke vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros z roku 1977⁵

Zmluva zo dňa 16. septembra 1977 uzavretá medzi Československou socialistickou republikou (zastúpenou predsedom vlády Lubomírom Štrougalom) a Maďarskou republikou (zastúpenou predsedom Rady ministrov Lázárom Györgym) tvorí právny základ realizácie výstavby Sústavy vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros (ďalej aj „Sústava“) mala realizovať.

V zmysle jej *úvodných ustanovení* cieľom výstavby vodných diel Gabčíkovo – Nagymaros je spoločné a všestranné využívanie prírodného bohatstva Dunaja v úseku Bratislava – Budapešť pre rozvoj vodného hospodárstva, energetiky, dopravy, poľnohospodárstva a ďalších odvetví národného hospodárstva zmluvných strán, prehĺbenie bratských vzťahov oboch štátov a v neposlednom rade i socialistická integrácia členských štátov RVHP. *In concreto* teda šlo o využívanie energetického potenciálu Dunaja na výrobu elektriny, zlepšenie plavby na príslušnej časti Dunaja, protipovodňovú ochranu brehov⁶ a v širšom zmysle azda i o ochranu lužných lesov, ktoré sa javili ohrozené neustálym poklesom hladiny toku z dôvodu výstavby vodných diel na Dunaji v Rakúsku.

Zmluvné strany sa ďalej (*článok 1*) zaväzujú vybudovať Sústavu vodných diel Gabčíkovo - Nagymaros ako *spoločnú investíciu* pozostávajúcu z vodného diela Gabčíkovo a z vodného diela Nagymaros, *ktoré tvoria jednotnú a nerozdeliteľnú prevádzkovú sústavu objektov*. Práce na spoločnej investícii budú usmerňovať a kontrolovať *splnomocnenci poverení vládami (článok 3)*. Podľa *článku 4* energetické agregáty majú byť uvedené do prevádzky v rokoch 1986 – 1990. Tento termín sa v zmysle Protokolu I z roku 1983 modifikoval – uvedenie energetických agregátov do prevádzky sa posunulo na obdobie rokov 1990 – 1994.

⁵ Publikovaná ako vyhláška ministra zahraničných vecí pod č. 109/1978 Zb. V príspevku uvádzame ustanovenia relevantné pre spor z roku 1997.

⁶ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, Judgment, I.C.J. of 25. September 1997, par. 15. Dostupné online: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>.

Spoločná investícia sa vyhotoví na základe spoločného zmluvného projektu schváleného podľa vnútroštátnych predpisov zmluvných strán. Náklady na výstavbu Sústavy budú zmluvné strany znášať v *rovnakom pomere*. Vykonanie samotnej spoločnej investície sa zabezpečí prostredníctvom *investorských organizácií* za koordinácie splnomocnencov vlád⁷ (*články 4 – 7*). Podobne ako na nákladoch, tak i na úžitkoch a výhodách (napríklad výkony elektrární) zo Sústavy sa zmluvné strany zúčastnia v *rovnakom pomere* (*článok 10*).

Zmluva v ďalších ustanoveniach špecifikuje vlastnícke právo k objektom Sústavy vytvorených ako spoločná investícia – totiž niektoré z týchto (*taxatívne stanovené v článku 8 ods. 1*) budú v *spoločnom vlastníctve zmluvných strán*, ostatné prislúchajú *strane, na území ktorej boli vybudované*. Pritom prevádzku objektov nachádzajúcich sa v spoločnom vlastníctve budú v zmysle *článku 10 koordinovane ako jednotné dielo* obstarávať organizácie zmluvnej strany, na území ktorej budú tieto vybudované. Podobný prístup sa uplatní i pri objektoch, ktoré budú vo vlastníctve jednej zo strán - akurát tu sa nebude vyžadovať koordinovaný prístup.

V zmysle ďalších ustanovení Zmluvy môžu zmluvné strany realizovať i *národné investície slúžiace výlučne ich vlastným záujmom a cieľom*. Náklady na tieto investície nesie každá strana samostatne a možno ich realizovať len za predpokladu, že negatívne neovplyvnia spoločnú investíciu (*článok 2*).

V súvislosti s Dunajom a jeho okolím si zmluvné strany stanovujú viaceré povinnosti, najmä zabezpečenie úloh povodňovej ochrany (*článok 13*), povinnosť nezhoršenia kvality vody v Dunaji v súvislosti s výstavbou a prevádzkou Sústavy – pre tento účel sa na hraničných vodách zakotvuje inštitút pravidelných kontrol vody (*článok 15*). Zmluvné strany sa zaväzujú udržiavať koryto Dunaja (*článok*

⁷ Ich činnosť sa riadila podľa Štatútu schváleného vládami oboch strán 11. októbra 1979. Ďalšie úlohy splnomocnenca vlády vyplývajú z jeho štatútu schváleného vládou SR uznesením č. 636/2014. Splnomocnenec zodpovedá za svoju činnosť vláde SR, jeho útvár je súčasťou Ministerstva dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR.

16) a v zmysle *Dohovoru o režime plavby na Dunaji*⁸ potvrdzujú povinnosť zabezpečenia plynulej a bezpečnej plavby na medzinárodnej vodnej ceste tak počas stavebných prác, ako aj v čase prevádzky Sústavy. – a to ako počas výstavby, tak i v čase prevádzky Sústavy (*článok 18*). Marginálne treba spomenúť i ustanovenie *článku 20* o opatreniach na ochranu záujmov rybárstva, ktoré sa majú vykonať v rámci národných investícií i znenie *článku 19*, v zmysle ktorého sa zmluvné strany zaväzujú zabezpečiť splnenie požiadaviek ochrany prírody. Naostatok i Medzinárodný súdny dvor potvrdil významnú úlohu Dunaja z hľadiska rozvoja štátov i skutočnosť, že bol dôležitým článkom medzinárodnej spolupráce – dlhodobé účinky ľudskej činnosti ale nemali na rieku, životné prostredie a osobitne vodné hospodárstvo vždy len priaznivé účinky, preto odstráneniu týchto problémov najviac napomôže medzinárodná spolupráca.⁹

Keďže rozbor Zmluvy je jedným z kľúčových motívov príspevku, okrajovo považujeme za potrebné spomenúť i fakt, že Zmluva obsahuje i ustanovenia o určovaní, priebehu a prekračovaní štátnych hraníc, keďže sa prirodzene ráta, že v súvislosti s výstavbou Sústavy budú potrebné ich menšie úpravy. Počas prípravy, výstavby a prevádzky vodných diel sa zmluvné strany zaväzujú oprávneným osobám zabezpečiť prekračovanie štátnych hraníc za čo najjednoduchších formalít, aby mohli vykonávať úlohy z tejto zmluvy vyplývajúce (*články 22 – 23*)

Na záver stručne rozoberáme i ustanovenia o zodpovednosti zmluvných strán (*články 25 – 26*). Každá zo zmluvných strán je výlučne zodpovedná za:

- a) vykonanie prác a dodávok, ktoré jej pripadli rozdelením prác a dodávok zo spoločnej investície,
- b) prevádzku objektov v spoločnom vlastníctve realizovaných na jej území, za ich sústavné udržiavanie v prevádzkyschopnom stave i za zachovanie ich podstaty,

⁸ tento Dohovor známy i ako Belehradský dohovor o režime plavby na Dunaji bol podpísaný na záver Belehradskej konferencie pobrežných a nepobrežných štátov v roku 1948, platnosť nadobudol 11. mája 1949 a publikovaný bol pod č. 241/1949 Zb.

⁹ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 17, op. cit.

- c) prevádzku objektov vo vlastníctve jednej zo zmluvných strán, za ich sústavné udržiavanie v prevádzkyschopnom stave i za zachovanie ich podstaty.

Podľa takto určenej zodpovednostnej povinnosti *každá zo zmluvných strán sama a výlučne znáša škody, ktoré vznikli na prácach a objektoch uvedených v bode a) a b)* a to buď ako dôsledok takej skutočnosti, ktorá zakladá jej výlučnú zodpovednosť alebo v dôsledku konania tretích osôb, ak investor alebo prevádzateľ mohol škodu zabrániť vynaložením všetkého úsilia, ktoré od neho možno považovať, ako i náklady za nápravu týchto škôd. Naopak, pri *škodách vzniknúcich v dôsledku prevádzky objektov z bodu c)* znáša zmluvná strana všetky škody i ich náklady na ich nápravu. Určenie rozsahu, výšky a príčin škôd (*článok 26*) ako i riešenie sporných otázok, ktoré sa vyskytnú pri realizácii a prevádzke Sústavy (*článok 27*), je úlohou splnomocnencov vlád. Ak by sa splnomocnenci nedohodli, predložia ich na rozhodnutie vládam zmluvných strán.

3. Stručný náčrt vývoja situácie v čase od uzavretia Zmluvy po predloženie sporu Medzinárodnému súdnemu dvoru

3.1 Vývoj situácie v rokoch 1977 – 1989

Československo začalo s prácami na Sústave v roku 1978, Maďarsko pre ekonomické problémy až v roku 1981. Ale už v roku 1980 začala v Maďarsku verejná diskusia, ktorej súčasťou bola značná kritika projektu. V roku 1982 – oficiálne z dôvodov ekologických – došlo k pozastaveniu výstavby, skutočné príčiny boli pravdepodobne ekonomické. Po vymenovaní nového maďarského splnomocnenca v roku 1983 sa práce na maďarskej strane obnovili¹⁰. Z iniciatívy Maďarska došlo ešte v tom istom roku k podpísaniu protokolov, ktoré spomaľovali výstavbu Sústavy.¹¹

¹⁰ SCHWABACH, A.: *Diverting the Danube: The Gabčíkovo-Nagymaros Dispute and International Freshwater Law*, 17. marec 2017. Dostupné online: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=bjil>.

¹¹ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 21, op. cit.

Keď po protestoch rakúskych ochrancov životného prostredia stroskotal projekt výstavby elektrárne (*power plant*) v Hainburgu, začalo sa o Sústavu zaujímať Rakúsko. V máji 1986 bola medzi Maďarskom a Rakúskom podpísaná dohoda, v zmysle ktorej sa rakúske banky zaviazali poskytnúť Maďarskej ľudovej republike úvery na výstavbu Nagymarosu a na oplátku rakúske spoločnosti dostali prísľub 70 % všetkých stavebných zákaziek. Podľa tejto dohody bolo Rakúsko oprávnené odoberať určitý objem elektrickej energie.¹²

Maďarská vláda sa 6. februára 1989 v zmysle Protokolu II k Zmluve zaviazala urýchliť výstavbu. V dôsledku intenzívnej kritiky (najmä zo strany pololegálnej organizácie *Dunajský kruh*¹³, ktorá zhromažďovala kritikov projektu) i snáh o zvolanie referenda (maďarskí ochrancovia životného prostredia skompletizovali *circa* 130 000 podpisov) došlo 13. mája 1989 k prerušeniu prác až do vypracovania štúdií dopadu na životné prostredie, ktoré mali byť hotové do 31. júla 1989. Voči predmetným maďarským opatreniam československá vláda protestovala doručením písomného stanoviska maďarskému veľvyslancovi zo dňa 15. mája 1989, v ktorom informovala Maďarsko o nutnosti prijatia jednostranných opatrení v prípade pretrvávania neochoty obnoviť práce.¹⁴ Na rokovaní splnomocnencov 8. – 9. júna 1989 Maďarsko *ubezpečilo* Československo o *pokračovaní prác* – v zmysle podpísaného Protokolu II *maďarská strana dokončí výstavbu v dohodnutom čase a podľa plánov projektu*¹⁵. Podľa listu maďarského podpredsedu vlády československému podpredsedovi vlády zo dňa 24. júna 1989 Maďarská akadémia vied dospela k názoru, že niet adekvátnych poznatkov o možných následkoch environmentálnych rizík. Riziká výstavby nemožno pokladať za prijateľné, odporúča sa ďalší dôkladný a časovo náročný výskum¹⁶. Azda aj preto 21. júla 1989 došlo k predĺženiu prerušenia prác do 31. októbra. Na záver tejto podkapitoly treba spo-

¹² SCHWABACH, A.: *Diverting the Danube: The Gabčíkovo-Nagymaros Dispute and International Freshwater Law*, 17. marec 2017. Dostupné online: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=bjil>

¹³ Maď. Duna kőr, angl. Danube Circle.

¹⁴ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 61, op. cit.

¹⁵ Tamtiež, par. 33.

¹⁶ Tamtiež, par. 35.

menúť ešte list maďarského premiéra zo 4. októbra 1989, ktorým navrhol (formálne) Československu zastavenie úseku Nagymaros a uzavretie dohody na zníženie environmentálnych rizík spojených s úsekou Gabčíkovo. Rokovania oboch predsedov vlád z 26. októbra 1989 sa skončili fiaskom a 27. októbra 1989 sa Maďarsko rozhodlo práce v Nagymarosi *definitívne zanechať*, čo potvrdil aj maďarský parlament 31. októbra 1989.¹⁷ S akcentom na nižšie rozoberaný rozsudok uvádzame ešte verbálnu nótu Československa z 30. októbra 1989, ktorou bolo Maďarsko opätovne vyzvané na plnenie zodpovednostnej povinnosti pod hrozbou pristúpenia k dočasnému riešeniu.

3.2 Vývoj situácie v rokoch 1989 – 1993

Po páde železnej opony v máji 1990 obe strany kriticky zhodnotili projekt tak, ako bol naprojektovaný v Zmluve – podľa maďarskej vlády bol „omylom“, podľa prezidenta Havla „*pomníkom totalite a gigantománii, problémom je, že gabčíkova elektrárňa sa už dobudovala*“. Na druhej strane československý minister životného prostredia vyhlásil, že „*projekt Gabčíkovo – Nagymaros je síce starý a zastaraný, ale je veľa dôvodov na zmenu a modifikáciu Zmluvy*“¹⁸. V období po zanechaní prác zo strany Maďarska sa medzi stranami konali rokovania a Československo skúmalo alternatívne riešenia – podľa Schwabacha existovali 2 možnosti: Buď zničenie takmer hotovej Gabčíkovej časti alebo dokončenie Gabčíkovej časti a jej prevádzka v obmedzenom režime¹⁹. Jedno z alternatívnych riešení, neskôr známe ako *Variant C* zahŕňalo jednostranný odklon Dunaja Československom na jeho územie približne 10 kilometrov nad Dunakiliti. V konečnej

¹⁷ Tamtiež, par. 22.

¹⁸ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 38, op. cit.

¹⁹ SCHWABACH, A.: *Diverting the Danube: The Gabčíkovo-Nagymaros Dispute and International Freshwater Law*, 17. marec 2017, Dostupné online: <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=bjil>.

fáze variant zahŕňal výstavbu prehradenia v Čunove a ochranej hrádze spájajúcej prehradenie s južným brehom derivačného kanála. Prijalo sa i opatrenie o výstavbe pomocných objektov.²⁰

Medzičasom sa o krízu začala zaujímať Európska komisia, ktorá ponúkla vypracovanie projektov, najmä v súvislosti s posúdením vplyvu Sústavy na životné prostredie. V súvislosti s vývojom geopolitickej a ekonomickej situácie v stredoeurópskom priestore Európska komisia časom zmenila svoje počiatočné vnímanie problému z úzko nevhodného technického pohľadu. Vždy totiž treba mať na pamäti politikum, ktoré bolo bezpochyby so sporom „*po celú dobu jeho života*“ späté. Parafrázujúc Súd, pre hlboké politické a ekonomické zmeny, ktoré sa v tomto čase odohrali v strednej Európe, sa projekt Gabčíkovo – Nagymaros v Československu, *ale najmä v Maďarsku* stal predmetom rastúcich obáv, jednak určitej časti verejnej mienky, jednak určitých vedeckých kruhov²¹. Totiž v roku 1991 prebiehali medzi Československom a Maďarskom bilaterálne rokovania, ktoré skončili neúspechom. Slovenská vláda rozhodla v júli 1991 o výstavbe *Variantu C*, čo jej federálna vláda odobrila, práce sa začali v jeseni 1991 – najskôr došlo k prehradeniu Dunaja, následne k uzavretiu koryta a výstavbe vlastnej zdrže. Prostredníctvom navozenia kameňov do Dunaja došlo k odkloneniu *80 – 90 % vód Dunaja do kanála určeného na napájanie elektrárne Gabčíkovo*. Odklonenie Dunaja sa v tejto fáze ešte nekonalo, keďže neboli dokončené práce na vystužení priehrady ani dobudované pomocné objekty²². Maďarsko následne (azda aj v súvislosti so zmenou nazerania Európskej komisie na problém) navrhlo Európsku komisiu ako mediátora²³ v trilaterálnej komisii. Trilaterálna komisia mala zvážiť

²⁰ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 23, op. cit.

²¹ Tamtiež, par. 32.

²² Tamtiež, par. 65.

²³ Mediáciu (sprostredkovanie) radíme v zmysle Haagskeho dohovoru o pokojnom riešení sporov (1907) spoločne s dobrými službami (*good services*), vyšetrovacím a zmierovacím konaním i priamymi rokovaniaми medzi diplomatické spôsoby pokojného riešenia medzinárodných sporov. Priame rokovania, teda napríklad konzultácie či výmeny názorov, sa uskutočňujú bez ingerencie tretej strany, pri mediácii, dobrých službách, vyšetrovacom a zmierovacom konaní je tretia strana prítomná. Pri vyšetrovacom a zmierovacom konaní je tretia strana na spore priamo zainteresovaná, pri dobrých službách a sprostredkovaní sa len nepriamo snaží prispieť k vyrie-

reálne možnosti vyriešenia problému, lenže na čas jej pôsobenia mali byť práce na *Variante C* pozastavené, s čím československá strana nesúhlasila, preto sa komisia nezriadila.

19. mája 1992 maďarská vláda doručila československej vláde verbálnu nótu, ktorou ukončila platnosť Zmluvy s účinnosťou od 25. mája 1992. 15. októbra 1992 Československo začalo práce umožňujúce prehradiť Dunaj a od 23. októbra 1992 pokračovalo v prehradzovaní rieky. Ešte toho dňa (23. októbra 1992) Medzinárodný súdny dvor obdržal Podanie Maďarska proti Českej a Slovenskej federatívnej republike o odklonení rieky Dunaj. Toto Podanie ale nespustilo žiadne konanie, keďže samo Maďarsko neskôr pripustilo, že nebolo základu, podľa ktorého by Medzinárodný súdny dvor mohol o ňom konať²⁴

Premiéri Mečiar a Antall v priebehu roka 1992 predsa len súhlasili s mediáciou Európskej komisie, ktorá sa mala konať na konci októbra 1992 v Londýne. Ešte pred londýnskym rokovaním sa uskutočnilo bilaterálne rokovanie, ktoré sa skončilo znovu neúspešne. Minimálne čiastočným úspechom bola Londýnska dohoda (*London agreement*) prijatá 28. októbra 1992, v ktorej sa štáty zavazovali zastaviť práce na *Variante C* na čas ustanovený Európskou komisiou, vrátiť minimálne 95 % prietoku vody do starého koryta Dunaja, zriadiť trojstrannú misiu nezávislých expertov menovaných Európskou komisiou, ktorých úlohou bude vypracovať správu o *Variante C*, špecifikovať núdzové opatrenia, ktoré treba prijať a *predložiť spor Medzinárodnému súdnemu dvoru*. Nasledujúceho dňa Európsky parlament

šeniú sporu. Pri sprostredkovaní je jej úloha aktívnejšia – môže predkladať stranám návrhy týkajúce sa riešenia sporu. Naopak, pri dobrých službách je jej ingerencia obmedzenejšia – snaží sa strany priviesť k rokovaniu a teda robí najmä to, o čo ju strany požiadali. Spracované podľa KLUČKA, Ján: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition. 2011, str. 163 – 164, ako aj: JANKUV, Juraj, LANTAJOVÁ Dagmar. et al.: *Medzinárodné zmluvné právo a jeho interakcia s právnym poriadkom Slovenskej republiky*, 1. vydanie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, str. 140. Text Haagskeho dohovoru o pokojnom riešení sporov (1907) dostupný online http://avalon.law.yale.edu/20th_century/pacific.asp.

²⁴ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 25, op. cit.

schválil návrh uznesenia, v ktorom sa dovoľával diplomatického riešenia sporu i vypracovania komplexného posudku dopadu projektu na životné prostredie.

Implementácia predmetnej dohody by *de facto* znamenala zastavenie výroby elektrickej energie v Gabčíkove, preto slovenská vláda odmietla dočasné zastavenie prác na *Variante C* i navrátenie prevažnej časti Dunaja do jeho starého koryta. Na ďalšom trojstrannom rokovaní, ktoré sa uskutočnilo koncom novembra 1992 v Bruseli, strany definitívne odsúhlasili predloženie sporu Medzinárodnému súd-
nemu dvoru. 1. januára 1993 vznikla Slovenská republika ako samostatný suve-
rénný štát a približne v rovnakom čase vypracovali odborníci Európskych spolo-
čenských kompromis, ktorý Slovenská republika zamietla. Ešte sa žiada dodať, že
Európsky parlament spozoroval určitú „*vyčkávaciu taktiku*“ zo strany Slovenskej
republiky, preto na ňu naliehal s požiadavkou pružnejšieho a flexibilnejšieho jed-
nania ohľadom celej kauzy.²⁵

4. Osobitná dohoda o predložení sporu medzi Maďarskou republikou a Slovenskou republikou o projekte Gabčíkovo – Nagymaros Medzinárodnému súd- nemu dvoru (ďalej aj „*Osobitná dohoda*“)²⁶

Osobitnou dohodou, podpísanou dňa 7. apríla 1993 v Bruseli, došlo k založeniu príslušnosti Medzinárodného súdneho dvora²⁷ (článok 1). V zmysle článku 2 strany požiadali Súd, aby na základe Zmluvy, pravidiel a zásad všeobecného me-
dzinárodného práva ako aj ďalších zmlúv, ktoré môže požadovať za aplikova-
teľné, rozhodol:

²⁵ FÜRST, H.: *The Hungarian-Slovakian Conflict over the Gabčíkovo-Nagymaros Dams: an Ana-
lysis*, 25. apríl 2017. Dostupné online: [http://www.columbia.edu/cu/ece/research/interma-
rium/vol6no2/furst3.pdf](http://www.columbia.edu/cu/ece/research/interma-
rium/vol6no2/furst3.pdf).

²⁶ Publikovaná ako oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pod č.
54/1994 Z.z.

²⁷ V zmysle čl. 40 ods. 1 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora sa spory predkladajú Súdu podľa
okolností buď oznámením osobitnej dohody alebo písomnou žalobou zaslanou tajomníkovi
Súdu.

- 1) *či Maďarská republika bola oprávnená prerušiť a následne, v roku 1989, zastaviť práce na projekte Nagymaros a časti projektu Gabčíkovo, za ktoré zodpovedala podľa Zmluvy Maďarská republika,*
- 2) *či Česká a Slovenská federatívna republika bola oprávnená pristúpiť v novembri 1991 k „dočasnému riešeniu“ (Variant C) a uviesť tento systém do prevádzky od októbra 1992, ako je to opísané v Správe pracovnej skupiny nezávislých expertov Komisie Európskych spoločenstiev, Českej a Slovenskej federatívnej republiky a Maďarskej republiky z 23. novembra 1992 (prehradenie Dunaja na riečnom kilometri 1851,7 na česko-slovenskom území a z toho vyplývajúce dôsledky na vodný tok a plavebnú cestu),*
- 3) *aké sú právne účinky notifikácie z 19. mája 1992 o skončení Zmluvy Maďarskou republikou.*

Podľa článku 4 strany súhlasia, že dovedty, kým Súd vynesie konečný rozsudok, vypracujú a budú uplatňovať *dočasný vodohospodársky režim Dunaja*. Ak v období, kým sa tento režim vypracuje, ktorákoľvek strana usúdi, že jej práva sú ohrozené postupom druhej strany, môže požadovať okamžité konzultácie a posudky vrátane Komisie európskych spoločenstiev za účelom ochrany týchto práv a že nebude žiadať Súd o ochranu podaním žiadosti podľa čl. 41 Štatútu²⁸. Predmetný režim však priniesol viacero problémov – napustením čunovskej zdrže došlo k zníženiu prietoku v starom koryte Dunaja, preto Maďarsko a Slovensko 26. augusta 1993 dosiahli *Dohodu o ustanovení trojstrannej skupiny expertov*. Trojstranná skupina expertov predložila odporúčania, na ktorých sa Maďarsko a Slovensko nebolo schopné zhodnúť. Až 19. apríla 1995 došlo k uzavretiu *Dohody o niektorých dočasných technických opatreniach a prietokoch do Dunaja a do mošonského ramena Dunaja*, ktorá priniesla zlepšenie situácie.²⁹

²⁸ V zmysle čl. 41 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora ak Súd uváži, že si to okolnosti vyžadujú, je oprávnený určiť, aké dočasné opatrenia sa majú vykonať na ochranu práv každej zo sporových strán. S výhradou konečného rozhodnutia sa o týchto opatreniach podá ihneď správa sporovým stranám a Bezpečnostnej rade.

²⁹ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 25, op. cit.

Nakoniec v zmysle *článku 5* strany sa zaväzujú, že prijmú rozsudok ako konečný a pre ne záväzný a vykonajú ho v dobrej viere v plnom rozsahu. Ihneď po doručení rozsudku začnú rokovanie o spôsobe jeho vykonania – ak nedosiahnu dohodu do šiestich mesiacov, môže ktorákoľvek strana požiadať Súd, aby vyniesol dodatočný rozsudok, ktorým určí spôsoby výkonu rozsudku.

5. Návrhy Maďarskej republiky a Slovenskej republiky³⁰

Na tomto mieste uvádzame návrhy na rozhodnutie Súdu, ktoré boli predložené Súdu maďarskou a slovenskou stranou v písomnom konaní.

Maďarsko žiadalo, aby súd vyhlásil, že Maďarská republika bola oprávnená prerušiť a následne zanechať práce v Nagymarosi a na časti Gabčíkova, za ktoré podľa Zmluvy zodpovedala a že Česká a Slovenská federatívna republika nebola oprávnená pristúpiť k „*dočasnému riešeniu*“ (Variant C) a že Maďarsko svojou notifikáciou z 19. mája 1992 právoplatne skončilo platnosť Zmluvy. Ďalej Maďarsko požadovalo, aby súd rozhodol, že Zmluva nikdy nebola v platnosti medzi Maďarskou a Slovenskou republikou, že Slovenská republika je zodpovedná za pokračovanie v prevádzke „*dočasného riešenia*“, že je medzinárodne zodpovedná za škodu a stratu, ktorú Maďarská republika a jej štátni príslušníci utrpeli v dôsledku „*dočasného riešenia*“. Túto škodu žiada Maďarsko nahradiť, pričom jej výšku za predpokladu, že sa obe strany nedohodnú do šiestich mesiacov od vyhlásenia rozsudku, určí Súd. Ďalej Maďarsko žiadalo, aby Súd zaviazal Slovenskú republiku navrátiť vody Dunaja do toku tvoriaceho medzinárodnú hranicu, teda do hlavného plavebného kanála tak, ako ho definujú príslušné zmluvy, ďalej aby Slovenská republika obnovila Dunaj do stavu pred spustením „*dočasného riešenia*“ a nakoniec aby Slovenská republika poskytla primerané záruky proti opakovaniu škody a straty, ktorú utrpela Maďarská republika a jej štátni príslušníci.

Slovenská republika žiadala uznať, že Zmluva a s ňou súvisiace dokumenty bola a je v platnosti odo dňa uzavretia, preto notifikácia z 19. mája 1992 nemala právny účinok. Slovensko ďalej žiadalo, aby Súd rozhodol, že Maďarská republika nebola

³⁰ Tamtiež, par. 13.

oprávnená prerušiť a neskôr zanechať práce v Nagymarosi a na tej časti Gabčíkova, za ktorú podľa Zmluvy zodpovedala, že priekročenie k výstavbe a uvedenie „dočasného riešenia“ do prevádzky bolo oprávnené, že Maďarská republika musí upustiť od konania, ktoré bráni plnému a dobromyseľnému uplatňovaniu Zmluvy. Maďarsko má prijať opatrenia nutné pre plnenie záväzkov podľa Zmluvy a obnoviť dodržiavanie Zmluvy. Slovenská republika takisto žiadala Súd, aby Maďarskú republiku zaviazal zaplatiť náhradu za stratu a škodu, ktorú Slovenská republika utrpela v dôsledku porušení vrátane úrokov a strát na úžitkoch v sumách, ktoré určí Súd.

Návrhy Maďarska predložené na ústnom konaní boli *mutatis mutandis* identické, Slovensko ich mierne pozmenilo – žiadalo, aby súd rozhodol, že Slovenská republika je oprávnená pokračovať v prevádzke „dočasného riešenia“, ďalej aby Maďarská republika poskytla záruky, že nebude prekážať plneniu Zmluvy a pokračujúcej prevádzke systému a že strany okamžite začnú rokovania s cieľom najmä prijať časový rozvrh a opatrenia na realizáciu Zmluvy.

6. Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora z 25. septembra 1997 a jeho dopad na medzinárodnoprávne inštitúty

6.1 Prvá otázka

Maďarsko argumentovalo, že prerušením a následným pozastavením prác *nepozastavilo* uplatňovanie samotnej Zmluvy, ale vykonalo tak odvolaním sa na jednu z *okolností vylučujúcich protiprávnosť*, teda *stavom ekologickej núdze*³¹. Zariadenia Sústavy podľa maďarskej argumentácie boli naprojektované tak, aby umožnili prevádzku gabčíkovskej elektrárne v *špičkovom režime*. Tento režim obsahoval riziká, ktoré považovalo Maďarsko za neprijateľné – príkladmo uvádzame napríklad zanesenie rieky pieskom, zníženie výdatnosti pobrežných studní, ktoré

³¹ Tamtiež, par. 40.

zabezpečujú prevažné množstvo dodávok pitnej vody pre Budapešť či riziko vyhynutia poriečnej fauny a flóry³². Slovenská republika voči maďarskej argumentácii *kategoricky protestovala*, spochybňujúc jednak samotnú existenciu stavu ekologickej núdze (v zmysle slovenskej argumentácie Maďarsko podalo prehnane pesimistickú charakteristiku situácie), jednak tvrdenie, podľa ktorého by ekologická núdza mohla tvoriť okolnosť vylučujúcu protiprávnosť vo vzťahu k zodpovednostnej povinnosti škodcu.

Maďarsko nakoniec samo (azda nepriamo) uznalo svoje medzinárodne protiprávne správanie, keďže dovolávaním sa stavu núdze sa malo v úmysle zo zodpovednosti vyplývajúcej *ex delictu* (škoda a ďalšie následky medzinárodne protiprávneho konania) i *ex contractu* (porušenie dohôd obsiahnutých v Zmluve) vyvinieť. Preto Medzinárodný súdny dvor argumentáciu Maďarska o *nepozastavení* uplatňovania Zmluvy (a teda o konaní v súlade so Zmluvou) neprijal – jeho správanie treba chápať ako výraz neochoty plniť niektoré ustanovenia Zmluvy a II. Protokolu z roku 1989, preto *v dôsledku správania Maďarska nebolo možné zaviesť výstavbu jednotnej a nerozdeliteľnej Sústavy*.³³

Odteraz Medzinárodný súdny dvor posudzoval už len (ne)existenciu stavu núdze v roku 1989. V zmysle Čl. 33 Návrhu článkov o medzinárodnej zodpovednosti štátov (ďalej aj „*Návrh*“)³⁴ stavu núdze sa nemôže dovolávať štát ako dôvodu na vylúčenie protiprávnosti svojho konania, ktoré je v rozpore s medzinárodným záväzkom štátu, ak:

- a) konanie nebolo jediným prostriedkom ochrany podstatného záujmu štátu pred vážnym a bezprostredne hroziacim nebezpečenstvom,
- b) konanie vážne poškodilo podstatný záujem štátu, voči ktorému ma existujúci záväzok.

V žiadnom prípade sa stavu núdze nemôže dovolávať štát ako dôvodu na vylúčenie protiprávnosti:

³² Tamtiež, par. 40.

³³ Tamtiež, par. 48.

³⁴ *Yearbook of the International Law Commission 1980*, Volume II, Part 2 18. marec 2017, str.

39. Dostupné online: http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1980_v2_p2.pdf.

- a) ak medzinárodný záväzok, voči ktorému je konanie štátu v rozpore, vyplýva z kogentnej normy všeobecného medzinárodného práva; alebo,
- b) ak medzinárodný záväzok, voči ktorému je konanie štátu v rozpore, ukladá zmluva, ktorá vzhľadom na tento explicitne alebo implicitne vylučuje možnosť odvolávania sa na stav núdze alebo,
- c) ak daný štát prispel k stavu núdze.

Stav núdze je podľa *Komentára k Návrhu* síce hlboko zakorenený vo všeobecnom právnom myslení (*the notion of state necessity is too deeply rooted in general legal thinking*)³⁵, ale Brownlie na druhej strane konštatuje, že krajná núdza (*necessity*) ako všeobecná kategória pravdepodobne nejestvuje a jej pripustenie ako novej formy obhajoby je obmedzené pomerne striktnými podmienkami.³⁶ Navyše nie je to štát, kto výlučne posúdi, či sú podmienky naplnené.

Medzinárodný súdny dvor uznal výnimočnosť možnosti dovolania sa stavu núdze a následne posudzoval naplnenie jednotlivých okolností v zmysle Článku 33 *Návrhu*. Obavy Maďarska o životné prostredie potvrdil v plnej miere odvolávajúci sa na *Komentár k Návrhu* - podstatný záujem by sa nemal redukovať iba na záležitosť existencie štátu, keďže situáciou, ktorá môže spôsobiť stav núdze je i ochrana životného prostredia, ba dokonca ochrana ekologickej rovnováhy sa začala považovať za *podstatný záujem všetkých štátov*³⁷. I Tomko v súvislosti s podstatným záujmom štátu pri krajnej núdzi konštatuje nezlučiteľnosť krajnej núdze so súčasným medzinárodným právom, ale na druhej strane uznáva, že *hrozba ďalekosiahlych následkov porušenia ekologickej rovnováhy prispieva k utváraniu vitálneho záujmu na jej zachovaní v povedomí všetkých štátov. Pod vplyvom tohto procesu dochádza k ospravedlňovaniu inak medzinárodným právom nedovolených krokov štátov*.³⁸

³⁵ Tamtiež, str. 55.

³⁶ BROWNLIE, I.: *Princípy medzinárodného verejného práva*, 1. vydanie. Žilina: Eurokódex, 2013, str. 506.

³⁷ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 53, op. cit.

³⁸ TOMKO, J. et al.: *Medzinárodné verejné právo*, 1. vydanie. Bratislava: Obzor, 1988, str. 134 – 135.

V súvislosti s ustanovením o vážnom a bezprostrednom nebezpečenstve Medzinárodný súdny dvor zaujal odlišný postoj. Odvolávajúc sa na mnohé výskumy v súvislosti s ekologickým dopadom, ktoré uskutočnilo Maďarsko a ktoré okrajovo popisujeme vyššie, Medzinárodný súdny dvor zaujal stanovisko, že ani samo Maďarsko nebolo nevyhnutne o existencii ekologických rizík presvedčené. Navyše, stav núdze nemôže existovať bez toho, aby sa *ohrozenie v príslušnom čase patrične preukázalo, púha obava z možného ohrozenia nestačí*. „Bezprostredné“ je synonymom „okamžitého“ alebo „časovej aproximácie“ a ďaleko presahuje pojem „možnosti“³⁹. Maďarsko nepreukázalo reálnu existenciu vážneho a bezprostredného nebezpečenstva k roku 1989, ba dokonca ani to, že jeho opatrenia (teda prerušenie a zastavenie prác na Sústave) boli jediným prostriedkom ochrany podstatného záujmu – príkladmo uvádzame napríklad možnosť zásobovať Budapešť pitnou vodou vhodným spracovaním riečnej vody. Nakoniec, Medzinárodný súdny dvor neprijal ani argument súvisiaci s ohrozením dodávok pitnej vody pre Budapešť, keďže nebezpečenstvo (prehĺbenie koryta Dunaja), na ktoré sa odvolávalo Maďarsko a ktoré mohlo ohroziť predmetné dodávky, existovalo už pred rokom 1989, ba dokonca už pred rokom 1980.

Medzinárodný súdny dvor záverom k tejto otázke dodal, že i keby sa existencia stavu núdze preukázala, Maďarsko by nebolo oprávnené sa jej dovolávať, keďže svojím konaním či opomenutím by samo k jej vzniku prispelo. Súd preto rozhodol, že *Maďarsko nebolo oprávnené prerušiť a následne zanechať v roku 1989 práce na projekte Nagymaros a na časti projektu Gabčíkovo, za ktoré zodpovedalo podľa Zmluvy z roku 1977 a súvisiacich dokumentov*.⁴⁰

6.2 Druhá otázka

V tejto veci Slovenská republika primárne tvrdila, že bola oprávnená pristúpiť k realizácii *Variantu C* a to poukázaním na všeobecnú právnu zásadu *aproximatívneho plnenia*, ktorú vysvetľujeme nižšie. Československo jej aplikáciu zmiernilo škodu, ktorá mu vyplynula z protiprávneho správania Maďarska, preto bolo nie-

³⁹ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 54, op. cit.

⁴⁰ Tamtiež, p. 59.

len oprávnené, ale dokonca *povinné Variant C* zrealizovať. V druhom rade Slovensko – pre prípad, že Súd by jeho primárnu argumentáciu uznať nemusel a uvedenie *Variantu C* do prevádzky by uznal medzinárodne protiprávnym – argumentovalo *Variantom C* ako protiopatrením. Maďarsko v reakcii na toto stanovisko odmietlo čo i len najnepatrnejšie porušenie zmluvných záväzkov, poprelo existenciu zásady *aproximatívneho plnenia* i prípustnosť *Variantu C* ako protiopatrenia, keďže tento nespĺňal podmienky protiopatrenia, osobitne nie podmienku proporcionality.

Zásadu *aproximatívneho plnenia* vyjadril sudca *Hersch Lauterpacht* vo veci *Prípustnosti vypočúvania sťažovateľov pred Výborom pre Juhozápadnú Afriku (1956)*: „Je zdravou zásadou práva, že vždy, keď nie je možné doslovne aplikovať právny predpis kvôli správaniu sa jednej strany, musí sa bez toho, aby sa tejto strane dovolilo využiť výhodu vlastného správania, aplikovať spôsobom, ktorý sa najväčmi približuje svojmu hlavnému cieľu“⁴¹. Súd *expressis verbis* existenciu zásady *aproximatívneho plnenia* neuznal, totiž len deklaroval, že ak by aj existovala, bolo by ju možné použiť len *v rámci obmedzení limitov danej Zmluvy*⁴², teda pri *spoločnej a nerozdeliteľnej prevádzkovej Sústave objektov, spoločnej investícii a určitej časti Sústavy v spoločnom vlastníctve*, čo jednostranným aktom, akým *Variant C* bol, dosiahnuť nemožno. Súd síce uznal argumentáciu Slovenska, v zmysle ktorej Maďarsko súhlasilo už v roku 1977 s prehradením Dunaja a odklonením jeho vôd (teda vlastne s *Variantom C*), ale taký súhlas bol podľa Súdu znovu daný len pre *kontext spoločnej prevádzky*. Odklonením vôd Dunaja v roku 1992 navyše Československo porušilo právo Maďarska na spoločné využívanie zdrojov medzinárodnej vodnej cesty, preto uvedením *Variantu C* do prevádzky konalo *medzinárodne protiprávne*.

V zmysle už uvedeného Súd sa v nasledovných bodoch obmedzil na skúmanie, či *Variant C* spĺňa aspoň podmienky protiopatrenia. Protiopatrením sa v stručnosti rozumie v zmysle Čl. 49 a nasl. *Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za me-*

⁴¹ Tamtiež, p. 75.

⁴² Tamtiež, p. 76.

medzinárodne protiprávne správanie (2002) dočasné neplnenie medzinárodných záväzkov štátom, ktorých ich vykonáva voči zodpovednému štátu. *David* protiopatrenie chápe ako správanie sa štátu, ktorým sa má štát, ktorý sa medzinárodne protiprávneho správania dopustil donútiť, aby od tohoto upustil a ujmu odčinil. Podľa tohto autora ide o širší pojem než „sankcia“, keďže zahŕňa ako opatrenia individuálnej povahy, tak i sankcie povahy kolektívnej, realizované rozhodnutím orgánu medzinárodnej organizácie⁴³. Naopak, *Klučka* radí protiopatrenia k individuálnym prostriedkom donútenia a chápe ich ako správanie poškodených štátov, ktoré by bolo „normálne“ považované za protiprávne, keďže pri ich výkone sa vedome a cielene nerešpektujú medzinárodné záväzky voči štátu „porušiteľovi“ a škodlivými dôsledkami takéhoto postupu ho nútia, aby upustil od protiprávneho správania a nahradil spôsobenú škodu⁴⁴. Samozrejme, protiopatrenie, ktoré je z iného uhla pohľadu i okolnosťou vylučujúcou protiprávnosť, musí spĺňať niekoľko podmienok využitia. *Klučka* ich delí do dvoch skupín. Prvou skupinou sú *materiálne podmienky protiopatrení*, kam radí *dočasnosť*, *reverzibilitu (vratnosť)* a *proporcionalitu (primeranosť)* protiopatrenia. Druhá skupina zahŕňa *procesné podmienky protiopatrení*, kam radí *povinnosť poškodeného štátu vyzvať štát „porušiteľa“ na plnenie zodpovednostnej povinnosti, oboznámiť ho so zámerom podniknúť protiopatrenie a ponúknuť mu rokovania o nich ešte pred ich začatím*. Podmienkou výkonu protiopatrení je, samozrejme, i *pretrvávajúce medzinárodne protiprávne správanie štátu*⁴⁵.

Súd konštatoval, že hoci Československo *Variant C* za protiopatrenie *a priori* nepovažovalo, bol nasmerovaný na medzinárodne protiprávne správanie Maďarska. Súd uznal, že Československo mnohokrát vyžadovalo od Maďarska nápravu protiprávneho správania, teda plnenie zodpovednostnej povinnosti, ako uvádzame v podkapitole 1.1. Ale tým, že Československo jednostranne odklonilo Dunaj, nelenže konalo protiprávne, ale ba dokonca tým porušilo i proporcionalitu protiopatrenia, keďže Maďarsku odobralo podiel na primeraný podiel na prírodných

⁴³ DAVID, V., SLADKÝ, P., ZBOŘIL, V.: *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*, 1. vydanie, Praha: Leges, 2008, str. 317.

⁴⁴ KLUČKA, J.: *Mezinárodní právo veřejné (všeobecná a osobitná část)*, 2. doplnené a prepracované vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 213 – 214.

⁴⁵ Tamtiež, str. 214 – 215.

zdrojoch Dunaja s pretrvávajúcimi účinkami na pobrežnú ekológiu.⁴⁶ Keďže odklonenie Dunaja nebolo proporcionálne, súd už ani neskúmal, či bolo reverzibilné. Záverom k tejto podkapitole dodávame, že Československo bolo v zmysle Rozsudku oprávnené pristúpiť k realizácii *Variantu C*, pokiaľ by sa obmedzilo na *vykonanie prác na tomto*. *Uvedenie Variantu C do prevádzky* bolo *medzinárodne protiprávnym správaním* a pre nerešpektovanie proporcionality nebola v zmysle vyššie uvedeného rešpektovaná ani argumentácia Slovenska prezentujúca *Variant C* ako protiopatrenie.⁴⁷

6.3 Tretia otázka

Maďarsko na podporu právoplatnosti odstúpenia od Zmluvy predložilo 5 argumentov:

- 1) *Stav núdze* – tento argument odmietol už pri posudzovaní otázky legality prerušenia a následného pozastavenia prác na Sústave. Tu len dodal, že ak by i stav núdze existoval, nemožno sa ho vo všeobecnosti dovoľávať ako dôvodu na skončenie platnosti zmluvy, lež len ako dôvodu na prerušenie účinnosti medzinárodných zmlúv. Súd tu podľa nášho názoru zaujímavo uviedol, že stav núdze predstavuje prekážku, počas trvania ktorej sa zmluva nachádza v *latentnom stave*, teda je stále platnou, absentuje len účinnosť. Po odpadnutí prekážky sa účinnosť okamžite obnoví⁴⁸. Súd teda tento argument *neuznal*;
- 2) *Nemožnosť plnenia Zmluvy* – tu sa Maďarsko opieralo o *Článok 61 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve (1969)*⁴⁹ „*Dôsledky nemožnosti plnenia*“, v zmysle ktorého strana sa môže dovoľávať nemožnosti plnenia zmluvy ako dôvodu na skončenie alebo odstúpenie od tejto, ak nemožnosť vyplýva

⁴⁶ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 85, op. cit.

⁴⁷ Tamtiež, par. 88.

⁴⁸ Tamtiež, par. 101.

⁴⁹ Publikovaný ako vyhláška Ministerstva zahraničných vecí pod č. 15/1988 Zb. Neuvádzame plné znenia príslušných článkov, ale len ich časti, ktoré sú z hľadiska skúmaného prípadu relevantné.

z trvalého zániku alebo zničenia predmetu nevyhnutného pre vykonávanie zmluvy. Nemožnosti plnenia sa dovoľávať nemožno, ak je táto dôsledkom porušenia zmluvného záväzku strany.

Maďarsko tvrdilo, že postavením Sústavy by spôsobilo nenapraviteľné dôsledky na životnom prostredí, preto v zmysle Rozsudku *podstatný predmet Zmluvy*, teda spoločná ekonomická investícia zlučiteľná s ochranou životného prostredia trvalo zanikla⁵⁰. Slovenská republika *Článok 61 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve* vykladala striktnie gramaticky, teda pod „trvalým zánikom alebo zničením predmetu“ rozumela jasné fyzické zničenie, preto maďarskú argumentáciu neuznala. Súd tento maďarský argument *vyvrátil* až trikrát – poprvé, v zásade uznal argumentáciu slovenskej strany, hoci priznal, že v čase prípravy Viedenského dohovoru o zmluvnom práve v roku 1968 existovali snahy o začlenenie koncepcie nemožnosti plnenia z dôvodu vážnych finančných ťažkostí, čo sa však pre odpor účastníckych štátov nerealizovalo⁵¹. Po druhé, Súd konštatoval, že *Zmluva z roku 1977 a najmä jej články 15, 19 a 20 (ktoré sme vyššie opísali) skutočne dávajú stranám nevyhnutné prostriedky pokračovať v ktorúkoľvek dobu v rokovaní k požadovanému prispôbeniu medzi ekologickými a ekonomickými imperatívmi*⁵². Tretím dôvodom pre neuznanie argumentu môže byť názor Súdu, v zmysle ktorého plnenie sa stalo nemožným v podstate preto, že Maďarsko nepostavilo objekty, ktoré podľa Zmluvy postaviť malo – a teda tak samo významnou mierou prispelo k nemožnosti plnenia.

- 3) *Výskyt podstatnej zmeny okolností* – tu sa Maďarsko opieralo o *Článok 62 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve „Podstatná zmena okolností“*, podľa ktorého podstatnej zmeny okolností (*rebus sic stantibus*) sa možno dovoľávať len v prípade, ak „*existencia pôvodných okolností vytvárala podstatný základ pre súhlas štátov byť zmluvou viazaný*“ a súčasne *účinnok zmeny má zásadne zmeniť rozsah záväzkov, ktoré stále treba dodržiavať podľa Zmluvy*.“ Tohto pravidla sa nemôže dovoľávať strana, ktorá podstatnú

⁵⁰ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 94, op. cit.

⁵¹ Tamtiež, par. 102.

⁵² POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část*, 5., doplnené a rozšírené vydanie, Praha: C. H. Beck, 2006, str. 253.

zmenu okolností sama privodila. Platnosť a rozsah zmluvnej doložky *rebus sic stantibus* bola donedávna jednou z najspornejších otázok teórie i praxe medzinárodného práva⁵³. Podľa nášho názoru je len akousi *ultima ratio*, krajnou možnosťou odstúpenia od zmluvy – musí byť kvalifikovaná, to jest musí zásadne zmeniť rozsah záväzkov a zároveň existencia pôvodných okolností musí byť hlavnou príčinou vyslovenia súhlasu štátov s príslušnou zmluvou. Podľa Tomku musí ísť o *tak radikálnu zmenu vonkajších okolností, keď od zmluvných strán nemožno spravodlivo požadovať, aby plnili záväzky za týchto celkom odlišných okolností, ktoré pri uzavieraní zmluvy nepredvídali*⁵⁴. Nakoniec i Medzinárodný súdny dvor v nami rozoberanom rozsudku potvrdil, že *vymedzenie textu jasne naznačuje, že stabilita zmluvných vzťahov si vyžaduje, aby sa dovolávanie na podstatnú zmenu okolností použilo len vo výnimočných prípadoch*.⁵⁵

Pod podstatnou zmenou okolností Maďarsko rozumelo socialistickú integráciu, ktorej zmysel zanikol, jednotnú a nerozdeliteľnú prevádzkovú sústavu, z ktorej sa stal jednostranný projekt, rozvrátenie základne plánovanej spoločnej investície prechodom na trhové hospodárstvo i premenu Zmluvy súladnej s požiadavkou ochrany životného prostredia na návod vedúci k environmentálnej katastrofe⁵⁶. Slovensko tieto dôvody poprelo. Argument Maďarska prezentujúci Sústavu ako projekt socialistického veľikášstva Súd do istej miery uznal – potvrdil, že politická situácia bola významným faktorom pri uzatváraní Zmluvy – ale na druhej strane nedosiahla mieru „*podstatného základu pre súhlas štátov byť zmluvou viazaný*“, teda pod *Článok 62* ju *subsumovať nemožno*. Súd uznal i argument týkajúci sa zníženej ekonomickej výhodnosti projektu v roku 1992 oproti roku 1977, ale, podobne ako v predchádzajúcom prípade, *nepriznal* mu váhu „*podstatného základu*“.

⁵³ Tamtiež, str. 251.

⁵⁴ TOMKO, J. et al.: *Medzinárodné verejné právo*, 1. vydanie. Bratislava: Obzor, 1988, str. 312.

⁵⁵ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 104, op. cit.

⁵⁶ Tamtiež, par. 95.

- 4) *podstatné porušenie Zmluvy Československom* – podkladom pre argumentáciu Maďarskej strany v tomto prípade bol *Článok 60 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve*, v zmysle ktorého podstatné porušenie zmluvy jednou stranou oprávňuje druhú stranu, aby sa dovoľavala tohto porušenia ako dôvodu pre zánik zmluvy alebo prerušenie jej uplatňovania úplne alebo čiastočne. Takéto porušenie však postihnutú stranu neoprávňuje zmluvu jednostranne zrušiť alebo prerušiť jej vykonávanie. Ak druhá strana namieta, že k porušeniu nedošlo, resp. že jej porušenie nebolo podstatné, vzniká medzi zmluvnými stranami právny spor, ktorý treba riešiť podľa článkov 65 a 66 *Viedenského dohovoru o zmluvnom práve*⁵⁷. Totiž závažným porušením zmluvy v zmysle tohto článku je odstúpenie od zmluvy, ktoré tento Dohovor neuznáva alebo porušenie podmienky, ktorá je podstatná pre dosiahnutie účelu zmluvy.

Tu Maďarsko tvrdilo najmä, že Československo podstatne porušilo Zmluvu výstavbou a uvedením *Variantu C* do prevádzky, predpisy na ňu nadväzujúce a nakoniec i *všeobecné medzinárodné právo*. Argumentáciu v súvislosti s porušením Zmluvy Slovensko odmietlo odvolaním sa na už spomínanú zásadu *aproximatívneho plnenia*, obvinenie z porušenia predpisov na ňu nadväzujúcich a všeobecného medzinárodného práva bez ďalšieho odmietlo. Protiargumentáciu Slovenska v súvislosti s porušením predpisov nadväzujúcich na Zmluvu a všeobecného medzinárodného práva Súd v zásade potvrdil – *porušenie ustanovení iných zmlúv alebo noriem všeobecného medzinárodného práva môže byť dôvodom na prijatie určitých opatrení vrátane protiopatrení, ale nevytvára dôvod na skončenie platnosti podľa zmluvného práva*.⁵⁸ Čo sa týka odkazu Maďarska na výstavbu a uvedenie *Variantu C* do prevádzky ako podstatného porušenia Zmluvy – tu malo podľa nášho názoru Slovensko najviac „*namále*“. Ako bolo vyššie spomenuté, Súd uznal, že *uvedením Variantu C* do prevádzky v druhej polovici roka 1992 sa Československo dopustilo medzinárodne protiprávneho správania. Lenže notifikácia Maďarska o skončení platnosti Zmluvy sa datuje do 19. mája 1992 a

⁵⁷ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. doplnené a prepracované vydanie, Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 455 – 456.

⁵⁸ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 106, op. cit.

do toho času sa Československo žiadneho porušenia Zmluvy nedopustilo, keďže samotná výstavba Variantu C *protiprávna nebola*. Súd tu navyše odkazuje na notoriету medzinárodného práva, totiž na rozsudok *Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti vo veci Chorzów (1927)*, v zmysle ktorého *nemôže jedna strana sama využiť skutočnosť, že druhá strana nespĺnila nejaký záväzok, ak prvá strana určitým protiprávnym konaním bránila druhej splniť daný záväzok*⁵⁹, Maďarsko sa teda vlastným správaním zbavilo práva skončiť platnosť Zmluvy.

5) *vývoj nových noriem medzinárodného environmentálneho práva* – podľa maďarskej argumentácie medzinárodným právom neskôr stanovené požiadavky na ochranu životného prostredia zmenili záväzok *inter partes* na záväzok *erga omnes*, preto vznikla povinnosť predchádzať škodám v zmysle zásady prevencie. Povedané inými slovami, Maďarsko sa tu odvolávalo na *Článok 64 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve*, v zmysle ktorého ak vznikne nová imperatívna norma (*ius cogens*) všeobecného medzinárodného práva, každá zmluva, ktorá je v rozpore s touto normou, sa stane neplatnou a zanikne. Tu Súd znovu odkázal na Zmluvu, ktorej ustanovenia *umožňovali reflektovať* vývoj práva životného prostredia.

Pre tieto dôvody Súd zistil, že oznámenie Maďarska o skončení platnosti Zmluvy z 19. mája 1992 *nemalo právny účinok*.

7. „Status“ medzinárodných obyčají pred a po ich kodifikácii

Na tomto mieste – azda len pre úplnosť informácie čitateľa – uvádzame ešte jeden aspekt, s ktorým sa Súd musel počas konania zaoberať. Prvá časť vety článku 4 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve predstavuje zakotvenie zásady *lex retro non agit* pre predmetnú konvenciu – Dohovor sa vzťahuje na zmluvy uzavreté medzi štátmi až nadobudnutí platnosti voči príslušným štátom. Voči Československu i Maďarsku nadobudol platnosť zhodne v roku 1987, preto Maďarsko Súd upozornilo, že na Zmluvu z roku 1977 nemožno aplikovať jeho ustanovenia. Vzápätí síce uznalo, že Dohovor v mnohých ohľadoch odráža obyčajové právo,

⁵⁹ Tamtiež, par. 110.

ale napriek tomu navrhol Súd zaujať opatrný postoj⁶⁰. Slovensko maďarský argument kategoricky odmietlo tvrdiac, že najmä časť V Viedenského dohovoru o zmluvnom práve „*Neplatnosť, zánik a prerušenie vykonávania zmlúv*“ predstavuje kodifikáciu obyčají existujúcich dávno predtým⁶¹. Slovensko navyše nevidí dôvod pre neuplatňovanie Dohovoru vo vzťahu k Protokolu II z roku 1989. Medzinárodný súdny dvor oba argumenty Slovenska potvrdil – na Zmluvu z roku 1977 sa obsah článkov 60 – 62 bude aplikovať ako medzinárodná obyčaj, na Protokol II z roku 1989 už ako súčasť Viedenského dohovoru o zmluvnom práve. Tento náš záver potvrdzuje aj druhá časť Článku 4 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve v zmysle ktorej sa Dohovor síce vzťahuje na štáty až potom, čo voči nim nadobudol platnosť, čo ale nemá vplyv na pravidlá v ňom obsiahnuté, ktoré sa vzťahujú na zmluvy podľa medzinárodného práva nezávisle na tomto dohovore – teda ako medzinárodnoprávne obyčaje.

8. Sukcesia do Zmluvy z roku 1977

Maďarsko ďalej žiadalo Súd, aby vyslovil záver, že Zmluva z roku 1977 nebola medzi Slovenskou republikou a Maďarskom nikdy v platnosti, keďže zanikla 31. decembra 1992 zánikom jednej zmluvnej strany.

Problematiku sukcesie štátov do zmlúv, teda *prechod medzinárodných (nie však súkromnoprávných) práv a záväzkov jedného štátu na druhý štát v dôsledku územnej zmeny*⁶², upravuje *Viedenský dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k zmlúvam (1978)*⁶³. Vo vzťahu k skúmanej problematike sú relevantné tri ustanovenia tohto Dohovoru. V zmysle *článku 34* ak sa časť alebo časti územia štátu oddelia, bez ohľadu nato, či štát predchodca naďalej existuje, každá zmluva platná

⁶⁰ Tamtiež, par. 42.

⁶¹ Súčasťou predmetnej časti sú i vyššie rozoberané články 60, 61 a 62 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve.

⁶² JANKUV, J., LANTAJOVÁ D. et al.: *Medzinárodné zmluvné právo a jeho interakcia s právnym poriadkom Slovenskej republiky*, 1. vydanie, Plzeň: Vydavateľství a nakladateľství Aleš Čeněk, 2011, str. 103.

⁶³ Viedenský dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k zmlúvam publikovaný v Zbierke zákonov pod oznámením Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky pod č. 33/2001 Z.z.

k dátumu sukcesie štátov vo *vzťahu k celému územiú štátu predchodcu* zostáva v platnosti k štátu nástupcovi. Lenže podľa Maďarska neexistuje pravidlo medzinárodného práva zabezpečujúce automatickú sukcesiu do zmlúv, ktoré by prevádzalo chýbajúci súhlas Slovenska – Maďarsko v čase rozhodovania Súdu týmto Dohovorom viazané nebolo a jeho *článok 34* za odraz medzinárodnej obyčaje nepovažovalo. Podľa *článku 11 „Hraničné režimy“* sukcesia štátov (v zmysle starej právnej zásady *uti possidetis iuris*) sa nedotýka štátnych hraníc ani záväzkov a práv ustanovených zmluvou a vzťahujúcich sa na režim štátnych hraníc. Zmluva z roku 1977 podľa argumentácie Maďarska neovplyvnila priebeh hraníc a nezakladala žiadne záväzky ani práva pre štátne hranice.

Slovensko uznalo, že dohoda o sukcesii do Zmluvy neexistuje. V príkrom rozpore so stanoviskom Maďarska však poukázalo v súvislosti s článkom 34 na pravidlo o *všeobecnej kontinuite*, ktorá sa uplatní v prípade rozpadu štátu. Takisto poukázalo na *článok 12 „Iné územné režimy“*, podľa ktorého sukcesia nemá vplyvu ani na záväzky a práva týkajúce sa využívania územia, ktoré zmluvy ustanovili v *záujme skupiny štátov alebo všetkých štátov*⁶⁴. Zmluvy spadajúce pod režim *článku 12* sa nazývajú *lokalizované zmluvy* a v súlade s princípom *res transit cum suo onere*⁶⁵ (voľne by sa dalo preložiť ako „*vec prechádza spoločne so svojím bremenom*“) prechádzajú na štát nástupcu automaticky. Tohto ustanovenia sa Slovensko v súvislosti so Zmluvou dovoľovalo poukazujú na fakt, že jeho obsah odráža medzinárodnú obyčaj.⁶⁶

Medzinárodný súdny dvor uznal *článok 12 za pravidlo odrážajúce obyčajové medzinárodné právo*. Odkázal pritom na komentár Komisie pre medzinárodné právo, podľa ktorého zmluvy teritoriálnej povahy sú považované ako v tradičnej

⁶⁴ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 120, op. cit.

⁶⁵ JANKUV, J., LANTAJOVÁ D. et al.: *Medzinárodné zmluvné právo a jeho interakcia s právnym poriadkom Slovenskej republiky*, 1. vydanie, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, str. 105.

⁶⁶ Viedenský dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám nadobudol platnosť až v roku 1996.

doktrína, tak podľa moderných názorov za *nedotknuté* sukcesiou štátov⁶⁷. Súd, parafrázujúc Komentár k *Dohovoru*, konštatoval, že zmluvy týkajúce sa vodohospodárskych práv a plavby na riekach sa všeobecne považujú za kandidátov na začlenenie do kategórie lokalizovaných zmlúv. Vzhľadom na to Zmluva ustanovuje územný režim, sukcesia štátov ju ovplyvniť nemôže a preto sa 1. januára 1993 stala pre Slovenskú republiku záväznou.⁶⁸

9. Základné právne následky rozsudku

Požiadavky Maďarska a Československa v potrebnom rozsahu rozoberáme v podkapitole 1.4, preto sa na tomto mieste obmedzíme na uvedenie len tých najpodstatnejších. Aj právne následky rozsudku rozoberáme len pre základný poznatok čitateľa.

Súd deklaroval, poukazujúc na zásadu *ex iniuria ius non oritur* (z bezprávia právo nevzniká), že vzťah vytvorený Zmluvou trvá a nezanikol v dôsledku medzinárodne protiprávneho správania oboch štátov⁶⁹. Zároveň však, snažiac sa o čo najspravodlivejšiu nápravu neregulárneho stavu, na rovnakom mieste vyjadril presvedčenie o nutnosti akcentovania i faktického stavu, ktorý medzi stranami existoval od roku 1989. Súd v rozsudku konštatuje, že ak by vyhovel požiadavke Maďarska a nariadil by navrátenie do pôvodného stavu (*in integrum restitutio*) – a teda *de facto* demoláciu objektov postavených v Čunove – stratil by celkom cit pre realitu. Lenže netreba zabúdať, že objekty postavené v Čunove v zásade prevzali úlohu objektov, ktoré mali byť postavené v Dunakiliti, preto by sa podľa výroku Súdu mali stať *spoločne prevádzkovaným dielom* za predpokladu, že Maďarsko uhradí zodpovedajúci podiel stavebných a prevádzkových nákladov⁷⁰. Protiprávne uvedenie *Variantu C* do prevádzky sa konvaliduje *zapojením Maďarska do jeho prevádzky na princípe rovnosti poberania ekonomických úžitkov*. Súd ďalej Slovenskej republike ukladá povinnosť uhradiť Maďarsku škody, ktoré

⁶⁷ POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné – Zvláštní část*, 5., doplnené a rozšírené vydanie. Praha: C. H. Beck, 2006, str. 35.

⁶⁸ *Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros project (Hungary/Slovakia)*, par. 123, op. cit.

⁶⁹ Tamtiež, par. 133.

⁷⁰ Tamtiež, par. 154.

mu vznikli v dôsledku protiprávneho správania nielen slovenskej strany, ale i niekdajšieho Československa. Rovnako Maďarsko v zmysle rozsudku musí uhradiť Slovensku škody, ktoré vznikli v dôsledku medzinárodne protiprávneho správania nielen jemu, ale i Československej republike ako jeho predchodcovi. V úplnom závere Súd – berúc do úvahy fakt, že obe strany sú oprávnené požadovať i povinné poskytnúť náhradu škody – navrhuje celkové riešenie spočívajúce vo vzdaní sa vzájomných požiadaviek i protipožiadaviek.⁷¹

Záver

Čo dodať na záver? Gabčíkowska vodná elektráreň dnes pokrýva takmer 8 % celkovej spotreby elektrickej energie na Slovensku a tvorí viac než polovicu výkonu slovenských vodných elektrární. Vodné dielo Gabčíkovo predstavuje ochranu pred povodňami i stabilizáciu dna a toku rieky, čo v konečnom dôsledku znamenalo aj zlepšenie environmentálnych parametrov – zvýšenie kvality pitnej vody a zastavenie poklesu podzemnej vody⁷². Nenaplnili sa tak hlasy kuvikov predpokladajúce environmentálnu katastrofu – hoci na maďarských tvrdeniach o Sústave ako o projekte socialistického veľikášstva podľa nášho názoru predsa len zrnko pravdy bude.

Spor vo veci Gabčíkovo – Nagymaros bol prvým a doteraz jediným sporom, v ktorom bola Slovenská republika sporovou stranou v konaní pred Medzinárodným súdnym dvorom. Niekedy sa zvykne hovoriť, že veci a činnosti, ktoré sú „*prvé v poradí*“ potrebujú ešte „*doladiť*“. Dovoľme si vysloviť názor, že predmetný spor je výnimkou (azda potvrdzujúcou pravidlo). Hoci bol pre Slovensko premiérou (a, dodajme, azda aj derniérou) na poli medzinárodného súdництва,

⁷¹ Tamtiež, par. 153.

⁷² Spracované podľa CSÉFALVAYOVÁ, K.: Spor o sústavu vodných diel Gabčíkovo-Nagymaros a jeho vplyv na medzinárodné využitie rieky Dunaj. In: *Almanach: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, 2010, str. 113. Dostupné online: https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/almanach/Almanach_1_2010.pdf.

významne a najmä prevratne prispel k rozvoju moderných inštitútov medzinárodného práva. Myslíme si preto, že celkom pokojne mu možno priznať rovnocenné miesto po boku veľikánov typu *Chorzów*, *Nottebohm* či *Bernadotte* v pomyselnom „panteóne medzinárodnoprávnej judikatúry“.

Biela kniha o obnoviteľných zdrojoch energie z roku 1997

Martin Rusnák

Úvod

Ochrana životného prostredia je jednou z oblastí, v ktorých zohráva právna regulácia medzinárodného spoločenstva mimoriadne dôležitú úlohu. „*Na prelome 20. a 21. storočia sa zásadne mení tradičný pojem suverenity štátov a jej vnútorný obsah, pretože potreby spoločného záujmu čoraz častejšie vyžadujú, aby sa štáty vzdávali jej jednotlivých súčastí pre zabezpečenie spoločného blaha.*”¹ Pri uspokojovaní potrieb spoločného záujmu prostredníctvom nástrojov medzinárodného práva zohráva významnú úlohu aj činnosť medzinárodných ekonomických zoskupení štátov vrátane Európskej únie. Pod pojem ochrany životného prostredia možno subsumovať popri znižovaní emisií, či ochrane ekosystémov aj využívanie obnoviteľných zdrojov energie. Vyššie spomenuté oblasti environmentálnej politiky sú navzájom prepojené a ich efektívna právna regulácia je ambicióznym cieľom aktov Európskej únie. Biela kniha o obnoviteľných zdrojoch energie z roku 1997 (ďalej aj „*Biela kniha*”) je významným dokumentom Európskej komisie, ktorý viedol k prijatiu rôznych právnych predpisov v danej oblasti a pomohol zmierňovať čoraz väčšie dopady činnosti človeka na životné prostredie. Účelom tohto príspevku je priblížiť obsah tohto dokumentu s dôrazom na vybrané právne atribúty, najmä na právne záväzné akty Európskej únie vychádzajúce z Bielej knihy, problematiku implementácie týchto aktov a na presah tejto témy do súčasnosti.

¹ KLUČKA J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, 2. vydanie (doplnené a prepracované vydanie), Bratislava: Iura Edition, 2011, str. 45.

1. Spoločensko-právne dobové východiská pri vytváraní Bielej knihy

Európske spoločenstvo sa vo svojej energetickej politike dotklo situácie spojenej s nedostatočným využívaním obnoviteľných zdrojov energie už v roku 1986.² Biela kniha označuje isté štandardy využívania obnoviteľných zdrojov energie aj na úrovni medzinárodného práva, ktoré stanovovala *Deklarácia z Rio de Janeiro o životnom prostredí a rozvoji* prijatá na Konferencii OSN o životnom prostredí a rozvoji (UNCED) v Rio de Janeiro, v roku 1992. Text Deklarácie v článku 9 druhej sekcie hovorí o naliehavej potrebe obmedzenia výroby a spotreby energie a zvýšenia efektivity pri jej výrobe a spotrebe. Taktiež sa kladie dôraz na vývoj technológií pre výrobu energie z obnoviteľných zdrojov energie a naštartovanie investícií do environmentálnych vzdelávacích programov. Predpokladané náklady na implementáciu opatrení pre ochranu atmosféry boli v texte Deklarácie vyčíslené na 21 miliónov amerických dolárov.³

Biela kniha sa pri analýze situácie v otázke využívania obnoviteľných zdrojov energií taktiež zmieňuje o v tom čase pripravovanej Kjótskej medzinárodnej konferencii. Európska komisia si už v 90. rokoch 20. storočia dobre uvedomovala dôležitosť úlohy obnoviteľných zdrojov energie pri riešení situácie klimatických zmien. Preto si ako prvý krok pred prípravou energetickej stratégie v podobe Bielej knihy stanovila vydanie tzv. „*Zelenej knihy*“ z 20.11.1996 na podnetenie diskusie o danej téme na európskej úrovni. Príslušné strany (orgány EÚ, jednotlivci ...) sa v Zelenej knihe vyzývajú k účasti na konzultačnom procese.

Využívanie obnoviteľných zdrojov energie v Európskej únii označuje Biela kniha ako *nerovnomerné* a *nedostatočné*.⁴ Podiel vnútornej hrubej spotreby energií z obnoviteľných zdrojov predstavoval v roku 1997 iba 6%. Európska komisia v úvodnej kapitole Bielej knihy definuje ako hlavné príčiny nedostatočného využívania obnoviteľných zdrojov energie nedôveru investorov, vlád a koncových

² *Council Resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member State*. Dostupné online: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31986Y0925\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31986Y0925(01)).

³ *The Rio Declaration on Environment and Development*, 1992.

⁴ COM (97)599 final, 26 November 1997, “*White Paper for a Community Strategy and Action Plan*”, p. 5.

odberateľov v rentabilitu investícií do technológií spoločne s nedôverou spoločnosti v zmeny a pokrokové nápady vo všeobecnosti. Faktom je, že vstupné náklady pre vytvorenie zariadení vyrábajúcich zelenú energiu sú vysoké a potrebujú pre svoju konkurencieschopnosť istú dávku podpory, po niekoľkých rokoch sa však daná investícia stane rentabilnou.⁵

Európska komisia v prvej kapitole Bielej knihy zdôraznila okrem ekologických benefitov aj niekoľko hospodárskych benefitov vyplývajúcich z využívania obnoviteľných zdrojov energie. Prvým z nich je zníženie energetickej závislosti Európskej únie na importe energií z fosílnych zdrojov, ktorá dosiahla v roku 1997 už 50% a predpokladal sa ďalší nárast závislosti o 20% do roku 2020, nehovoriac o stále zvyšujúcich sa nárokoch tretích krajín na fosílny zdroje energií. Ďalším benefitom je zvýšenie energetickej bezpečnosti, ktorá sa v priebehu 20. storočia stala zavinením jadrových katastrof veľmi aktuálnou otázkou. S výrobou obnoviteľnej energie na území EÚ, ktorá sa vyznačuje lokálnym, rovnomerným rozmiestnením elektrární súvisí aj podpora zamestnanosti regiónov EÚ. Dôležitú úlohu vlád a samospráv krajín Európskej únie pri tomto bode prízvukoval Výbor regiónov vo svojich pripomienkach k Zelenej knihe.⁶

2. Cieľ definovaný v Bielej knihe

Prvoradým cieľom tohto dokumentu bolo zdvojnásobenie podielu obnoviteľných zdrojov energie na celkových primárnych zdrojoch energie zo 6% na 12% do roku 2010.⁷ „Na základe Bielej knihy Európska komisia (EK) spustila v roku

⁵ Tamtiež, p. 6.

⁶ CdR 438/96 – *Opinion of the Committee of the Regions on the 'Communication from the Commission on "Energy for the future: renewable sources of energy, Green Paper for a Community strategy"*.

⁷ COM (97)599 final, 26 November 1997, "White Paper for a Community Strategy and Action Plan", p. 27.

1999 Inicializačnú kampaň (1999- 2003), v rámci ktorej sa snažila stimulovať rozvoj používania obnoviteľných zdrojov energie.”⁸

Pre dosiahnutie svojho cieľa stanovuje Biela kniha 4 kľúčové aktivity. Prvou z nich je *osadenie 1 milióna fotovoltaických systémov*. Táto aktivita podporujúca solárnu energiu mala pozostávať z troch krokov: podpora zavádzania fotovoltaických systémov na školách a iných verejných budovách, podpora zavádzania fotovoltaických systémov na športových a rekreačných inštitúciách a poskytnutie stimulov pre zavádzanie fotovoltaických systémov, ktoré zmiernia vstupné náklady spotrebiteľov a ukážu finančnú rentabilitu solárnej energie.

Druhou aktivitou je *vytvorenie 10 000 MW energie z veľkých veterných elektrární*. Pri uskutočňovaní ďalších krokov spojených s touto aktivitou Biela kniha počíta so špecifickým charakterom využitia veternej energie, a preto inštaláciu nových turbín pre zvýšenie efektivity vynaložených zdrojov odporúča najmä v oblastiach s priaznivými klimatickými podmienkami pre výrobu veternej energie. 10 000 MW veternej energie predstavuje v predpokladoch Bielej knihy jednu štvrtinu z celkovej hodnoty veternej energie predpokladanej v EÚ v roku 2010.

Treťou aktivitou je *výroba 10 000 MW energie pochádzajúcej z biomasy*. Biomasu považuje Európska komisia za najperspektívnejší zdroj obnoviteľnej energie z pohľadu nákladov najmä na výrobu tepla. Biomasa je „*stabilný domáci zdroj energie, ktorý znižuje spotrebu fosílnych palív. Jeho cena a objem produkcie je možné dostatočne presne predpovedať do budúcnosti.*”⁹

Nakoniec Biela kniha stanovuje aj potrebu *vytvorenia pilotných projektov v 100 regiónoch*, ktoré zabezpečia prvé praktické výstupy z implementácie ostatných aktivít stanovených Bielou knihou.

⁸ JANDAČKA, J. MIKULÍK, M.: Legislatíva EÚ a SR v oblasti obnoviteľných zdrojov energie. In: *Možnosti lokálneho vykurovania a výroby elektrickej energie z biomasy*, Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, Katedra energetickej Techniky Strojníckej fakulty, 2007, str. 8.

⁹ NOVÁK J.: Perspektíva biomasy - legislatíva a programy na podporu využívania biomasy na národnej úrovni. In *Možnosti lokálneho vykurovania a výroby elektrickej energie z biomasy*, Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, Katedra energetickej Techniky Strojníckej fakulty, 2007, str. 8.

Ako hlavných partnerov kľúčových aktivít na podporu využívania energie z obnoviteľných zdrojov energií označuje Biela kniha okrem členských krajín aj regionálne samosprávy, obce a správy rozvodov inžinierskych sietí, palivový a automobilový priemysel, územnoplánovacie orgány a architektov, priemyselné združenia, asociácie poľnohospodárov, drevospracujúci a papiernický priemysel.

3. Právne záväzné akty Európskej únie vychádzajúce zo záverov Bielej knihy

Pre dosiahnutie reálnych výsledkov rámcových dohôd, či iných strategických dokumentov je nevyhnutná ich konkretizácia prostredníctvom právnej úpravy. V úniomom práve sa takáto konkretizácia cieľov a ideí Bielej knihy odzrkadlila v prijatí niekoľkých smerníc. Spoločným znakom mnohých z týchto smerníc je odvolávanie sa okrem Bielej knihy aj na Kjótsky protokol k Rámcovému dohovoru OSN o zmene klímy, vyrokovaný tesne po vydaní Bielej knihy. Jednotlivé smernice zahŕňajú najmä problematiku podpory energie z obnoviteľných zdrojov v rámci vnútorných trhov, energetickej hospodárnosti zariadení a distribúcie energie.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 2001/77/ES z 21. januára 2001 *o podpore elektrickej energie vyrábanej z obnoviteľných zdrojov energie na vnútornej trhu s elektrickou energiou* reaguje na hlavnú príčinu nedostatočného využívania energie z obnoviteľných zdrojov, priamo definovanú Bielou knihou. Je ňou nedostatočná dôvera spoločnosti v rentabilitu využívania obnoviteľných zdrojov energie a existencia vysokých vstupných nákladov na prevádzku súvisiacich technológií. Táto smernica rozdeľuje svoje riešenia do dvoch základných rovín. V prvej rovine predstavuje kontrolu dodržiavania záväzkov členských štátov podporovať energiu vyrábanú z obnoviteľných zdrojov prostredníctvom tzv. *národných indikatívnych cieľov* vďaka ktorým je možné hodnotiť priebežnú úspešnosť členských štátov pri plnení svojich záväzkov. Referenčné hodnoty národných indikatívnych cieľov stanovuje príloha danej smernice. *„Členské štáty uverejnia po prvýkrát najneskôr do 27. októbra 2003 a potom každé dva roky správu, ktorá obsahuje analýzu pokroku dosiahnutého pri plnení národných indikatívnych cieľov, berúc do úvahy najmä klimatické faktory, ktoré by mohli ovplyvniť*

*dosahovanie týchto cieľov a ktorá naznačí, v akom rozsahu sú prijaté opatrenia v súlade s národným záväzkom týkajúcim sa zmeny klímy.*¹⁰

Druhou rovinou riešení problematiky podpory energie z obnoviteľných zdrojov je zabezpečenie pripojenia zariadení do siete. Táto rovina je vyjadrená v článku 7 a určuje členským štátom povinnosť vytvoriť právny rámec pre spravodlivé rozdelenie nákladov na pripojenie nových zariadení do siete: „Členské štáty zavedú právny rámec alebo požiadajú prevádzkovateľov prenosovej sústavy alebo prevádzkovateľov distribučných sústav, aby vypracovali a uverejnili svoje štandardné pravidlá týkajúce sa znášania nákladov na technické úpravy, ako sú napríklad napojenia do rozvodovej siete a posilnenie rozvodovej siete, ktoré sú potrebné na pripojenie nových výrobcov dodávajúcich elektrickú energiu vyrábanú z obnoviteľných zdrojov energie do prepojenej siete.”¹¹ „Toto rozdelenie nákladov by malo byť posilnené mechanizmom založeným na objektívnych, transparentných a nediskriminačných kritériách, berúc do úvahy prínosy, ktoré z týchto pripojení budú mať pôvodne a následne pripojení výrobcovia, ako aj prevádzkovatelia prenosových sústav a prevádzkovatelia distribučných sústav.”¹²

Smernica č. 2002/91/ES Európskeho parlamentu a Rady zo 16. decembra 2002 o *energetickej hospodárnosti budov* zaväzuje členské štáty k opatreniam, ktoré majú byť smerované k územnoplánovacím orgánom, architektom a priemyselným združeniam, predstavujúcich partnerov kľúčových aktivít stanovených Biellou knihou. „Pre nové budovy s celkovou úžitkovou plochou nad 1000 m² členské štáty zabezpečia, aby sa zväžila a vzala do úvahy skôr než sa začne s výstavbou, technická, environmentálna a hospodárna realizovateľnosť alternatívnych sys-

¹⁰ 2001/77/ES Smernica Európskeho parlamentu a Rady z 21. januára 2001 o podpore elektrickej energie vyrábanej z obnoviteľných zdrojov energie na vnútornom trhu s elektrickou energiou

¹¹ 2001/77/ES: Smernica Európskeho parlamentu a Rady z 21. januára 2001 o podpore elektrickej energie vyrábanej z obnoviteľných zdrojov energie na vnútornom trhu s elektrickou energiou

¹² Tamtiež

témov, ako sú: decentralizované systémy dodávky energie založené na obnoviteľnej energii, teplárne, diaľkové alebo blokové vykurovanie alebo chladenie, alebo tepelné čerpadlá za určitých podmienok."¹³

Smernica sa v článku 6 venuje aj energetickej hospodárnosti existujúcich budov: „Členské štáty príjmu opatrenia potrebné na zabezpečenie, aby sa energetická hospodárnosť významne obnovovaných budov s celkovou úžitkovou plochou nad 1000 m² zlepšila tak, aby splňali minimálne požiadavky, pokiaľ sa to dá technicky, funkčne a ekonomicky realizovať.“

Ďalej smernica stanovuje opatrenia pre vytvorenie Energetického certifikátu budov, pravidelnej kontroly kotlov, pravidelnej kontroly klimatizačných systémov a zabezpečenie akreditácie nezávislých odborníkov vykonávajúcich certifikáciu budov a kontrolu vyššie spomínaných zariadení.

Podporu výroby energie z obnoviteľných zdrojov deklaruje v článku 11 aj smernica Európskeho parlamentu a Rady 2003/54/ES z 26. júna 2003 *o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s elektrinou*. „Členský štát môže pri dispečingu výrobných zariadení od prevádzkovateľa sústavy požadovať, aby dával prednosť výrobným zariadeniam využívajúcim obnoviteľné zdroje energie alebo odpad, alebo vyrábajúcim kombinované teplo a energiu.“¹⁴

Zdaňovanie energetických výrobkov a elektriny v EÚ je upravené aj *Smernicou Rady 2003/96/ES z 27. októbra 2003 o reštrukturalizácii právneho rámca spoločstva pre zdaňovanie energetických výrobkov a elektriny*. Okrem ustanovení článkov 5, 15 a 17, môže Rada podľa článku 19 ods. 1 smernice na návrh Komisie ktorémukoľvek členskému štátu jednomyseľne povoliť zavedenie ďalších oslobodení od dane alebo daňových úľav z osobitných politických dôvodov. Takýmto

¹³ 2002/91/ES: Smernica Európskeho parlamentu a Rady zo 16. decembra 2002 o energetickej hospodárnosti budov

¹⁴ 2003/54/ES: Smernica Európskeho parlamentu a Rady o spoločných pravidlách pre vnútorný trh s elektrinou

aktom bolo napríklad vykonávanie rozhodnutie Rady, ktorým sa Holandsku poľuje uplatňovať zníženú sadzbu zdaňovania elektriny dodávanej nabíjacím stanicami pre elektrické vozidlá.¹⁵

Smernice vydané na základe Bielej knihy sa nevenujú iba problematike obnoviteľných zdrojov elektrickej energie. Dôkazom toho, že právna úprava príslušných smerníc presahuje oblasť elektrickej a tepelnej energie je *Smernica Európskeho parlamentu a rady 2003/30/ES z 8.mája 2003 o podpore používania biopalív alebo iných obnoviteľných palív v doprave*.

4. Právne záväzné akty Slovenskej republiky v oblasti obnoviteľnej energie

Biela kniha, podobne ako iné strategické dokumenty ovplyvnila vnútroštátnu normotvorbu iba nepriamo. Odkaz Bielej knihy je premietnutý do niektorých normatívnych právnych aktov Slovenskej republiky prostredníctvom preberania smerníc, vychádzajúcich zo záverov Bielej knihy.

Na smernicu 2001/77/ES sa odvoláva zákon č. 309/2009 Z. z. o podpore obnoviteľných zdrojoch energie a vysoko účinnej kombinovanej výroby. Vplyv tejto smernice možno pozorovať napríklad v § 11 zákona, ktorý určuje povinnosť prevádzkovateľa distribučnej siete prednostný prístup výrobcu biometánu do distribučnej siete.

Smernicu 2003/30/ES preberá Nariadenie vlády Slovenskej republiky 246/2006 Z.z. o minimálnom množstve pohonných látok vyrobených z obnoviteľných zdrojov v motorových benzínach a motorovej naftě uvádzaných na trh Slovenskej republiky. Toto nariadenie vlády podľa § 1 ustanovuje minimálne množstvo pohonných látok vyrobených z obnoviteľných zdrojov energie používaných na dopravné účely ako náhrada motorového benzínu a motorovej nafty uvedených na trh Slovenskej republiky.

¹⁵ COM(2016) 677 final. 25 October 2016. "Council implementing decision authorising the Netherlands to apply a reduced level of taxation to electricity supplied to charging stations for electric vehicles".

Prínos Bielej knihy sa premieta aj v Zákone 656/2004 Z.z. o energetike, ktorý preberá medzi inými Smernicu 2001/77/ES a Smernicu 2003/54/ES.

5. Efektivita prijatých opatrení vychádzajúcich z Bielej knihy

Podľa štatistik Eurostatu¹⁶ vzrástol podiel energie z obnoviteľných zdrojov zo 6% v roku 1997 na 12,1 % v roku 2010. Možno teda konštatovať, že prvoradý cieľ Bielej knihy bol dosiahnutý. Európska únia sa stala svetovým lídrom v produkcii energie z obnoviteľných zdrojov. V roku 2012 predstavovala produkcia zelenej energie Európskej únie takmer polovicu celosvetovej produkcie. Takisto nemožno opomenúť ani benefity vyplývajúce z podpory obnoviteľných zdrojov energie. Ekonomicky najväčšiu výpovednú hodnotu má zrejme nárast zamestnanosti v sektore energetického priemyslu. V priebehu 12 rokov od začatia implementácie opatrení vychádzajúcich z Bielej knihy sa vďaka podpore obnoviteľných zdrojov energie vytvoril 1 milión nových pracovných miest¹⁷ najmä v odvetví technologického vývoja a energetiky, a to aj napriek hospodárskej kríze, ktorá postihla svetový trh v prvej dekáde 21. storočia.

Na druhej strane zo štatistík vyplývajú aj problémy, ktoré by mohli podnietiť diskusiu o zlepšení efektivity opatrení vychádzajúcich z dokumentov európskeho práva. Prvým problémom je nerovnomerný podiel využívania energie z obnoviteľných zdrojov v rámci jednotlivých krajín. Zatiaľ čo Švédsko využilo v roku 2010 47,9% energie vyrobenej z obnoviteľných zdrojov, krajiny ako Malta (0,2%), Luxembursko (2,9%), Holandsko (3,3%), Veľká Británia (3,3%) Belgicko (4%), Cyprus (4,6%), či Írsko (5,6%) ostali stále značne závislé na fosílnych zdrojoch energie. Ešte viac o tomto probléme však vypovedá štatistika rastu využíva-

¹⁶ Eurostat. Share of renewable energy up to 13% of energy consumption in the EU27 in 2011. In Eurostat newrelease. 65/2013.[online]:<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5171270/8-26042013-AP-EN.PDF/17dccac0-ae4e-4090-9a43-7a4f7563e701?version=1.0>.

¹⁷ Europarlament. Fact sheets on the European Union. [online]: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.4.html.

nia energie z obnoviteľných zdrojov, v ktorej dokázali krajiny ako Estónsko, Rakúsko, či Dánsko navýšiť v časovom horizonte 6 rokov podiel využívania energie z obnoviteľných zdrojov vo svojich krajinách o 8-10%, zatiaľ čo iné krajiny navyšovali svoje podiely pomaly, prípadne stagnovali. Aj z tohto dôvodu Európska komisia vo svojej Stratégii 2020 pri stanovení cieľov spravodlivo vyrovnáva podiely energie vyrobenej z obnoviteľných zdrojov v rámci členských krajín a *Smernicou 2009/28/ES z 23. apríla 2009 o podpore využívania energie z obnoviteľných zdrojov energie* ukladá povinnosť lepšieho využívania obnoviteľných zdrojov energie najmä zaostávajúcim štátom.

Druhý problém vyplývajúci zo štatistických výsledkov Bielej knihy signalizuje samotné datovanie výstupov v štatistikách Eurostatu. Štatistické dáta o využívaní energie z obnoviteľných zdrojov sú dostupné až od roku 2004. Až 7 rokov po prijatí Bielej knihy môžeme hovoriť o priamych účinkoch opatrení vychádzajúcich z Bielej knihy v praxi. Je však náročné hodnotiť rýchlosť prijímania opatrení nadväzujúcich na strategický dokument najmä preto, že otázku obnoviteľných zdrojov energie bolo nutné riešiť takmer od základov a nie je determinovaná iba právnymi, či administratívnymi podmienkami.

Oba tieto problémy majú do určitej miery spoločného menovateľa. Je ním efektívnosť implementácie únievého práva. Akékoľvek dobré riešenie, ktoré EÚ prijme, je bez implementácie a konkretizácie vo vnútroštátnych normách, v praxi neúčinné. V čase implementácie právnych aktov vychádzajúcich z Bielej knihy nastali pre Európsku úniu v otázke jej právotvorby a právotvorby členských štátov náročné časy. Únia sa rozšírila v roku 2004 o 10 nových členských štátov a prax tohto spoločenstva sa s novými podmienkami musela v relatívne krátkom čase vyrovnáť. Pri problémoch s implementáciou noriem únievého práva hrá svoju rolu najmä politická a právna zodpovednosť členských štátov. Touto problematikou sa začali zaoberať aj iné vedné disciplíny, najmä politológia a sociológia.¹⁸ Dr. Gerda Falkner z *Universität Wien* a jej spoluautori vytvorili na základe

¹⁸ STAROŇOVÁ, K. KIŠĎURKA, M.: Transpozícia v nových členských krajinách EÚ. In: *Sociológia*, 45/2013, č. 1. Dostupné online: <https://www.sav.sk/journals/uploads/03041121STARONOVA%20-%20KISDURKA%20OK%20Final.pdf>.

výskumov zameraných na implementáciu práva Európskej únie typológiu „štyroch svetov“, z ktorých je každý charakterizovaný osobitým prístupom k procesu implementácie a transpozície európskych smerníc. Typológia štyroch svetov zahŕňa svet dodržiavania práva, svet domácej politiky, svet zanedbávania transpozície a svet tzv. mŕtvych listov. Štáty patriace do sveta dodržiavania práva preberajú smernice včas a správnym spôsobom. Autori štúdie uvádzajú ako príklad škandinávske krajiny. Implementácia aktov európskeho práva u štátov patriacich do sveta domácej politiky podlieha tzv. *cost-benefit* analýze. Typickým príkladom krajín so silným vplyvom domácej politiky sú Nemecko, Holandsko, Rakúsko, Španielsko, či Belgicko. Štáty patriace do sveta zanedbávania transpozície (Francúzsko, Grécko, Luxembursko) častokrát zanedbávajú svoje povinnosti dokonca aj na formálnej úrovni a pokiaľ na ne nie je vyvinutý externý tlak, ich transpozičné povinnosti zostávajú zanedbávané. Vo štvrtom svete tzv. „mŕtvych listov“ sú zaradené predovšetkým štáty strednej Európy vrátane Slovenska. V týchto štátoch podľa autorov štúdie „*prevládá snaha včasnej transpozície do dobre pripravených domácich predpisov, nedostatky však nastávajú v implementácii práva kvôli nedostatocne fungujúcim inštitúciám a implementačným procesom. Tieto zlyhania sú ovplyvňované ekonomickou situáciou krajín, slabou občianskou spoločnosťou, nízkym povedomím o európskom práve a nedostatocnou organizačiou inšpekcie práce.*”¹⁹

Slovensko možno zaradiť medzi štáty, ktoré ciele určené Bielou knihou neplnili príkladne (podiel energie z obnoviteľných zdrojov nedosiahol priemer EÚ), napriek tomu však nie je v rebríčku krajín využívajúcich energiu z obnoviteľných zdrojov na úplne najnižších priečkach. Podiel energie vyrobenej z obnoviteľných zdrojov na celkovej spotrebe energie predstavoval v cieľovom roku Bielej knihy (2010) 8,5%. Pri implementácii noriem úniového práva sme síce európske záväzky formálne preniesli do nášho právneho systému (viď kapitola 4), neefektívna činnosť vnútroštátnych inštitúcií a neúmerná administratívna záťaž ich v

¹⁹ Tamtiež.

niektorých prípadoch premenila na tzv. „mŕtve listy“. Aj napriek tomu, že obnoviteľné zdroje energie na Slovensku prešli istým vývojom, tento sektor neobišli rôzne kauzy. Systém dotácií v energetickom priemysle má svoje medzery, čoho aktuálnym dôkazom sú okrem rôznych súdnych sporov, či konania pred Ústavným súdom SR aj prešetrovanie Slovenska Európskou komisiou pre podozrenie z nezákonného odobratia podpory výrobcom energie, či zavedenia nezákonných poplatkov.²⁰ Odstránenie nedostatkov a pokrok v tejto oblasti by bol pre Slovensko jednoznačným prínosom.

6. Energetické výzvy Európskej únie súčasnosti

Možno konštatovať, že Biela kniha nespĺnila iba svoj hlavný cieľ a v istej miere aj s ním súvisiace očakávania v podobe hospodársko-sociálnych benefitov, ale vytvorila aj potrebný ideologický a následne prostredníctvom príslušných aplikačných aktov aj právny základ pre energetickú politiku Európskej únie 21. storočia. Ďalšími strategickým krokmi Európskej únie v druhej polovici prvej dekády nového storočia sa stali najmä *Akčný plán pre energetickú účinnosť z 19. októbra 2006* a *Cestovná mapa pre obnoviteľnú energiu z 10. januára 2007*. Tieto oznámenia Komisie stanovili cieľ 20% pre celkový podiel energie z obnoviteľných zdrojov energie a 10% pre energiu z obnoviteľných zdrojov v doprave. Dané ciele niekoľkokrát potvrdila Európska rada a Európsky parlament.²¹ Asi najvýznamnejším rámcovým dokumentom EÚ v súčasnosti Stratégia 2020 prijatá v roku 2010. Na rozdiel od Bielej knihy z roku 1997, táto stratégia sa nevenuje iba problematike obnoviteľných zdrojov energie. Stratégia 2020 je komplexným dokumentom zahŕňajúcim 6 rôznych agend, ktorý v agende obnoviteľných zdrojov prijal a potvrdil cieľ 20% pre podiel obnoviteľných zdrojov energie a 10% pre obnoviteľné zdroje energie v doprave.

²⁰ KOPCSAY, D.: *Európska komisia začala prešetrovať energetické kauzy na Slovensku*. In: SAPI 04.03.2016. Dostupné online: <http://www.sapi.sk/europska-komisia-zacala-presetrovat-energeticke-kauzy-na-slovensku/>.

²¹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/28/ES z 23. apríla 2009 o podpore využívania energie z obnoviteľných zdrojov energie a o zmene a doplnení a následnom zrušení smerníc 2001/77/ES a 2003/30/ES, Ú. v. EÚ L 140, 5.6.2009, s. 16 – 62.

Z právne záväzných aktov Európskej únie má na súčasný vývoj využívania energie z obnoviteľných zdrojov najväčší vplyv Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/28/ES z 23. apríla 2009 o podpore využívania energie z obnoviteľných zdrojov energie. Prvá časť tejto smernice pomenúva v preambule východiská pre jej prijatie prostredníctvom zdôrazňovania problematiky implementácie práva, v podobe nedostatočne kvalitnej činnosti štátnych orgánov a prílišného administratívneho zaťaženia načrtnutého v predošlej kapitole. „Preukázalo sa, že nedostatok transparentných pravidiel a koordinácie medzi jednotlivými schvaľovacími orgánmi bráni rozvoju využívania energie z obnoviteľných zdrojov energie. Preto by sa pri posudzovaní správnych postupov národných, regionálnych a miestnych orgánov pre udeľovanie povolení na výstavbu a prevádzku zariadení na výrobu elektriny, tepla a chladu alebo motorových palív v doprave z obnoviteľných zdrojov energie a príslušnej prenosovej a distribučnej infraštruktúry sústavy a siete mala zohľadniť špecifická štruktúra odvetvia energie z obnoviteľných zdrojov energie. Správne schvaľovacie postupy by sa mali zjednodušiť a pre zariadenia využívajúce energiu z obnoviteľných zdrojov energie by sa mali stanoviť transparentné harmonogramy.“²² „V záujme podnietenia jednotlivých občanov, aby prispeli k plneniu cieľov stanovených v tejto smernici, by príslušné orgány mali zvážiť možnosť nahradenia povolení jednoduchým ohlásením príslušnému orgánu v prípade inštalácie malých decentralizovaných zariadení na výrobu energie z obnoviteľných zdrojov energie.“²³

Smernica vymedzuje presné ciele týkajúce sa podielu energie z obnoviteľných zdrojov energie na hrubej konečnej energetickej spotrebe v roku 2010. Tieto ciele sa pokúšajú spravodlivo vyrovnáť príspevky jednotlivých štátov k celkovému množstvu vyprodukovanej energie z obnoviteľných zdrojov (viď 5. kapitola) a smerujú najmä k nutnému rozvoju výroby energie z obnoviteľných zdrojov energie štátov závislých na fosílnych zdrojoch. Slovensko sa zaviazalo v tejto súvislosti dosiahnuť 14% pokrytie hrubej konečnej energetickej spotreby z obnoviteľných

²² Tamtiež.

²³ Tamtiež.

zdrojov energie v roku 2020.²⁴ Smernica 2009/28/ES zároveň zrušuje smernice 2001/77/ES a 2003/ 30 ES a predstavuje tak základný právne záväzný akt Európskej únie v čase po ukončení plánovacieho obdobia Bielej knihy o obnoviteľných zdrojoch energie z roku 1997.

Záver

Európska únia je čoraz viac konfrontovaná s ostrou kritikou euroskeptikov. Rastúca podpora extrémistických politických síl v národných parlamentoch, BREXIT, či iné krízy sú silnými skúškami, ktorým musí únia čeliť. Je však kultúra riadenia štátov na takej úrovni, že by dobrovoľne chránili životné prostredie prostredníctvom obnoviteľných zdrojov energií aj bez úniových záväzkov? Stačila by v environmentálnej politike iba vnútroštátna úprava a úprava v podobe medzinárodných dohovorov? Pokiaľ postačuje iba vnútroštátna právna úprava a právna úprava v podobe medzinárodných dohovorov, prečo krajiny mimo EÚ (okrem niektorých výnimiek) výrazne zaostávajú vo využívaní obnoviteľných zdrojov energie?

Populizmus politických síl v jednotlivých štátoch zámerne nehovorí o chránení vyšších hodnôt. Nemožno tvrdiť, že politika obnoviteľných zdrojov energie stanovená Bielou knihou bola bezchybným systémom, nebola však neúčinným ideologickým dokumentom a priniesla nepochybne dobré reálne výsledky. Úniová regulácia nie je len akousi formálnou nevyhnutnosťou, ale stáva sa účinným a reálnym nástrojom energetickej politiky. Kontrolný a donucovací mechanizmus Európskej únie je účinnejší ako mechanizmus medzinárodného spoločenstva a pri plnení takto dôležitých záväzkov je úniová regulácia lepšou zárukou. Máme za to, že na efektivitu prijatých opatrení nemá negatívne dopady iba činnosť Európskej únie, ale najmä nezodpovednosť a politikárčenie členských štátov vo verejnej správe, kde administratívna záťaž značne sťažuje premietanie dobrých opatrení do praxe.

²⁴ STU Bratislava. Obnoviteľné zdroje energie. Dostupné online: <http://www.oze.stuba.sk/oze/legislativa/>.

Aj právotvorný prínos Bielej knihy sa však napriek všetkému dá hodnotiť pozitívne. Pri procese aplikácie jej cieľov v reálnom živote sa bolo potrebné vyrovnať s rôznymi problémami, ktorých riešenia dnes uľahčujú napĺňanie cieľov ďalších strategických dokumentov v oblasti energetiky. Biela kniha a s ňou súvisiace akty teda *de facto* založili právny rámec pre účinné kroky v novej oblasti právnej regulácie - oblasti obnoviteľných zdrojov energie - oblasti, ktorá je kriticky dôležitá a nadradená ekonomickým záujmom štátov - oblasti, ktorá si nevyhnutne žiada právnu reguláciu Európskej únie.

Prehľad príspevkov publikovaných na študentských sympóziách v rokoch 2008 až 2016

Právo ozbrojených konfliktov a humanitárne právo v 21. storočí – Európske perspektívy medzinárodného práva¹

28. marec 2008

<i>Lukáš Cisko:</i>	Ústavné a medzinárodnoprávne aspekty pôsobenia ozbrojených síl SR v zahraničí
<i>Eva Ivančová:</i>	<i>Peacemaking, peacekeeping a peacebuilding</i> v teórii a praxi
<i>Ludmila Pošiváková:</i>	Preventívna sebaobrana a kolektívne mechanizmy ochrany
<i>Bianka Probalová:</i>	Ženy, ozbrojený konflikt a medzinárodné humanitárne právo
<i>Soňa Rakušanová:</i>	Použitie chemických zbraní ako spôsobu vedenia asymetrickej vojny v aspektoch medzinárodného práva
<i>Pavol Sokol:</i>	Regionálne obranné aliancie súčasnosti
<i>Tomáš Snincák:</i>	Medzinárodnoprávne aspekty radarovej základne v ČR a protiraketovej obrany v Poľsku
<i>Lýdia Schmidtová:</i>	Odškodňovanie obetí vojenských konfliktov – Individuálne nároky

Stratégie OSN pri aplikácii sankčných režimov²

14. apríl 2009

<i>František Lipták:</i>	Priekopnícky sankčný režim: Južná Rodézia
<i>Viktor Končerač:</i>	Obdobie studenej vojny: Sankčný režim voči Južnej Afrike

¹ Zborník príspevkov je dostupný online: http://www.upjs.sk/public/media/1084/zbornik_3.pdf.

² Zborník príspevkov je dostupný online: http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_12.pdf.

- Peter Hutňan:* Počiatok sankčnej dekády: Sankcie proti Iraku
Monika Šefčíková: Podoby sankčných režimov voči Juhoslávii
Tomáš Lipták: Sankcie voči Haiti: Boj s juntou v Karibiku
Michal Ondrejčík: Modifikácie zbraňového embarga v Somálsku
Ivana Miškinová: Triáda sankčných režimov voči Libérii
Norbert Ostró: Sankčný režim voči Angole: UNITA
Zuzana Kasardová: Modifikácie zbraňového embarga v Afrike: Rwanda
Jaroslav Bialko: Sankčný režim voči Sierra Leone: Diamantové sankcie
- Monika Šimoňáková:* Počiatky boja s medzinárodným terorizmom: Sankcie voči Líbyi
Žofia Šuleková: Sankcie voči Sudánu
Daniela Šimková: Zacielené na Taliban: Sankčný režim voči Afganistanu
Vladimír Volčko: Modifikácie zbraňového embarga v Afrike: Etiópia a Eritrea
Radka Semancová: Modifikácie zbraňového embarga v Afrike: Demokratická republika Kongo
Lucia Cisková: Nová éra sankčných režimov: Rezolúcia 1373
Lucia Matisová: Pobrežie Slonoviny: Sankcie ako prostriedok mierového procesu
Martina Čižmáriková: Sankčný režim ako dôsledok bombového útoku: Rezolúcia 1636 "Hariri"
Vladimíra Svatová: Jadrová hrozba: Sankčný režim voči Severnej Kórei
Marián Porvažník: Jadrová hrozba: Sankčný režim voči Iránu

Medzinárodné trestné súdnictvo³

16. apríl 2010

- Katarína Vojčíková:* Dôvody vzniku medzinárodného trestného súdnictva, predmet jeho činnosti a vzťah k vnútroštátnemu trestnému súdnictvu
- Veronika Tomčíková:* Medzinárodné trestné súdnictvo po druhej svetovej vojne
- Jana Jakobovová:* Podiel a účasť BR OSN na vzniku a fungovaní medzinárodných trestných súdov
- Kristína Králová:* Použitie všeobecných zásad uznávaných civilizovanými národmi v konaní pred medzinárodnými trestnými súdmi
- Lucia Pavlíková:* Rozsah právomocí medzinárodných trestných tribunálov (SPZ)
- Martina Schützová:* Procesné práva obžalovaných pred medzinárodnými trestnými súdmi
- Tímea Brandoburová:* Garancie neustrannosti a nezávislosti súdov a sudcov v rámci medz. trest. súd.
- Štefan Lazorčák:* Prokurátori a prokuratúra v medzinárodnom trestnom práve
- Tomáš Szalontay:* Medzinárodné trestné súdnictvo a imunita vrcholných predstaviteľov štátov
- Linda Lubyová:* Financovanie medzinárodného trestného súdnictva
- Michal Ondrejčík:* Spôsob výkonu rozsudkov v medzinárodnom trestnom súdnictve: právna úprava a prax jednotlivých súdov
- Marianna Gombárová:* Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu
- Lukáš Sekerák:* Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu
- Jaroslav Čollák:* Stály Medzinárodný trestný súd
- Dominika Palenčárová:* Špeciálny súd pre Sierra Leone

³ Zborník príspevkov je dostupný online: http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_14.PDF

<i>Adriana Ferčáková:</i>	Špeciálny tribunál pre Libanon
<i>Anton Kapraľ:</i>	Interakcia medzinárodného a vnútroštátneho trestného súdnictva: Kambodža, Východný Timor a Kosovo

Medzinárodné právo životného prostredia⁴

20. apríl 2011

<i>Michaela Berdisová:</i>	Ochrana životného prostredia v rámci Antarktického zmluvného systému
<i>Juraj Martaus:</i>	Právny režim ochrany ozónovej vrstvy
<i>Pavol Lacko:</i>	Prínos medzinárodného kozmického práva k ochrane životného prostredia človeka
<i>Michaela Orinínová:</i>	Právny režim ochrany životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu
<i>Lukáš Galeštok:</i>	Ochrana lesov v nástrojoch medzinárodného práva životného prostredia
<i>Matúš Franko:</i>	Environmentálne aspekty medzinárodného obchodu v rámci systému WTO/GATT
<i>Lubica Širicová:</i>	<i>Environmental Law and Governance: Linking Policy-Making and Law, the Example of the International Regime of Abating Acidification in Europe</i>
<i>Vladimíra Ledecká:</i>	Právne mechanizmy boja proti klimatickým zmenám
<i>Dana Szerdiová:</i>	Medzinárodnoprávny režim nakladania s nebezpečným odpadom
<i>Tibor Jedinák:</i>	Environmentálne aspekty rozhodnutia MSD vo veci <i>Gabčíkovo-Nagymaros</i>
<i>Katarína Zubková:</i>	Aktuálny vývoj v oblasti medzinárodných vodných tokov: Rozsudok Medzinárodného súdneho dvora v spore Argentína v. Uruguaj

⁴ Zborník príspevkov je dostupný online: http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_19.pdf.

- Katarína Talpašová:* Osobitné postupy dohliadania nad plnením zmlúv v medz. práve životného prostredia
- Zuzana Vargová:* Princíp spoločnej-ale-rozlišujúcej zodpovednosti ako ústredný princíp trvalo udržateľného rozvoja
- Štefan Ščerbák:* Prostriedky riešenia medz. sporov vyplývajúcich z ochrany životného prostredia.
- Jana Mišenčíková:* Ochrana životného prostredia v medzinárodných zmluvách o ochrane ľudských práv
- Renáta Zábojová:* Pozícia medzinárodných mimovládnych organizácií v medzinárodnom práve životného prostredia
- Lenka Kristanová:* Právo na účasť na rozhodovacom procese o veciach životného prostredia vo svetle konania vo veci C-240/09 Lesoochranárske zoskupenie VLK
- Lubica Straková:* Ochrana osôb v prípade prírodných katastrof
- Dominika Zavadová:* Medzinárodná zodpovednosť za škodlivé dôsledky činností medzinárodným právom nezakázaných (medzinárodná zodpovednosť v prípadoch cezhraničných škôd v dôsledku rizikových činností)
- Miriama Hučková:* Zdieľané prírodné zdroje

Medzinárodné súdnictvo a medzinárodné právo⁵

12. apríl 2012

- Martina Čuchračová:* Historický vývoj pokusov o vytvorenie medzinárodných súdov
- Mária Sásová:* Súčasné organizačné formy a druhy medzinárodných súdov
- Ladislav Kováč:* Konkurujujúce si jurisdikcie medzinárodných súdnych orgánov
- Martina Magulová:* Posudková činnosť medzinárodných súdov a jej špecifiká

⁵ Zborník príspevkov je dostupný online: http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_29.pdf.

<i>Katarína Hrubjaková:</i>	(Sporová) Rozhodovacia činnosť medzinárodných súdov a jej špecifiká
<i>Lenka Mančáková:</i>	Právna záväznosť a spôsob vynútiteľnosti rozhodnutí medzinárodných súdnych orgánov
<i>Viktor Štark:</i>	<i>Locus standi</i> pred medzinárodnými súdnymi orgánmi
<i>Martin Blaha:</i>	Procesné pravidlá a postavenie účastníkov v konaní pred medzinárodnými súdmi
<i>Petra Kašeláková:</i>	Garancie nezávislosti a nestrannosti sudcov v medzinárodnom súdnictve
<i>Patrik Špirko:</i>	Financovanie medzinárodných súdov ako jedna z podmienok riadneho výkonu súdnych funkcií
<i>Annamária Štabrilová:</i>	Medzinárodné súdnictvo na prahu 21. storočia
<i>Norbert Fecko:</i>	Medzinárodný súdny dvor ako súdny orgán generálnej jurisdikcie a rozdielnosti proti špecializovaným súdom
<i>Michal Magur:</i>	Miesto a úloha medzinárodných súdov pri regionálnych organizáciách
<i>Ivona Fabianová:</i>	Medzinárodné trestné súdy ako špecializované súdne orgány
<i>Ivana Motošková:</i>	Medzinárodný tribunál pre morské právo ako špecializovaný súdny orgán
<i>Ondrej Tencer:</i>	Dôvody vzniku a existencie paralelných medzinárodných mechanizmov na ochranu ľudských práv
<i>Peter Bobčík:</i>	Stály arbitrážny dvor a jeho prínos k rozvoju medzinárodného súdnictva
<i>Ivan Puškár:</i>	Medzinárodné centrum pre riešenie investičných sporov

Informačná spoločnosť a medzinárodné právo⁶

⁶ Zborník príspevkov je dostupný online: http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_35.pdf.

21. – 22. apríl 2013

- Peter Kaňuch:* Miesto a úloha internetu v informačnej spoločnosti (obsah, špecifiká, elementy)
- Valéria Lášková:* Informačná spoločnosť v súčasnom MPV
- Dominika Becková:* Regulácia internetu na medzinárodnej úrovni – spôsoby, minulosť a budúcnosť, obsah právnej úpravy, regulované vzťahy
- Ján Cina:* *Internet liberum:* Medzinárodné územné režimy ako vzor úpravy internetu
- Michaela Fabiánová:* Internet a právo Európskej únie
- František Lipták:* *Soft law* a iné mimoprávne regulácie a ich význam pre internet
- Helena Hlaváčková:* Ochrana diplomatickej komunikácie a internet
- Marián Seman:* Význam internetu v medzinárodnom obchode
- Katarína Kesselová:* Právo na prístup na internet a iné odlesky používania internetu a ľudské práva
- Peter Bobčík:* Medzinárodná úprava ochrany osobných údajov na internete a safe harbors v medzinárodných vzťahoch
- Jozef Bujňák:* Svetová konferencia o medzinárodných telekomunikáciách (WCIT 2012) a rozšírenie pôsobnosti medzinárodných telekomunikačných predpisov na oblasť internetu – kto kontroluje internet?
- Natália Kobulská:* Kyber útoky a medzinárodné právo
- Oliver Buhala:* Dohovor Rady Európy o počítačovej kriminalite
- Simona Masicová:* Návrhy na vytvorenie medzinárodného súdneho orgánu pre počítačovú kriminalitu
- Ján Dulovič:* Charakteristika Obchodnej dohody proti falšovaniu (ACTA) z pohľadu medzinárodného práva
- Martin Blaha:* ACTA a jej dopad na základne práva a slobody

Aktuálne problémy medzinárodného leteckého a kozmického práva⁷

11. – 12. apríla 2014

<i>Tomáš Balogh:</i>	Regionálne systémy medzinárodnej leteckej dopravy
<i>Miroslava Kičurová:</i>	Od dvoch k deviatim slobodám vzduchu
<i>Lucia Bódišová:</i>	Súčasný stav právneho režimu tzv. Otvoreného neba (<i>open sky</i>)
<i>Martina Grejtáková:</i>	Jednotné nebo podľa úijného práva
<i>Peter Bobčík:</i>	Zodpovednosť za škodu v medzinárodnom leteckom práve
<i>Mária Sásová:</i>	Práva cestujúcich v leteckej doprave v práve európskej únie
<i>Natália Kobulská:</i>	Terorizmus a bezpečnosť medzinárodnej leteckej prepravy
<i>Viktória Kertészová:</i>	Bezpilotné lietadlá: možný predmet právnej úpravy?
<i>P. Špirko, M. Kochan:</i>	Medzinárodná letecká doprava a ochrana životného prostredia
<i>Lukáš Mareček:</i>	Právny režim kozmonautov a členov medzinárodnej posádky na kozmickej stanici
<i>Radoslav Kič:</i>	Právne postavenie štátov, ktoré neratifikovali kozmickú zmluvu
<i>Karina Jámbořová:</i>	Riešenie sporov v kozmickom práve
<i>Jakub Lupač:</i>	Regionálne medzinárodné organizácie zamerané na činnosti v kozmickom priestore
<i>Martin Bořko:</i>	Podiel a význam súkromného sektora na súčasnej kozmickej činnosti
<i>Matúš Červený:</i>	Kozmická turistika a perspektívy jej ďalšieho rozvoja

⁷ Zborník príspevkov je dostupný online: <https://unibook.upjs.sk/sk/europske-a-medzinarodne-pravo/527-aktualne-problemy-medzinarodneho-leteckeho-a-kozmickeho-prava>.

Ochrana kultúrnych hodnôt prostriedkami medzinárodného a regionálneho práva⁸

20. – 21. apríl 2015

<i>Denisa Kiseľová:</i>	Typy svetového kultúrneho dedičstva
<i>Alžbeta Fertaľová:</i>	Nehmotné kultúrne dedičstvo - ochrana kultúrnej rozmanitosti
<i>Ivana Kuráková:</i>	Ochrana podmorského kultúrneho dedičstva prostriedkami medzinárodného práva
<i>Alexander Popovič:</i>	Ochrana pred nezákonným predajom kultúrnych objektov
<i>Helena Hlaváčková:</i>	Dohovor o ochrane kultúrnych statkov počas ozbrojeného konfliktu z roku 1954: Ochrana kultúrneho dedičstva počas ozbrojeného konfliktu
<i>Ján Dulovič:</i>	Dohovor o ochrane kultúrnych statkov počas ozbrojeného konfliktu z roku 1954: Ochrana kultúrneho dedičstva počas okupácie
<i>Adrián Lukáčik:</i>	Kultúrne dedičstvo v rozhodovacej činnosti Medzinárodného súdneho dvora
<i>Lukáš Mareček:</i>	Prípád Jokić: Trestnoprávna zodpovednosť za porušenie povinnosti chrániť kultúrne dedičstvo
<i>Richard Tkáč:</i>	Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín: Regionálny mechanizmus ochrany kultúrnych menšín
<i>Daša Horková:</i>	Návrh Americkej deklarácie práv pôvodných obyvateľov: Možný prínos k regionálnej ochrane kultúrneho dedičstva pôvodných obyvateľov?
<i>Jakub Kozák:</i>	Spoločné kultúrne dedičstvo Európy
<i>Milan Fedorišin:</i>	Inštitucionálna výstavba ochrany kultúrneho dedičstva v rámci EÚ

⁸ Zborník príspevkov je dostupný online: <https://unibook.upjs.sk/sk/europske-a-medzinarodne-pravo/471-ochrana-kulturnych-hodnot-prostriedkami-medzinarodneho-a-regionalneho-prava>.

- Tímea Lazorčáková:* Únijné prostriedky podpory a rozvoja ochrany kultúrneho dedičstva
- Milan Šimkovič:* Značka „Európske dedičstvo“ ako prostriedok podpory spoločného kultúrneho dedičstva členských štátov Európskej únie
- Valéria Lásková:* Prístup Európskej únie ku kinematografickým dielam ako podstatnému prvku kultúrneho dedičstva Európy

Aktuálne otázky migrácie z pohľadu medzinárodného práva s osobitným zreteľom na Chartu základných práv Európskej únie⁹

22. apríl 2016

- Ludmila Elbert:* K základným pojmom azylového práva
- Adam Giertl:* K príčinám vzniku medzinárodného a úijného azylového práva
- Katarína Koromházová:* Práva utečencov podľa Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a podľa Charty základných práv EÚ
- Dávid Danačko:* Postavenie vysokého komisára OSN pre utečencov pri ochrane utečencov
- Ivana Kuráková:* Príspevok medzinárodných medzivládnych organizácií k riešeniu problémov migrácie
- Tímea Lazorčáková:* Právne postavenie osôb bez štátnej príslušnosti v súvislosti s migráciou
- Adrián Lukáčik:* Vplyv Charty základných práv Európskej únie na Spoločný európsky azylový systém: analýza rozhodnutia Súdneho dvora v spojených veciach C-411/10 a C-493/10
- Daša Horková:* Čo by mal priniesť Dublin III?

⁹ Zborník príspevkov je dostupný online: http://www.upjs.sk/public/media/1084/Zbornik_50.pdf.

- Jakub Kozák:* Zlyhanie ochrany hraníc Schengenu - výzva pre ich lepšie zabezpečenie
- Lucia Bódišová:* Austrália, príklad ne/hodný nasledovania pri riešení migračnej krízy
- Daniel Demjanovič:* Klimatické zmeny ako dôvod rozvoja nového inštitútu „*klimatický utečenec*“

Zborník príspevkov z X. ročníka študentského sympózia z medzinárodného a európskeho práva

Zostavil: JUDr. Adam Giertl

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Rok vydania: 2017

Rozsah strán: 193

Vydanie: prvé

Dostupné od: 12.07.2017

ISBN 978-80-8152-517-9

